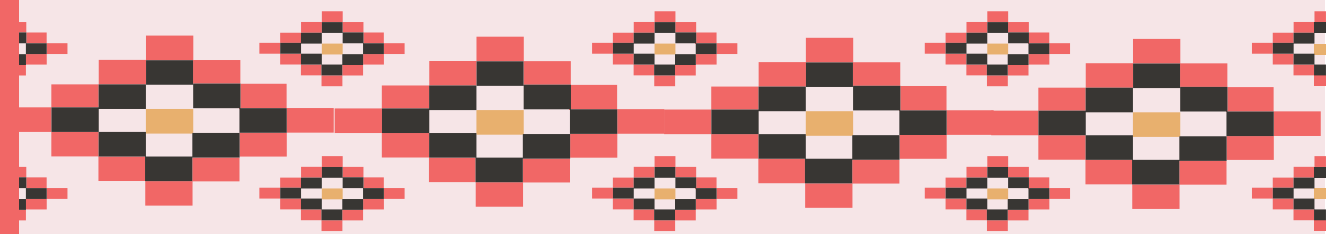

Ruralnost i rod:

**DOSTUPNOST I
PREPOZNAVANJE
PROGRAMA
SOCIJALNE ZAŠTITE**

Ruralnost i rod:

**DOSTUPNOST I
PREPOZNAVANJE
PROGRAMA
SOCIJALNE ZAŠTITE**

RURALNOST I ROD: DOSTUPNOST I PREPOZNAVANJE PROGRAMA SOCIJALNE ZAŠTITE

Uredile:

dr Sanja Milutinović Bojanić
Jelena Ćeriman

Naslov: *Ruralnost i rod: Dostupnost i prepoznavanje programa socijalne zaštite*

Izdavači:

Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju (CELAP)
Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu (IFDT)
Akademska knjiga, Novi Sad

Za izdavača:

dr Petar Bojanić
Bora Babić

Uredile:

dr Sanja Milutinović Bojanić
Jelena Čeriman

Recenzenti:

dr Gëzim Krasniqi
dr Adriana Zaharijević
dr Jelena Tanasijević

Lektura:

Olgica Rajić

Korice:

Brigada dizajn, Skoplje

Grafička obrada:

Sanja Tasić

Štampa:

DONAT GRAF d. o. o.

Tiraž:

150

ISBN:

978-86-80484-01-3

Mesto i godina izdanja:

Beograd, 2016.

Radovi u ovoj publikaciji nastali su u okviru RRPP projekta „Gender that Matters: Poverty and Social Inclusion – Social Protection Status in Rural Kosovo* and Serbia“.

RRPP promoviše istraživanja u oblasti društvenih nauka na Zapadnom Balkanu (Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Makedonija, Crna Gora i Srbija). Istraživanja u oblasti društvenih nauka pomažu u razumevanju specifičnih reformskih potreba zemalja regiona i dugoročnih posledica različitih javnih politika. Istraživači dobijaju podršku kroz finansiranje istraživanja, metodološke i tematske treninge, kao i otvaranjem mogućnosti regionalne i međunarodne razmene i umrežavanja. RRPP programom koordinira i upravlja Institut za Centralnu i Istočnu Evropu (ICEE) Univerziteta u Friburu (Švajcarska). Program u potpunosti finansira Švajcarska agencija za razvoj i saradnju (SDC), Federalno odeljenje za spoljnu politiku.¹

U ovoj publikaciji izneta su mišljenja autorki koja ne izražavaju nužno stavove SDC, niti Univerziteta u Friburu.

1 Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244/1999 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji o nezavisnosti Kosova.

SADRŽAJ:

Sanja Milutinović Bojanić UVODNE PRIMEDBE I NEKE TEORIJSKE PREMISE	7
Verica Pavić Zentner METODOLOŠKI PREGLED KVANTITATIVNE FAZE ISTRAŽIVANJA O PRISTUPU USLUGAMA SOCIJALNE ZAŠTITE U RURALNIM OBLASTIMA SRBIJE.	15
Gazela Pudar Draško DOSTUPNOST SOCIJALNIH USLUGA U RURALNIM OBLASTIMA	26
Verica Pavić Zentner PREPOZNATE CILJNE GRUPE U STANJU POTREBE STANOVNIŠTVA RURALNIH KRAJEVA REPUBLIKE SRBIJE	39
Dunja Poleti Ćosić INFORMISANOST, KORIŠĆENJE I ZADOVOLJSTVO PRAVIMA I USLUGAMA SOCIJALNE ZAŠTITE I PODRŠKE U RURALNIM PODRUČJIMA SRBIJE	55
Jelena Ćeriman, Maja Korolija ANALIZA RODNIH NEJEDNAKOSTI – MOGUĆA OSNOVA SOCIJALNIH PROGRAMA.	74
BELEŠKA O AUTORKAMA.	86

Sanja Milutinović Bojanić

UVODNE PRIMEDBE I NEKE TEORIJSKE PREMISE

Kako živeti bolje u Srbiji? U kojoj meri pojedinci, a onda i određene grupe stanovništva koje ne žive u urbanim sredinama, ekonomski zavisni ili finansijski deprivirani, slabijeg ili lošeg zdravlja, sa lakšim ili težim oblikom invaliditeta, pritom i neupućeni u dobar deo administrativnih i institucionalnih finesa socijalne zaštite, marginalizovane ili u sistemu potpuno nevidljive žene i devojčice, zaista mogu ostvariti zakonom im garantovana prava socijalne zaštite? Na koji način i u kojoj meri se mogu informisati o svojim pravima i obavezama? Kako mogu naučiti da ih koriste i čiju pomoć mogu očekivati, a čiju čak i zahtevati? Od koga mogu očekivati ne samo ekonomske, administrativne ili tehničke savete, već i afektivnu podršku? Kako mogu postati i ostati punopravni aktivni građani/ke Republike Srbije (dakle, upoznati sa svojim pravima socijalne i zdravstvene zaštite i svesni kako ih mogu stići, jednako kao i sa obavezama koje su dužni ispunjavati)?

Prvo pitanje, zatim brižljivo promišljana potpitanja polustrukturisanih dubinskih intervjuova o stanju socijalne zaštite u ruralnim područjima Srbije, upućena našim sagovornicima/ama u kvalitativnom istraživanju koje je prethodilo ovoj studiji, poslužila su nam da formulišemo i upitnike za kvantitativno istraživanje. U kvantitativnom istraživanju smo došli do određenih rezultata (u skladu sa zadatim parametrima), a pre svega o informisanosti, korišćenju i zadovoljstvu uslugama socijalne zaštite u ruralnim područjima Srbije. Konsekventno opštem pregledu o načinima na koje je moguće obavestiti se o konkretnim merama koje olakšavaju i poboljšavaju kvalitet svakodnevnog života i socijalnim programima, analizirana je i konkretna dostupnost sadržaja u ruralnim oblastima iz domena kulture, obrazovanja, provođenja slobodnog vremena i drugih socijalnih usluga. Na osnovu procene i percepcije samih ispitanika i ispitanica, opisani su priroda dostupnosti i specifični sadržaji do kojih je lako stići u sredini u kojoj prebivaju.

Analiza rodni nejednakosti, u velikoj meri obezbeđena i kroz rezultate do kojih se došlo u kvalitativnom delu istraživanja, trebalo bi da posluži artikulaciji mogućih osnova socijalnih programa koji bi za cilj imali ne samo sistemski pokušaj

iskorenjivanja nejednakosti, već i jasne i pragmatične poteze sa kojima bi se u pozitivnom lancu delovanja (procenjenom na osnovu pozitivnih posledica) mogao ostvariti bolji kvalitet života pojedinaca/pojedinki, a onda i grupa kojima oni/one pripadaju. Konačno, uvid u ciljne grupe koje stanovništvo ruralnih krajeva Republike Srbije prepoznaje kao posebno ranjive, jasno upućuje na one kategorije stanovništva kojima je potrebna ne samo reorganizacija materijalne pomoći, već i dodatna tehnička, administrativna pomoć i konkretno ohrabrivanje i osnaživanje u ostvarivanju uslova boljeg života.

No, pre nego što se suočimo sa konkretnim brojkama i vrednostima do kojih se došlo tokom kvantitativnog istraživanja, a koje nisu samo odraz stereotipa, nejednakog tretmana u društvu i neusklađenih i neravnopravnih merila u društvenim odnosima, kratko ćemo se osvrnuti na neke strukturalne karakteristike specifičnog položaja onih koji ne žive u urbanim epicentrima savremenosti, koji nisu privilegovani činjenicom da su im lako dostupne nove tehnologije i različiti oblici proteza komunikacije kojima se ostvaruje svakodnevna i zdrava socijalna, a onda i afektivna razmena. Seminalni tekst Ajris Marion Jang (Young 1990) upravo problematizuje te pojave u vidu „pet lica ugnjetavanja“. Nejednakost, bilo da je ekonomska, socijalna ili afektivna, nije pojava koja u sebi nosi samo vrednosne i subjektivne perspektive, već bi objektivno trebalo da se analizira uz pomoć konkretnih podataka do kojih se dolazi u primenjenim istraživanjima.

Sledeći Marion Jang, ugnjetavanje, pa i stanje obespravljenosti, pojavljuje se u pet osnovnih oblika: izrabljivanje, marginalizacija, kulturološki imperijalizam, nemoć i nasilje. Sam koncept ugnjetavanja, pre svega u filozofskoj terminologiji, a zatim i u društvenim naukama, nije moguće obuhvatiti i objasniti isključivo kroz tradicionalno-liberalno, odnosno distributivno poimanje pravde, niti bismo daleko odmakli ukoliko bismo smatrali da je ugnjetavanje – marksističkim jezikom – isključivo ekonomska i klasna kategorija koja, izjednačena sa poslušnošću, materijalnom i simboličkom potčinjenošću, postepeno dovodi do stanja otuđenosti, apatije i socijalne ravnodušnosti. Svih pet oblika ugnjetavanja u najopštijim crtama preliva se iz jedne kategorije u drugu, te se u različitim presecima svih lica ugnjetenosti dobija kompletnija slika u kojoj nejednakost, bilo da je ekonomska, socijalna, politička, institucionalna ili afektivna, postaje dominantan odraz stvarnosti. Pojedini pripadnici određenih socijalnih grupa mogu iskusiti neki ili sve oblike ugnjetavanja, ali isto tako mogu biti i u situaciji da u odnosima koje izgrađuju u svojoj mikrosredini budu istovremeno ekonomski dominantni, a da su u široj zajednici ugnjeteni i marginalizovani (bilo rodno, rasno ili etnički...). Konkretan primer koji ukazuje na složenost

problema nejednakosti može predstavljati porodica koja prima novčanu pomoć na račun osobe sa invaliditetom i u kojoj o tim sredstvima ne odlučuje sama ta osoba, već njen staratelj. Jasno je da redistribucija materijalnih sredstava u navedenom slučaju svakako ne može eliminisati, a ni ublažiti potčinjenost i stanje obespravljenosti osobe sa invaliditetom, te da je potrebno pronaći mehanizam pomoću kojeg će se osoba kojoj su sredstva namenjena zaštititi i osnažiti u okruženju u kojem ona sama ne može uticati na promenu odnosa moći i hijerarhija. Pojedinačno, obespravljenost i ugroženost se javljaju u različitim vidovima i prenose se u širi društveni kontekst upravo kroz identifikovanje sa određenim karakteristikama grupe (na primer, u naučenom patrijarhalnom obrascu dominantnog *pater familias*-a ili često nesvesnim prihvatanjem pozicije manipulisane osobe). Kulturološki imperijalizam vrednovanja i nametanja kulturnih obrazaca takođe oblikuje pojedince/pojeдинke određene grupe i posebno je izražen u procesu njihove stereotipizacije. Grupu i njene pripadnike (u našem slučaju, ruralna domaćinstva, devojčice i žene, deprivirane pojedince, osobe smanjene mobilnosti i životne autonomije) određuju spoljašnji standardi u meri u kojoj oni sami sebe percipiraju terminima preuzetim upravo od onih koji ih posmatraju i opisuju izvana. Pritom asociramo koncept „dvostruke svesti“ koji je u etno-sociološke studije uveo Vilijam E. B. Du Bois (William E. B. Du Bois), opisujući pojedince i manjinske grupe koji, smatrajući se inferiornijima (bilo iz rasnog, klasnog, etničkog ili rodnog aspekta), sebe percipiraju isključivo kroz pogled neke većinske grupe ili dominantnog drugog, neretko postajući žrtvama svojih, a onda i tuđih stereotipa. Kako je moguće osobi, koja je od najranijeg uzrasta zadužena da pere, čisti i održava higijenu kuće i okućnice, ukazati da za posao koji radi nije ništa više nadarena i opredeljena nego neki muškarac u domaćinstvu, te da pokazatelji od 40% žena u odnosu na 0.9% muškaraca koji rade taj isti posao (u našem istraživanju) apsolutno nemaju svoje opravdanje u bilo kom registru poimanja i sprovođenja socijalne jednakosti. „Dvostruka svest“ mladih devojaka je obrazovanjem i vaspitanjem jednako nasleđena od njihovih majki kao i od očeva (naprosto, svih članova porodice) i svakako neće biti promenjena isključivo administrativnom, institucionalnom ili ekonomskom intervencijom, odlukom ili normom. Pravo na izbor se stiče i uči u istoj meri u kojoj se u širem društvenom kontekstu omogućavaju uslovi u kojima do izbora uopšte može doći. U tom smislu se kretalo i naše nastojanje kada smo pokušale da izmerimo i kvantifikujemo stepen informisanosti, korišćenja i zadovoljstva uslugama socijalne zaštite u ruralnim područjima Srbije. Analize su pokazale da su osobe sa invaliditetom i članovi njihovih porodica bolje upoznati sa pravima koja se odnose na dobijanje materijalne podrške i usluga socijalnih davanja u odnosu na opštu ruralnu populaciju ili poduzorak Roma. Informisanost o dečjem dodatku i starosnoj penziji prevlađuje u velikoj meri u

odnosu na ostala prava i usluge, dok je obaveštenost o postojanju prava korišćenja jednokratnih novčanih naknada mnogo manje prisutna. Da bi se ustanovilo kakve su potrebe za uslugama socijalne zaštite, ispitanici/e su birali usluge koje su najvažnije za njih lično, kao i one koje su najvažnije za članove/ice njihovih domaćinstava. Na osnovu tih podataka računao se i ukupan procenat seoskih domaćinstava koja imaju potrebu za svakim navedenim vidom podrške pojedinačno. Nakon ispitivanja potreba, zamolile smo ispitanike/ce da ocene nekoliko dimenzija vezanih za uslugu sa kojom su lično imali iskustva, kao i da ocene usluge koje su tražili, nezavisno od toga da li su ostvarili svoju potrebu ili ne. Jedno od pitanja je bilo i da ispitanici/e daju svoje mišljenje o tome u kojoj meri im se pomaže u pripremi dokumentacije, kao i tokom same procedure, o fizičkoj dostupnosti prostorija, o odnosu zaposlenih prema njima i o (ne)ispunjenim očekivanjima. Paradoksalno, ohrabruje podatak da se kroz evaluaciju usluge pokazalo da su ispitanici i ispitanice izrazili najveće nezadovoljstvo udaljenošću institucija i složenošću procedura, ali su postojali i aspekti samog procesa koji nisu kritikovani. Upravo u tom kontekstu, u našem istraživanju razvilo se nastojanje da se dođe do konkretnih primedbi o prostornoj dostupnosti sadržaja i nekih usluga vezanih za poboljšanje i unošenje raznovrsnosti u svakodnevni život u ispitanim područjima (Srbije). Ova dostupnost, kao način da se stekne uvid u infrastrukturu koja olakšava i čini mogućim izlaženje osoba iz uže grupe i domaćinstva, konkretan je element emancipacije svakog pojedinca u tri segmenta: zabava, obrazovanje i šire poimanje kulturnih sadržaja. Najpre na materijalnom nivou, na primerima postojanja doma kulture ili lokalne radio-stanice, mesnih kancelarija, kancelarija za mlade i volonterske podrške, bilo je moguće meriti zainteresovanost građana u ostvarivanju bržeg i jednostavnijeg pristupa uslugama. Prvi, prostorni uslovi u kojima se potencijalno može razvijati razmena u širem socijalnom kontekstu, svakako bi omogućili i afektivnu i socijalnu otvorenost. Upravo određeni vidovi afektivne stabilnosti i otvorenosti dugoročno mogu da umanje, pa čak i spreče nasilne pojave do kojih dolazi iza zatvorenih vrata i dignutih zidova, u užoj porodici, kada se agresivnost paradoksalno i javlja u odsustvu sigurnosti, strpljenja i spleta pozitivnih osećanja koji uključuju nadu, samopoštovanje i uvažavanje, svest o sopstvenoj vrednosti, kao i u razvijanju mehanizama empatije prema svima u okruženju – prema ljudima, ali i drugim živim bićima. Postoje istraživanja koja pokazuju da je, u porodicama u kojima je postojalo nasilje prema članovima domaćinstva, zlostavljan u velikom procentu i kućni ljubimac, ako su ga imali. Stanje nestabilnosti i nemoći preduslovi su pojava koje nepovratno remete afektivnu ravnotežu neophodnu u sklapanju svih partnerskih odnosa koji vremenom uključuju jednako razvijanje zdravog autoriteta i autonomije u donošenju odluka, kao i u preuzimanju odgovornosti u vrlo konkretnim životnim situacijama.

Dakle, razvijanje pozitivnih socijalnih emocija, iako je u jednakoj meri povezano sa stečenim i nasleđenim socijalno-afektivnim obrascima, moguće je konkretno menjati i uz skromna materijalna sredstva koja stvaraju prostor za zabavu, obrazovanje ili šire kulturne sadržaje. Imajući u vidu stepen zavisnosti i određenog osećanja podređenosti u odnosu na administrativne i birokratske autoritete koji često mogu biti patronizujući, prekorevajući i u otvorenom odnosu moći, analiza rodnih aspekata nejednakosti u našem istraživanju je uzimala u obzir parametre pomoću kojih se može odrediti ispunjenost prava na privatnost, poštovanje pojedinačnog izbora, ali i afektivnog uvažavanja nezavisno od stanja fizičke, emocionalne, finansijske ili šire materijalne zavisnosti. Iako odnos zavisnosti neposredno može uzrokovati nejednak status u odnosu na druge članove grupe, zavisnost kao stanje ne bi trebalo da potencira moralnu, a ni afektivnu nejednakost. S tim u vezi, iako samo istraživanje nije obuhvatilo na izdvojen i specifičan način pojavu nasilja, u svrhu ukazivanja na intrinzičnu povezanost navedenih oblika ugnjetavanja, ograničićemo se na sasvim kratko objašnjenje razumevanja nasilja u tekstu Marion Jang. Do javljanja obrazaca sile u afektivnim odnosima dolazi podmuklo, nikada do kraja objašnjeno i sa racionalnim razlogom, iako je retrospektivno moguće rekonstruisati sve znake koji sami za sebe nisu presudni, ali u određenom sledu poteza postaju fatalni. Specifičnost intimnih odnosa počiva i u neprestanoj razmeni pozicije moći koja iz fizičke snage lako može preći na simboličku ravan. Dominantan član domaćinstva lako uspeva da oblikuje svoje namere i u lancu prenošenja odgovornosti u slabijim i nemuštijim osobama pronalazi poslušne izvršitelje, koji, ukoliko pokažu bilo kakvu sumnju ili otpor, bivaju kažnjeni.

Rodno ugnjetavanje započinje u sistematskom i nerecipročnom transferu moći u materijalnom, emocionalnom i afektivnom smislu ili putem seksualnih odnosa i neretko se završava u složenim i teško raskidivim lancima manjih ili većih nasilnih akata. Minimalno je akcije potrebno da bi se sa rodnog ugnjetavanja prešlo na margine socijalnih odnosa kada žene ili devojčice, nezavisno čak i od socijalnog statusa ili dobi, postaju predmetom stigme. Marginalizovane osobe, bilo da je reč o muškarcima, ženama ili deci, sledeći Marion Jang, sistem naprosto ne može, a i ne želi da prepozna. Marginalizovani mogu biti svih starosnih doba, mladi zato što nisu dovoljno stari, a starije osobe zato što više nisu mlade. Fizički nedostaci ili neki oblik mentalnog invaliditeta nisu jedini razlozi zbog kojih cele porodice i grupe ljudi žive na obodima društva, jer im se veoma brzo pridružuju svi koji ostaju bez trajnijeg zaposlenja ili nikada nisu imali prilike, zbog nedovoljne obrazovanosti ili obučenosti, ni da razvijaju profesionalne poslovne odnose. Tako i stari i onemogućeni bivaju isključeni iz zajednice kao beskorisni i prepušteni sami sebi, dok mladi

ni ne uspevaju da se u nju uključe. Odsustvo moći delovanja, donošenja odluka, pa i sasvim običnih socijalnih interakcija, još je naglašenija u sredinama u kojima ne postoji bilo kakav oblik profesionalizacije rada (ne postoje fabrike, zadruge ili manje manufakture). Svi neformalni oblici rada (počevši od kućnih poslova, čuvanja dece, ali i rada u poljoprivredi), česti upravo u marginalizovanim, nevidljivim zajednicama, umanjuju mogućnost autonomnog odlučivanja. Kako neko ko nikada nije bio u prilici da donese samostalno bilo kakvu odluku (vezanu, recimo, za strukturisane radne navike i obaveze), može biti u stanju da, bez ikakve pripreme, donosi odluke od suštinske važnosti za svoj život? Nemoć stoga predstavlja nedostatak ili minimum ne samo radne autonomije, već i nespremnost suočavanja sa bilo kakvom promenom. Stanje nemoći uključuje i odsustvo afektivne gipkosti prilagođavanja do koje dolazi uz blage i kvalitetne otpore.

Ugnjetavanje o kojem govori Marion Jang, opisano kroz kvalifikacije marginalnosti i nemoći, u našem je istraživanju potkrepljeno kvantifikovanim podacima o vrstama i količini radnih zaduženja muškaraca i žena, gde rezultati ukazuju na upadljivu polarizaciju „muških“ i „ženskih“ poslova. Sledeći korak u analizi rodne nejednakosti je u predstavljanju razlika u informisanosti devojčica i dečaka o temama poput: obrazovanje i rekreacija, higijena i zdravstvena zaštita, rodni i seksualni odnosi, štetne supstance i hijerarhija. Analiza pokazuje da i dalje preovladava polarizovana i sasvim hijerarhizovana podela uloga, najpre između oca i majke, a potom i dečaka i devojčica, gotovo u svakom segmentu socijalnog, zdravstvenog, obrazovnog, ali i afektivnog života. Takva polarizacija produbljuje i utvrđuje rodne stereotipe i ne dopušta emancipatorski potez odlučivanja i autonomije na nivou pojedinca. Iako se u opis ovakvog stanja stvari u analizi nameće upotreba patrijarhalnih obrazaca ponašanja, čini se da sam koncept patrijarhalnosti tvrdoglavo odoleva dekonstruisanju svojih motivišućih mehanizama. Ako ga kojim slučajem i uspemo okrznuti materijalnim i ekonomskim faktorima, kroz osnaživanje i povećana ili možda racionalnije raspodeljena socijalna davanja, stepen fizičke ili afektivne zavisnosti učiniće da se pozitivna osećanja brige i privrženosti s početka partnerskog ili porodičnog odnosa pretvore u prinudu, produbljujući time stanje obespravljenosti.

Konačno, u delu istraživanja u kojem je ispitivanjem stepena osetljivosti i empatije prema posebnim ciljnim grupama trebalo artikulirati grupe ka kojima je potrebno usmeriti podršku, najpre se išlo ka tome da se označe sve grupe koje ispitanik/ca spontano navode kao osetljive, ugrožene ili grupe kojima je potrebna podrška. Potom je sledilo pitanje o prepoznavanju grupa u odnosu na vrstu ugroženosti (dominantnu crtu koja opredeljuje ranjivost te grupe), da bi se ispitalo mišljenje o

grupama kojima pomoć ili podrška nisu nužni. Poslednje poglavlje ove publikacije prikazuje odabrane grupe sa najvećom percepcijom o potrebnoj podršci ili pomoći, prema mišljenju ispitanika i ispitanica, unakrsno upoređeno sa predloženim vrstama podrške ili pomoći koje tim istim grupama treba obezbediti ili pružiti. U prvih desetak spontano pomenutih grupa, kojima je potrebna posebna podrška i pomoć (detalji i precizni procenti navedeni su u delu teksta o ciljnim grupama koje stanovništvo ruralnih krajeva Republike Srbije prepoznaje kao posebno ranjive), nalaze se siromašna stara lica, stara lica, oboleli od teških bolesti, deca obolela od teških bolesti, deca sa invaliditetom, odrasle osobe sa invaliditetom, deca iz siromašnih domaćinstava, samohrani roditelji i deca bez roditeljskog staranja, kao i beskućnici. Najređe se spontano pominju pripadnici/ce LGBT populacije, a odmah za njima dečaci, devojčice i izbeglice iz Afrike i Azije, što ukazuje ne samo na stereotipizaciju kada je reč o seksualnom opredeljenju, već i na, prema rečima Marion Jang, kulturološki imperijalizam, kada poslednja grupa može vrlo lako biti izložena svim navedenim oblicima ugnjetavanja, jer vrlo lako postaje sačinjena od nekih ili svih prethodnih kategorija osoba kojima je potrebna podrška ili pomoć. Tim više je reč o ugnjetavanju, jer je reč o ljudima koji ne poznaju jezik, drugačije su boje kože, kao i kulturoloških navika. Slično se odnosi na decu izbeglice i decu koja žive na ulici, koje se jedva prepoznaju spontano kao grupe kojima je potreba pomoć, ali koje se prihvataju kao takve od trenutka kada ih istraživač ili istraživačica imenuju u pitanju. Dok je koncept siromaštva i bolesti jasno prepoznat izvor osetljivosti, koncept starosne kategorije je ambivalentan.

Podrška u ostvarivanju socijalnih prava, besplatna pravna pomoć, obrazovanje i korišćenje interneta, manje su važni ispitanicima/ispitanicama, što je u stvari u diskrepanciji sa ciljevima reforme socijalne zaštite u socijalnu podršku Republike Srbije. Ovaj podatak ukazuje i na složenost i dugotrajnost rešavanja strukturalnih problema sistema socijalne zaštite u Srbiji. Administrativna rešenja, dekreti, normiranja i necelovita rešenja možda i mogu doneti trenutno olakšanje (ili rešenje na papiru), ali nikako ne mogu uticati na procese koji u socijalnoj afektivnoj sferi traju veoma dugo i prevazilaze životni vek pojedinca. Osnaživanje i osposobljavanje, ispostavlja se, jedva predstavlja temu koju izdvajaju naši ispitanici/e, čak i kada se ocenjuju potrebe odraslih i dece sa invaliditetom. Svest o mogućnostima i vrstama podrške i pomoći koje je potrebno pružiti, a onda i dobijati, svodi se u velikom broju slučajeva na finansijska sredstva i konkretna materijalna davanja.

Čini se da pristajanje na jednoobrazno rešenje formalnog i deklarativnog reformisanja sistema socijalne zaštite, na koje ukazuju neki elementi analize i kojim se ne

sagledavaju složeni uzročno-posledični odnosi, na koje je ukazivala i Ajris Marion Jang kada je tematizovala ugnjetavanje i socijalnu pravdu, odslikavaju pre svega idejno i motivaciono siromaštvo kojima se strukturalno pokušava izazvati promena. Promene bi najpre trebalo provocirati na mikronivou, porodice i porodičnih odnosa, u kojima bi se aboliranjem deklarativnosti empatije i prikrivenih odnosa moći možda i otvorila mogućnost afektivnosti bez *apriori* krivica. Iskazivanje moći je najčešće Janusovog lica, jer osobe sklone dominantnim obrascima ponašanja svoje opravdanje pronalaze u marginalnosti kojoj su sami izloženi. Marginalnost (socijalna, ekonomska, politička, etička, rasna, ali i afektivna) potom se često iskaljuje na sledećoj ranjivoj stanici, na bilo kome fizički slabijem, nemoćnijem i ugroženijem. Možda bi odgovor na pitanje, evocirano na početku, o mogućnosti boljeg života u Srbiji, mogao biti formulisan upravo onda kada i oni koji su nositelji moći prihvate mogućnost da budu ranjivi.

LITERATURA:

Young, Iris Marion (1990), *Justice and the Politics of Difference*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

METODOLOŠKI PREGLED KVANTITATIVNE FAZE ISTRAŽIVANJA O PRISTUPU USLUGAMA SOCIJALNE ZAŠTITE U RURALNIM OBLASTIMA SRBIJE

Pojmovi i ciljevi

Kvantitativna faza istraživačkog projekta o pristupu institucijama socijalne podrške i zaštite populacije ruralnih oblasti Srbije, sa posebnim osvrtom na specifičnosti položaja žena i devojčica u ruralnim oblastima, prema svom karakteru je konfirmativna. To znači da je zadatak poslednje faze istraživačkog projekta da oceni važnost pojedinih nalaza prethodnih faza istraživanja na reprezentativnom uzorku. Prethodne, eksplorativne i eksplanativne faze, uključivale su desk analizu sistema socijalne zaštite i podrške u Srbiji, sprovedenu tokom 2014. i 2015. godine i kvalitativne polustrukturisane dubinske intervju sa pripadnicama i pripadnicima ruralne populacije, kao i sa osobama čija svakodnevna radna praksa uključuje pružanje podrške ili pomoći osobama u stanju potrebe. Analize bazirane na sakupljenim podacima ove dve faze istraživanja dostupne su u publikacijama „Siromaštvo, ruralnost, rod: Istraživanje funkcionisanja sistema socijalne zaštite u ruralnim oblastima Srbije“ (Milutinović Bojanić, Ćeriman, Pavić Zentner, 2016) i „Gender that Matters: Poverty and Social Inclusion – Social Protection Status in Rural Kosovo and Serbia: An Insight into the Social System for Kosovo’s Rural Population with a Focus on Women and Their Needs“ (Lazarević et al., 2016). Istraživanje su paralelno sprovele dve organizacije – Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju iz Beograda i Centar za razvoj zajednica iz Kosovske Mitrovice. Saradnja istraživačkih timova iz dve organizacije istovremeno je predstavljala izazov u koordinaciji aktivnosti i usklađivanju materijala, ali i veliku prednost u pristupu teško pristupačnoj specifičnoj ciljnoj grupi (osobe koje žive u ruralnim krajevima Republike Srbije). Osnovni cilj akcionog dela istraživanja je podrazumevao i sprovođenje istraživanja sa ciljnom grupom sagovornica i sagovornika koja je često institucijama podrške i zaštite nevidljiva. Teška dostupnost dela ciljne grupe predstavljala je značajni faktor rizika u prikupljanju podataka. Struktura istraživačkog projekta je ciljano suočavala istraživačke timove u procesu prikupljanja podataka sa ovim izazovima, kako bi ostvarila najširi

mogući obuhvat problema. Situacije višjezičnosti subjekata istraživanja su razrešavane višjezičnošću alata za prikupljanje podataka, prilagođavanjem moderatora/ke sagovorniku/ci prema govornom jeziku ili modelu komunikacije. Od ključne važnosti je bilo prikupiti podatke od predstavnika/ca populacije koji teže dobijaju glas u istraživanjima. Eksplorativne faze su nam omogućile uvid u probleme i prepreke sa kojima se u svojoj svakodnevici suočavaju pripadnici/ce osetljive populacije, porodice u stanju rizika i pojedine osobe sa statistički manje prisutnim problemima.

Ciljevi kvantitativne, završne faze ovog višestepnog projekta, razlikuju se od prethodno opisanog.

Pripremne faze

Kvantitativnu fazu smo, za razliku od prethodnih – desk, kvalitativnog i etnografskog istraživanja – započele sa razrešenim pojmovnim okvirom i sa izborom postojećih obrađenih dimenzija za kvantifikaciju, kao i veoma određenim zahtevima vezanim za postavljanje plana uzorka. Dok je kvalitativna faza imala za cilj upoznavanje sa društvenim strukturama u kojima žive subjekti istraživanja, odnosno, detektovanje prirode i mehanizama međudnosa osoba u stanju osetljivosti, kvantifikacija bi trebalo da praktičarima i profesionalnim službama koje pružaju usluge socijalne podrške i zaštite omogućiti potpun i operativni uvid u jednostavno i jasno predstavljene podatke o potrebama populacije u ruralnim oblastima. Rodni element prisutan u pripremi uzorka jednog dela dubinskih intervjuja prisutan je i u pripremi pitanja za kvantitativno istraživanje, dopunivši time deo pitanja koja su u manjoj meri sadržala rodnu dimenziju. Praktično, većina od ukupno 21 grupe pitanja postavljena je, koliko je to gramatički bilo moguće u slovenskim jezicima, u rodno neutralnim jezičkim formama.

Osim pitanja koja se bave demografskim pokazateljima, a koja su strukturisana tako da budu uporediva sa sličnim sociološkim istraživanjima (uporedivim jer omogućavaju grupisanja socio-demografskih pokazatelja²), preostala pitanja se direktno bave temama života u ruralnim oblastima, pristupom sadržajima vezanim za kulturu, obrazovanje, zdravstvo, bezbednost, saobraćajnu povezanost i pristup administrativnim i socijalnim institucijama. Dakle, osim socio-demografskih pitanja kojima

2 Misli se na sociološka istraživanja Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu. Lista publikacija Instituta se nalazi na sledećoj adresi (pristupljeno septembra 2016): <http://www.f.bg.ac.rs/sr-lat/instituti/ISI/publikacije> Zatim na istraživanja i publikacije SeCons grupe za razvojnu inicijativu koja se bavi, između ostalog, temama rodnih odnosa i ruralnog razvoja. Publikacije (pristupljeno septembra 2016): <http://secons.net/frontend/publications.php?lng=Serbian>

su obuhvaćeni svi članovi/ce domaćinstva, upitnik se bavi i životnim stilovima osoba i domaćinstava u ruralnim krajevima, imovinskom situacijom, kada je reč o vlasništvu nad životnim prostorom, dostupnošću sadržaja koji povećavaju kvalitet života u ruralnim krajevima, organizacijom života na selu, percepcijom osetljivih grupa u okruženju ispitanika/ce, percepcijom potreba i vrstom moguće podrške tim grupama u pogledu kvaliteta života, vrstom socijalne podrške i davanja, ali i ličnim iskustvom korišćenja pojedinih usluga. Važan element uočen tokom kvalitativnih faza istraživanja uključuje i informisanje i rodnu socijalizaciju u ruralnim sredinama, kao i mogućnosti ili ograničenja koje takvo okruženje pruža, tako da je i blok pitanja o detinjstvu na selu uključen u upitnik.

Sve ove grupe zajedno obuhvataju preko 1250 varijabli koje imaju za cilj da uključe u analizu navedene aspekte života u ruralnim krajevima.

Ukupne mogućnosti baze za dalju analizu i poređenja sa postojećim istraživanjima su jedva načete u ovoj publikaciji jer je cilj publikacije drugačiji. Ova publikacija treba da otvori pitanja komunikacije o nekoliko problema osetljivih kategorija stanovništva, sa posebnim osvrtom na rodne odnose kao faktor koji može da usložnjava stanje osetljivosti.

Izvori, pitanja, uporedivost

Tokom pripremnih faza istraživanja bilo je neophodno uzeti u obzir nekoliko specifičnosti ovog akciono-istraživačkog projekta. Među osnovnim ciljevima prilikom pripreme istraživanja postavljeni su preduslovi primenljivosti rezultata i uporedivosti podataka. Primenjivost se manifestuje u upotrebljivosti podataka za razvoje lokalnih politika vezanih za ruralni razvoj, a posebno sa ciljem predstavljanja stanja u oblasti socijalne zaštite i socijalne podrške populaciji ruralnih oblasti Republike Srbije.

Kriterijum blizine ili udaljenosti od institucija socijalne podrške i zaštite primenjen je kroz stratifikaciju uzorka prema relativnoj blizini ili udaljenosti od administrativnog centra. Ovaj kriterijum je usvojen po uzoru na OECD metodologiju, odnosno na dva tipološka nivoa: dominantno ruralni u blizini regionalnog centra i dominantno ruralni udaljen od regionalnog centra (Brezzi, Dijkstra, Ruiz 2016: 6). Plan prikupljanja podataka i ponderisanja razvijen je u saradnji sa stručnjacima iz organizacije SeCons (Uzorak i ponder S. Cvejić. Tim SeCons-a je sproveo prikupljanje podataka na terenu, unos i deo kontrole) kako bi se olakšala uporedivost podataka sa podacima iz prethodnih istraživanja SeCons-a na teme rodnih odnosa i ruralnog razvoja.

Ovakav pristup je omogućio obuhvatnije istraživanje na terenu zbog održivog korišćenja resursa dostupnih za sprovođenje istraživanja.

Specifičnosti ovog uzorka se odnose na „pojačavanje“ broja ispitanika/ca koji pripadaju osetljivim kategorijama, tako što su ispitani putem dodatnih poduzoraka. Ovakav pristup je bio neophodan jer dostupni resursi ne bi omogućili da manje brojne grupe budu prisutne u uzorku u procentu koji omogućava analize. Poduzorci su pripremljeni u formi kvotnog uzorka i time je njihova primenljivost u zaključivanju manja u poređenju sa stratifikovanim slučajnim uzorkom kojim je ispitana generalna populacija, ali koji imaju mogućnost ukazivanja na potrebe i specifičnosti potreba za ulaganjima u određene aspekte poboljšanja uslova života osoba sa invaliditetom, osoba koje za člana porodice imaju jednu ili više osoba sa invaliditetom ili osoba koje pripadaju etnički manjinskoj grupi za koju je desk analiza i kvalitativno istraživanje pokazalo da postoje višestruki izvori osetljivosti u poređenju sa osobom uporedivih demografskih karakteristika, a koja nema dodatni element pripadnosti manjinskoj grupi. Konkretno, ovaj poduzorak se bavio osobama romske etničke pripadnosti.

Opšti uzorak je obuhvatio naselja u ruralnim oblastima četiri statistička regiona Srbije, bez petog regiona – Kosova i Metohije (istraživanje na KiM je sproveda partnerska organizacija Centar za razvoj zajednica iz Kosovske Mitrovice). Ukupna veličina uzorka je 1194 slučaja, ali je za potrebe analize korišćen ponder koji dovodi četiri regiona u uzorku i obrazovni nivo uzorka u odnos reprezentativan prema Popisnim podacima (Popis Srbija, 2011³), i ostalim dostupnim podacima o ispitivanoj ruralnoj populaciji. Cilj korišćenja pondera je dovođenje pojačanih odnosa iz dodatnih uzoraka ispitanika i ispitanica koji bi inače bili manje prisutni u slučajnom uzorku u brojnost dovoljnu za analizu tih poduzoraka.

Prikupljanje podataka

Instrumenti i alati

Instrumenti i alati za prikupljanje podataka razvijeni su prema zahtevima, sa jedne strane efikasnosti i jasnoće značenja i razumevanja upitnika za ispitanike/ce, a sa

3 Konsultovane knjige Popisa 2011, obuhvataju knjige: 1 Nacionalna pripadnost, 2 Starost i pol, 3 Školska sprema, pismenost i kompjuterska pismenost, 8 Invaliditet, 10 Domaćinstva prema broju članova. Mogu se preuzeti na adresi (pristupljeno septembra 2016): http://popis2011.stat.rs/?page_id=2134 Knjige su konsultovane za razvoj teorijskog dela uzorka i za razvoj upitnika.

druge prema potrebi da sakupimo podatke potrebne za dalji rad, kako naučni, tako i za komunikaciju sa ciljnim grupama primalaca i pružalaca usluga, kao i donosilaca politika koje daju okvir legislaturi u ovoj oblasti. Takvi zahtevi su uslovlili i pristup kontroli originalnog upitnika, koji su revidirali stručnjaci iz iste oblasti, odsutni u ranijoj fazi istraživanja. Oni su sproveli sintaksičku i semiotičku proveru sa osobama koje nemaju univerzitetsko obrazovanje, kako bi jezik bio jasan, razumljiv i dostupan, kao i pilot fazu tokom koje se ocenjivala struktura i konzistentnost toka ispitivanja u situaciji izvođenja intervjua. Svaka od faza testiranja praćena je manjim i većim promenama forme i sadržaja upitnika.

Terenski rad

Domaćinstva i ispitanici/e iz domaćinstava birana su slučajnim izborom na terenu (peta kuća, prvi rođendan), osim za poduzorke gde je korišćena metoda „grudve snega“ i kvota prema polu i starosti prema dostupnim podacima (Popis 2011). U istraživanju su učestvovalе osobe stare između 16 i 90 godina. Radni naziv istraživanja, pod kojim je sprovedeno na terenu, glasi „Uslovi života na selu“. Terensko sakupljanje podataka u Srbiji počelo je 5. 11. 2015. i završeno je 20. 12. 2015.

Donosimo izvod iz Izveštaja sa terena koordinatorke za prikupljanje podataka (K. Rakić, SeCons): „*Problem koji se javio prilikom realizacije istraživanja je bio izražen kroz otežani pristup OSI i pomažućim članovima u domaćinstvima OSI. Problem je rešen uz pomoć udruženja koja se bave problemima OSI, a koja su bila u bazi podataka kojom raspolaže CELAP. Najveću podršku nam je obezbedila organizacija Plava školjka koja je omogućila veliki broj kontakata i obavljenih intervjua.*“

Potreba da ispitanici budu pozvani na učestvovanje javnim oglašavanjem putem organizacije koja ima za cilj pružanje podrške i (samo)pomoći ukazuje na još jedan metodološki problem – razgovora sa onima koji su već negde aktivni i vidljivi – koji, nažalost, metodama društvenih istraživanja ne možemo da rešimo. Možemo jedino da ciljamo na povećanje vidljivosti dodatnih problema pristupa uslugama i institucijama koje utiču na kvalitet života osoba u stanju ranjivosti i osoba sa invaliditetom. Operacionalna definicija osoba sa invaliditetom je preuzeta iz metodološkog objašnjenja Knjige 8: Invaliditet, Popisa u Srbiji 2011, ali je delom izmenjena pod uticajem prikupljenih podataka iz prethodnih faza istraživačkog projekta, kako bi uključila i osobe i članove porodica osoba čije je svakodnevno delovanje otežano pod uticajem zdravstvene ili telesne promene. Pod otežanim, smatra se teže ostvarivanje svakodnevnih aktivnosti u poređenju sa osobom bez invaliditeta, koja se nalazi u istoj socio-demografskoj i ekonomskoj kategoriji.

Citat iz izveštaja sa terena sumira najveći problem vezan za ovaj tip istraživanja: otežan pristup istraživanoj populaciji – što je istovremeno faktor koji značajno komplikuje formiranje jasnih zakonskih i logističkih rešenja za pristup osobama sa invaliditetom u ruralnim krajevima Srbije. U istom izveštaju je navedeno da je teško pronaći ljude i „metodom grudve snega“ jer retko izlaze iz kuća, zbog čega su nepoznati bližem okruženju.

Kontrola kvaliteta

Kontrola je vršena telefonskom proverom slučajno izabranih 20% uzorka. Proveravana je tačnost izbora ispitanika/ca i vreme trajanja razgovora.

Kontrola unosa nije zahtevala isključivanje upitnika, a kontrola logičke konzistentnosti na celom uzorku metodom isključujućih uslova zahtevala je isključenje tri upitnika zbog većih logičkih nekonzistentnosti.

Opis planiranog uzorka i prikupljenih podataka

	<i>Broj anketa</i>
Ukupan broj urađenih	1194
Telefonskom kontrolom kontaktirano	238
Zadovoljavajuća kontrola	238
Vraćeno na teren	0

Broj opština po regionima u kojima je sprovedeno sakupljanje podataka

<i>Region</i>	<i>Broj opština</i>
Beograd	8
Vojvodina	22
Zapadna Srbija i Šumadija	24
Južna i istočna Srbija	18

Ukupan broj ciljanih i ispunjenih anketa po uzorcima

<i>Ciljana populacija</i>	<i>Broj predviđenih intervjuja</i>	<i>Broj urađenih intervjuja</i>
Opšta populacija	800	802
Romska manjinska grupa	200	195
Osobe sa invaliditetom (OSI)	100	114
Pomažući članovi	100	83
Ukupno	1200	1194

Prema nalazima prethodnih faza istraživanja, operacionalni naziv „pomažući članovi“ je korišćen za osobe koje žive u istom domaćinstvu sa osobom sa invaliditetom, jer je utvrđeno da podela odgovornosti i podrške postoji među svim članovima domaćinstva, bez obzira na to ko je glavna osoba za pružanje nege. Prilikom izbora ispitanica/ka u ovaj segment uzorka uključivani su članovi/ce domaćinstva dece sa invaliditetom ili odraslih osoba koje zbog prirode invaliditeta nisu bile u mogućnosti da budu direktno ispitane. Aspekt nad kojim zbog ograničenosti finansijskih resursa nismo mogli da imamo kontrolu odnosi se na osobe koje bi uz angažovanje profesionalnog tumača ipak bile u stanju da odgovore na pitanja u formi u kojoj stoje u upitniku. U takvim situacijama, kao i u situacijama legalnih i/ili logističkih prepreka da osoba sa invaliditetom direktno učestvuje u ispitivanju, ispitan/a je član/ica domaćinstva.

Pregled uzorka iz gotove baze podataka:

<i>Opis uzorka</i>	<i>Broj slučajeva</i>
Opšti uzorak: Ruralno stanovništvo Srbije	802
Poduzorak: Romsko stanovništvo	189
Poduzorak: Osobe sa invaliditetom i članovi domaćinstva osoba sa invaliditetom	203
Ukupno	1194

<i>Region obavljanja razgovora</i>	<i>Broj slučajeva</i>
Beogradski region	223
Vojvodina	310
Zapadna Srbija i Šumadija	356
Juzna i istočna Srbija	305
Ukupno	1194

<i>Broj članova domaćinstva</i>	<i>Broj slučajeva</i>	<i>Procenat slučajeva</i>
1	134	11.22
2	272	22.78
3	234	19.60
4	251	21.02
5	152	12.73
6	79	6.62
7	43	3.60
8	18	1.51
9	4	.34
10	7	.59
Ukupno	1194	100%

<i>Struktura uzorka prema biološkom polu</i>	<i>Broj slučajeva</i>	<i>Procenat slučajeva</i>
Ženski	625	52.35
Muški	569	47.65
Ukupno	1194	100%

Sledeći podaci dati su u procentima

<i>Završen obrazovni nivo ispitanika/ce</i>	
Bez škole/zanata	4.02
Zanat van škole	0.34
Nezavršena osnovna škola	14.07
Osnovna škola	18.68
Nezavršena srednja škola	2.18
Zanatski kurs	1.68
Trogodišnja srednja škola	14.07
Četvorogodišnja srednja škola/gimnazija	29.98
Nezavršene studije/viša škola	3.77
Viša škola	4.52
Fakultet	6.03
Započete postdiplomske studije	0.17

Postdiplomske studije/specijalizacija	0.25
Bez odgovora	0.25
<i>Bračno stanje ispitanika/ce</i>	
Neoženjen/ neudata	22.19
Oženjen/ udata	54.94
U vanbračnoj zajednici	6.78
Razveden/ razvedena	5.86
Udovac/udovica	10.22
<i>Najviši stepen obrazovanja ispitanika/ce</i>	
Bez škole/zanata	4.02
Zanat van škole	0.34
Nezavršena osnovna škola	14.07
Osnovna škola	18.68
Nezavršena srednja škola	2.18
Zanatski kurs	1.68
Trogodišnja srednja škola	14.07
Četvorogodišnja srednja škola/gimnazija	29.98
Nezavršene studije/viša škola	3.77
Viša škola	4.52
Fakultet	6.03
Započete postdiplomske studije	0.17
Postdiplomske studije/specijalizacija	0.25
Bez odgovora	0.25
<i>Razlog prekida školovanja</i>	
Još uvek je na školovanju	4.52
Rad na imanju/porodičnom poslu	6.11
Rad u domaćinstvu	5.44
Briga o bolesnom članu domaćinstva	0.42
Stav porodice	12.73
Želeo/la da radi	25.21
Stupanje u brak	8.04
Trudnoća	0.67

Briga o deci	0.42
Nije hteo/la da uči/ide u školu	14.74
Udaljenost škole/fakulteta	1.84
Zbog svoje bolesti/povrede	1.93
Zbog svog invaliditeta	1.01
Preuzimanje uloge preminulog člana	0.25
Ostalo	11.56
Bez odgovora	5.11
<i>Državljanstvo ispitanika/ce</i>	
Republike Srbije	97.99
Dvojno državljanstvo EU i R. Srbije	1.17
Dvojno državljanstvo (nije EU) i R. Srbije	0.25
Treće zemlje (ne Srbije ili EU)	0.17
Nema državljanstvo	0.08
Bez odgovora	0.34
<i>Etnička pripadnost ispitanika/ce</i>	
Albanska	0.25
Bošnjačka	1.68
Bunjevačka	0.08
Crnogorska	0.08
Hrvatska	1.09
Mađarska	2.6
Romska	18.01
Rusinska	0.08
Slovačka	0.75
Srpska	73.28
Vlaška	0.59
Neizjašnjena/nepoznata	0.67
Ostale	0.25
Bez odgovora	0.59

KONSULTOVANI IZVORI:

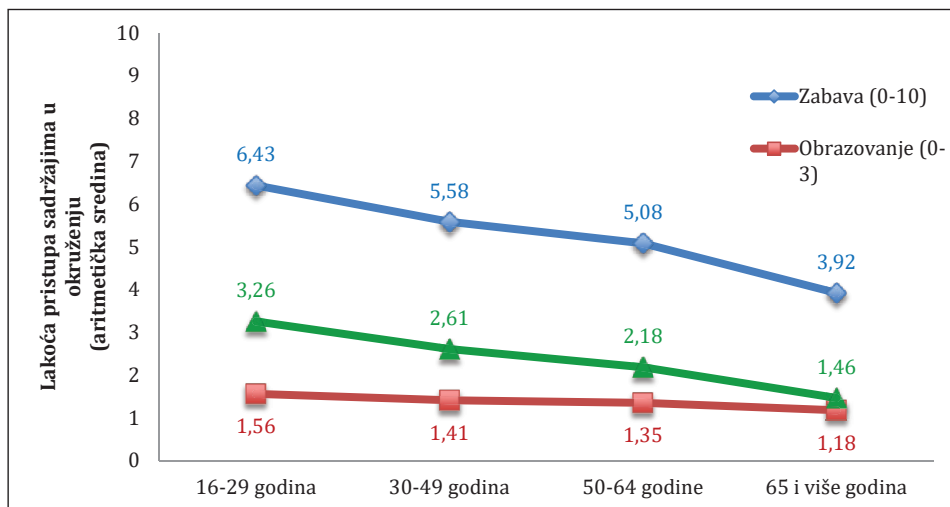
- Brezzi Monica, Dijkstra Lewis, Ruiz Vicente (2011), „OECD Extended Regional Typology: The Economic Performance of Remote Rural Regions“, *OECD Regional Development Working Papers* 2011/06, OECD Publishing, dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1787/5kg6z83tw7f4-en> (adresa proverena: septembra 2016).
- Lazarević, Tatjana et al. (2016), *Gender that Matters: Poverty and Social Inclusion – Social Protection Status in Rural Kosovo and Serbia: an Insight into the Social System for Kosovo's Rural Population with a Focus on Women and Their Needs (Regions of North Kosovo, South Mitrovica and Pristina)*. Belgrade: The Centre for Communities Development : Center for Ethics, Law and Applied Philosophy.
- Milutinović Bojanić Sanja, Čeriman Jelena, Pavić Zentner Verica (ur.) (2016), *Siromaštvo, ruralnost, rod: istraživanje funkcionisanja sistema socijalne zaštite u ruralnim oblastima Srbije*. Beograd: Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju: Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, Beograd, dostupno: http://www.rrpp-westernbalkans.net/en/News/Round-Table--Out-of-Sight--Poverty--Rurality--gender--was-held-in-Belgrade-/mainColumnParagraphs/0/text_files/file/RRPP-publikacija.pdf (adresa proverena: septembra 2016)
- Knjige Popisa u Srbiji 2011, dostupno na: http://popis2011.stat.rs/?page_id=2134 (adresa proverena: septembra 2016).
- Publikacije i izveštaji SeCons grupe za razvojnu inicijativu, dostupno na: <http://secons.net/frontend/publications.php?lng=Serbian> (adresa proverena: septembra 2016).

DOSTUPNOST SOCIJALNIH USLUGA U RURALNIM OBLASTIMA

U istraživanju je obrađena i dostupnost različitih sadržaja koji spadaju u domen kulture, obrazovanja, provođenja slobodnog vremena, kao i nekih usluga vezanih za svakodnevni život građana/građanki. Ova dostupnost je proveravana na osnovu percepcije ispitanika i ispitanica o tome da li je do konkretnog ponuđenog sadržaja lako stići u njihovom kraju.

Rezultati pokazuju da je dostupnost sadržaja povezana sa starošću ispitanika i ispitanica, tj. da se smanjuje s povećanjem godina života. Ovakav podatak je donekle i očekivan, s obzirom na činjenicu da su pripadnici mlađe populacije mobilniji, kao i da se zbog prirode svojih interesovanja lakše uključuju u različite sadržaje. Može se uočiti da je najveća dostupnost sadržajima koji imaju zabavni karakter, kako kod najmlađih, tako i kod najstarijih ispitanika/ispitanica. Mladi uzrasta od 16 do 29 godina imaju u proseku pristup ka nešto manje od 7 (od 10 ponuđenih) usluga, dok ispitanici između 50 i 64 godine života imaju pristup polovini sadržaja⁴. Pristup kulturnim sadržajima je takođe najzastupljeniji kod pripadnika najmlađe populacije među ispitanicima, skoro polovina sadržaja (prosek 3,26 od 7 ponuđenih sadržaja). Dostupnost kulturnim sadržajima opada sa starošću, pa tako najstariji ispitanici/ispitanice sa 65 i više godina imaju pristup tek jednom ili dva sadržaja (prosek 1,46 od 7 ponuđenih sadržaja). Dostupnost obrazovnim institucijama je slična. Od tri ponuđena obrazovna sadržaja (osnovna, srednja i visoka škola), svi ispitanici imaju pristup do jednog ili dva sadržaja, a najmlađi kojima je školovanje u fokusu najbolje su ocenili pristupnost škola (1,56 od tri ponuđena).

⁴ Nalazi su predstavljeni putem aritmetičke sredine tri varijable koje su grupisale pristup ka tri vrste sadržaja – sadržajima za provođenje slobodnog vremena (zabava), kulturnim i obrazovnim sadržajima.

Grafik 1: Pristup sadržajima u okruženju na osnovu starosti

Rezultati pokazuju da je dostupnost institucijama obrazovanja solidna. Ipak je važno naglasiti da 6,4% ispitanih tvrdi da uopšte nema pristup nijednoj školi. Očekivano, najbolji pristup imaju domaćinstva u Vojvodini, dok je on najmanji u zapadnoj Srbiji i Šumadiji, gde čitavih 12,5% uopšte nemaju pristup nijednoj školi. Potrebno je istaći da se južna i istočna Srbija izdvajaju po pristupačnosti niza usluga, a u ovom konkretnom slučaju srednjoškolskih i visokoškolskih ustanova.

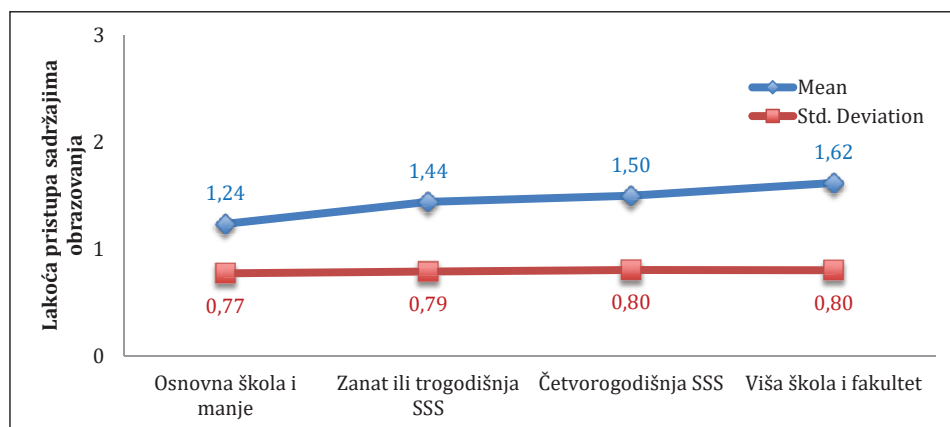
U NJIHOVOM KRAJU JESTE LAKO STIĆI DO:	OSNOVNA ŠKOLA	SREDNJA ŠKOLA	VIŠA ŠKOLA/ FAKULTET
SRBIJA	92.9	37.1	14.6
BEOGRAD	94.0	17.7	6.5
VOJVODINA	99.5	29.3	6.5
ZAP. SRBIJA I ŠUMADIJA	86.8	38.2	10.8
JUŽNA I IST. SRBIJA	93.7	59.7	34.6

Tabela 1. Pristup ustanovama obrazovanja po regionima Srbije

Pojedinačno gledano, pristup ustanovama obrazovanja je zadovoljavajući kada su u pitanju osnovne škole, premda nije zanemarivo da više od 10% ispitanih u zapadnoj Srbiji i Šumadiji smatra da je osnovna škola, koja je ujedno i obavezna, nedovoljno dostupna. Međutim, pristup srednjoškolskom obrazovanju je veoma

zabrinjavajući, imajući u vidu da nedostatak ponude srednjih škola doprinosi praznjenju sela i odlasku u gradove nakon završetka osnovne škole. Iznenadujuće, pristup srednjim školama je najlošije ocenjen u Gradu Beogradu, sa samo 17,7% onih koji smatraju da je ovaj vid obrazovanja lako fizički dostupan. Takođe, slična je situacija sa dostupnosti fakulteta i viših škola u Beogradu i Vojvodini, gde je ocenjeno da su lako dostupni u svega 6,5%. Prosek poboljšavaju južna i istočna Srbija, gde je dostupnost srednjeg i višeg/visokog obrazovanja znatno pozitivnije ocenjena i značajno premašuje percepciju u drugim regionima Srbije.

Posmatrano prema stepenu obrazovanja ispitivanog uzorka, može se zaključiti da su ispitanici i ispitanice sa višim nivoom stručne spreme imali i nešto veći procenat pristupa obrazovnim institucijama. Rezultati su prikazani u Grafiku br. 2. Ova činjenica može govoriti i o većoj motivaciji i vrednovanju obrazovanja, pa su samim tim i spremniji da ulože veći napor kako bi koristili sadržaje iz oblasti obrazovanja.

Grafik 2: Pristup sadržajima obrazovanja na osnovu obrazovanja (0 – potpuno nedostupno, 3 – potpuno dostupno)

Nalazi se donekle mogu uporediti sa rezultatima istraživanja siromaštva i socijalne isključenosti na selu (Cvejić et al, 2010), gde je registrovano da osnovne škole postoje u 82% sela, gde je zapadna Srbija najlošije rangirana sa 60% sela sa osnovnom školom. Potrebno je napomenuti da se u našem istraživanju ispitivala laka dostupnost škole, odnosno percepcija ispitanika/ca, što ne znači da školski objekti postoje u samom selu ispitanih.

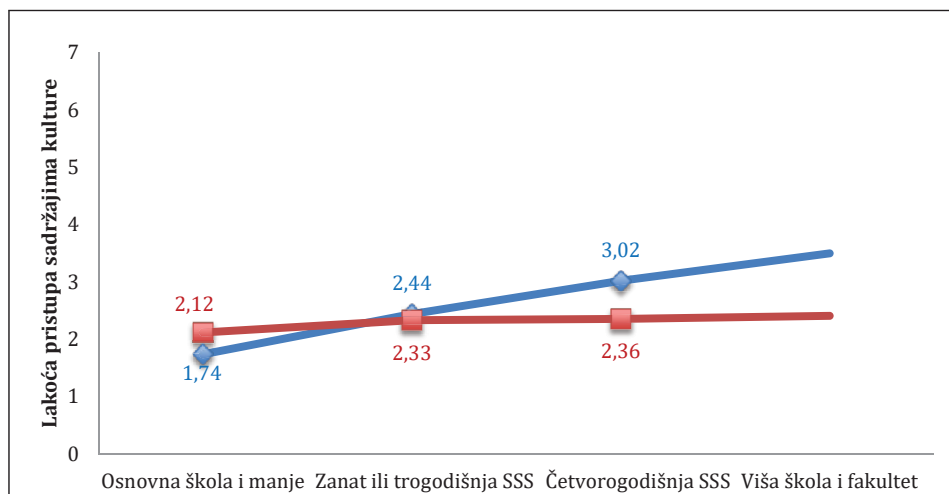
Pristup kulturnim sadržajima u koje su svrstana folklorna društva, javne biblioteke, klub ili kancelarija za mlade, klub za stara lica, kulturni centar/dom kulture, muzeji i etno sela, te pozorišta i koncertne sale, značajnije je ograničen. Četvrtina svih ispitanika (25,6%) tvrdi da nema pristup nijednom od ovih sadržaja, dok još 30% može da dođe do svega jednog ili dva pomenuta sadržaja. I u ovom slučaju Vojvodina vodi po osnovu pristupačnosti (18,8% nema nijedan sadržaj), a zapadna Srbija i Šumadija beleže suprotan trend sa 35,3% bez ijednog sadržaja.

U NJIHOVOM KRAJU JESTE LAKO STIĆI DO:	FOLKLORNO DRUŠTVO	JAVNA BIBLIOTEKA	KLUB/ KZM	KLUB ZA STARIJE	DOM KULTURE	MUZEJ/ ETNO KUĆA	POZORIŠTE/ KONCER. SALA
SRBIJA	52.9	39.1	24.7	36.8	55.3	23.2	26.3
BEOGRAD	29.3	17.4	8.3	38.7	56.2	17.5	9.5
VOJVODINA	75.3	58.6	16.7	50.5	51.1	23.1	32.3
ZAP. SRBIJA I ŠUMADIJA	44.0	24.6	27.0	19.6	48.0	19.4	18.7
JUŽNA I IST. SRBIJA	63.5	58.1	44.0	44.3	68.2	33.2	45.3

Tabela 2. Pristup sadržajima kulture po regionima Srbije

Nalazi takođe pokazuju da je region Beograda depriviran u pogledu dostupnosti niza kulturnih i sličnih sadržaja. Posebno se ističe nedostupnost klubova, odnosno kancelarija za mlade (8,3% smatra da su lako dostupni), javnih biblioteka (17,4%) i pozorišnih, odnosno koncertnih objekata (9,5%). S druge strane, nedostatak sadržaja za starije je posebno izražen u zapadnoj Srbiji i Šumadiji (lak pristup ima 19,6%). Imajući u vidu nepovoljnu starosnu strukturu ruralnih područja, odnosno veliki broj starijih koji borave u selima, važno je obratiti pažnju na poboljšanje dostupnosti sadržaja koji bi upotpunili njihov život na selu.

Slično kao i kada se posmatra dostupnost obrazovnih ustanova, može se zaključiti i da se povećava procenat dostupnosti sadržajima kulture, posmatrano prema stepenu obrazovanja. U proseku, najbolji pristup imaju ispitanici sa višim i visokim obrazovanjem, koji imaju mogućnost da lakše dođu do ustanova ili aktivnosti vezanih za kulturu (3,5 od 7 ponuđenih sadržaja). Najslabije obrazovani su značajnije odsečeni od kulturnih sadržaja, jer ocenjuju da imaju pristup do manje od dva u proseku (1,74). Međutim, imajući u vidu standardno odstupanje koje je više od aritmetičke sredine (2,12), praktično neki uopšte nemaju pristup kulturnim sadržajima.

**Grafik 3: Pristup sadržajima kulture na osnovu obrazovanja
(0 – potpuno nedostupno, 7 – potpuno dostupno)**

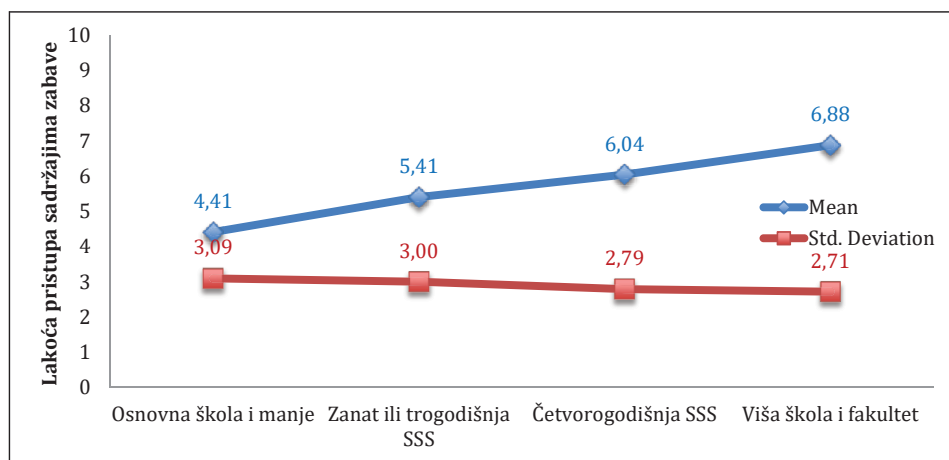
Sadržaji za provođenje slobodnog vremena su obuhvatili bioskope, diskoteke ili kafiće, sportske objekte, kafane i restorane, mesta za vašare, okupljanja na otvorenom prostoru, te parkove i šetališta. U proseku, 5% ispitanih nema pristup nijednom od ponuđenih sadržaja. Taj prosek varira od 0,5% u Vojvodini do 6,3% u južnoj i istočnoj Srbiji i 7,1% u zapadnoj Srbiji i Šumadiji.

U NJIHOVOM KRAJU JESTE LAKO STIĆI DO:	BIOSKOP	DISKOTEKA/ KAFIĆ	SPORTSKI KLUB/ TERENI	KAFANA ZA OBA POLA	VAŠAR	OTVORENO MESTO	PARK ZA DECU/ IGRALIŠTE	ŠETALIŠTE/ KORZO
SRBIJA	30.2	47.0	62.1	69.5	56.7	87.8	54.5	33.5
BEOGRAD	13.0	26.6	46.2	68.6	40.5	85.2	41.4	16.6
VOJVODINA	31.2	57.0	69.4	76.3	50.0	98.9	73.1	38.2
ZAP. SRBIJA I ŠUMADIJA	27.6	50.4	65.2	68.5	66.3	83.5	44.4	30.7
JUŽNA I IST. SRBIJA	47.9	50.8	65.1	65.1	64.9	84.7	61.1	47.4

Tabela 3. Pristup sadržajima za provođenje slobodnog vremena po regionima Srbije

Pojedinačno gledano, region Beograda opet ima najmanje mogućnosti za lako do-
 laženje do ispitivanih sadržaja u najvećem broju slučajeva, a slede zapadna Srbija i
 Šumadija. Najdostupnija su otvorena mesta za okupljanje (mobe), te kafane. Naj-
 manje lako se do sadržaja za ispunjavanje slobodnog vremena dolazi u okolini Be-
 ograda, i to: do bioskopa (13%), šetališta (16,6%) i sadržaja kojem mladi najviše
 teže – diskoteka ili kafića (26,6%).

Kao u prethodnim graficima, i u narednom se može primetiti da sa rastom nivoa
 obrazovanja ispitanih raste i procenat dostupnosti i pristupa sadržajima za provo-
 đenje slobodnog vremena. Najbolji pristup, skoro sedam od ponuđenih 10 usluga,
 zabeležen je kod ispitanih koji imaju završene višu školu i fakultet. Dostupnost
 sadržaja opada sa nižim obrazovanjem, pa tako oni sa (ne)završenom osnovnom
 školom ocenjuju da imaju pristup do manje od polovine ponuđenih sadržaja (4,41
 od 10). Takođe, odstupanje njihovih odgovora od proseka je najveće, što dodatno
 ukazuje na nepovoljniji položaj dela ovih ispitanih, ali i na neujednačenost njihovog
 položaja ili percepcije pristupa uslugama.

Grafik 4: Pristup sadržajima za provođenje slobodnog vremena na osnovu obrazovanja (0 – potpuno nedostupno, 10 – potpuno dostupno)

Može se generalno pretpostaviti da građani sa višim obrazovnim kvalifikacijama ne samo da uviđaju značaj i potrebe ljudi za razonom i druženjem, kvalitetnim provođenjem slobodnog vremena, ali i kulturnim sadržajima, već takođe i da su njihove finansijske prilike povoljnije, što različiti sadržaji i iziskuju. Stoga zaključke treba pažljivo graditi i osvrnuti se ne samo na dostupnost sadržaja ispunjenosti

slobodnog vremena među slabije obrazovanim stanovništvom ruralnih krajeva, već i na (ne)prepoznatost usluga, jer jedno uslovljava drugo.

Na kraju, od ostalih sadržaja koji nisu svrstani ni u jednu od prethodne tri grupe, najlakša dostupnost je kada su u pitanju verski objekti (89,5%), zatim pošte ili banke (78,1%), dok je dostupnost advokata relativno mala i iznosi 30,6%.

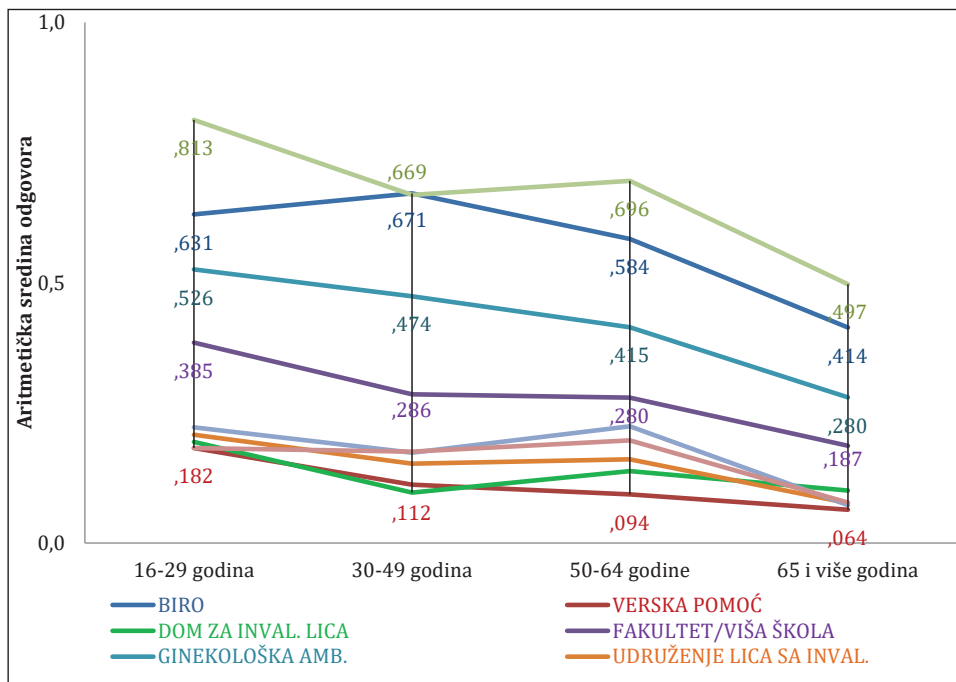
Prepoznatost usluga i sadržaja u ruralnim oblastima

Pored lakoće fizičkog pristupa, u istraživanju je ispitivana i upoznatost sa postojećim socijalnim uslugama i drugim dostupnim sadržajima. Usluge i sadržaji su grupisani za potrebe analize u zdravstvene, obrazovne usluge, usluge brige i ostale usluge i sadržaje.

Može se istaći da obrazovanje ne igra posebnu ulogu u prepoznavanju usluga i sadržaja, imajući u vidu da je uočena izvesna statistička značajnost samo kod sledećih usluga: dom za stara lica, dom za lica sa invaliditetom, ustanova za lečenje zavisnosti, klinika za psihijatrijske bolesti, fakultet ili viša škola i udruženje lica sa invaliditetom. Kod ovih usluga se sa rastom obrazovanja ispitanih uočava i bolja upoznatost.

Ispitivali smo i uticaj starosti na prepoznatljivost usluga. Uočena je snažnija relacija između uzrasta i upoznatosti sa izvesnim uslugama. Vrtić je usluga sa kojom su upoznati ispitanici svih uzrasta. Generalno gledano, može se tvrditi da najmlađa populacija ima najviše informacija, tj. najviše prepoznaje sadržaje koji su ispitivani u njenom okruženju.

Postoje i izuzeci, pa su sa uslugama biroa za zapošljavanje najvećim delom upoznati ispitivani uzrasta između 30 i 49, a udruženja Roma i službe za zaštitu dece među ispitanicima/ispitanicama uzrasta između 50 i 64 godine. Pripadnici najstarije uzrasne grupe su pokazali najmanji stepen prepoznavanja svih usluga u svom okruženju koje su bile ponuđene tokom istraživanja.

**Grafik 5: Prepoznatost socijalnih usluga prema starosti
(0 – nisu upoznati, 1 – upoznati)**

Uočena je generalna tendencija da stanovnici/ce ruralnih krajeva beogradskog područja prepoznaju manje usluga u svom okruženju, dok su se oni koji nastanjuju ruralna područja istočne i južne Srbije još jednom najviše istakli u pozitivnom smislu, prepoznajući više usluga od stanovnika ostalih regiona.

SLUŽBA ZA KOJU ZNA U OKRUŽENJU:	APOTEKA	AMBULANTA	GINEKOL. AMBULANTA	USTANOVA ZA BOLESTI ZAVISNOSTI	KLINIKA ZA PSIHIJATRIJSKE BOLESTI	ZUBAR
SRBIJA	86.5	87.3	43.9	10.1	13.0	71.6
BEOGRAD	82.8	84.0	23.7	2.4	3.6	54.4
VOJVODINA	96.2	89.8	45.7	11.8	9.7	78.0
ZAP. SRBIJA I ŠUMADIJA	80.0	83.9	38.8	9.4	12.5	71.0
JUŽNA I IST. SRBIJA	89.1	92.2	66.7	16.1	25.0	81.3

Tabela 4. Upoznatost sa zdravstvenim sadržajima po regionima Srbije

Kada su u pitanju zdravstvene usluge, apoteke i ambulante su ubedljivo najčešće službe za koje se zna u sopstvenom okruženju, a slede ih zubarske usluge sa nešto manje upoznatosti u regionu Beograda (54,4%). S druge strane, ispitanici su najmanje upoznati sa postojanjem ustanova za bolesti zavisnosti i psihijatrijskim klinikama u svom okruženju. Region Beograda se dodatno izdvaja po niskoj upoznatosti sa postojanjem ginekoloških ambulanti, gde manje od četvrtine ispitanika zna za takvu uslugu u svojoj okolini.

Istraživanje siromaštva i socijalne uključenosti u ruralnim oblastima Srbije (Cvejić et al, 2010) donosi podatak da u 41% sela iz uzorka postoji ambulanta (87% u Vojvodini naspram 20% sela u jugoistočnoj Srbiji). Naše istraživanje pokazuje percepciju veće dostupnosti ambulante u svim regionima Srbije.

Očekivano, do onih usluga koje su najprepoznatljivije u okolini, najčešće se dolazi peške: apoteka (49,9%), ambulanta (54,1%), zubar (44,8%). Kolima se stiže najčešće do ginekološke ambulante (45,8%), te ustanove za bolesti zavisnosti (52%) i psihijatrijske klinike (52,9%). Najlakše se stiže u Vojvodini, generalno gledano, a najteže u regionu zapadne Srbije i Šumadije, gde automobil ima primat kao vid prevoza i gde je količina vremena potrebna za stizanje do određene službe najveća.

SLUŽBA ZA KOJU ZNA U OKRUŽENJU:	VRTIĆ	DOM ZA LICA SA INVALIDITETOM	DOM ZA STARA LICA
SRBIJA	69.7	14.2	28.1
BEOGRAD	56.2	7.7	21.3
VOJVODINA	83.9	9.7	33.9
ZAP. SRBIJA I ŠUMADIJA	64.3	18.8	22.0
JUŽNA I IST. SRBIJA	75.0	18.2	36.5

Tabela 5. Upoznatost sa uslugama brige po regionima Srbije

Opšta populacija u ruralnim područjima je nedovoljno upoznata sa postojanjem domova za lica sa invaliditetom u njihovom okruženju, kao i domova za stara lica. Posebno se ističu regioni Beograda i Vojvodine, gde su domovi za lica sa invaliditetom izuzetno slabo prepoznati (manje od 10%). U regionu Beograda je zabeležena i najniža stopa upoznatosti sa postojanjem vrtića u okruženju, koja jedva prelazi polovinu svih ispitanih. U prilog ovoj tvrdnji govore i podaci Republičkog zavoda za statistiku za 2015. godinu o broju vaspitno-obrazovnih objekata predškolskog obrazovanja.

Beograd ima najmanje jedinica predškolskog obrazovanja (487), a najviše upisanih mališana (62.944) (RZS, 2015). Najviše objekata se nalazi u zapadnoj Srbiji i Šumadiji (753), a najmanje u južnoj i istočnoj Srbiji (624), gde je upisano i najmanje dece (32.909).

Pretpostavka jeste da postoji razlika između broja dece upisane u predškolske ustanove koja žive na teritoriji grada i ruralnih oblasti. Podaci Republičkog zavoda za statistiku za 2015. godinu ukazuju da je najmanje upisane dece prijavljeno na teritorijama opština Barajevo (610 dece u 17 ustanova) i Sopot (444 dece u 10 ustanova) (RZS, 2015). Ipak, ove opštine imaju i najmanje stanovnika u poređenju sa drugim beogradskim opštinama, tako da se razlozi moraju tražiti i na drugoj strani.

Važno je istaći da je upoznatost sa domovima za osobe sa invaliditetom još niža u poduzorku osoba sa invaliditetom i pomažućih im osoba (13,8% naspram 14,2% u opštoj populaciji). Premda se ovaj zaključak ne može ekstrapolirati na celu populaciju osoba sa invaliditetom, svakako je važno obratiti pažnju na dostupnost ovog sadržaja upravo onima kojima je i najpotrebniji.

Do vrtića se stiže uglavnom peške (50,6%), sem u unutrašnjosti Srbije bez Vojvodine, gde su korisnici usluga prisiljeni da koriste automobil da bi stigli do ove ustanove (zapadna Srbija i Šumadija u čak 50,9%). Uzimajući u obzir sredstvo prevoza, vrtić je ipak relativno blizu, jer je do njega potrebno manje od pola sata vremena. Više od polovine ispitanika (54,1%) koji su poznati sa postojanjem usluge koristi kola da bi stiglo do doma za lica sa invaliditetom, a skoro polovina (45%) da bi stigla do doma za stare. U oba slučaja većina stiže za manje od pola sata, ali ipak postoji i više od trećine ispitanika kojima je potrebno do sat vremena. Najviše vremena je potrebno u regionu Beograda do doma za lica sa invaliditetom (do sat vremena za 57,7%) i u Vojvodini do doma za stare (52,5%).

SLUŽBA ZA KOJU ZNA U OKRUŽENJU:	PREDŠKOLSKO	OSNOVNA ŠKOLA	SREDNJA ŠKOLA/ GIMNAZIJA	FAKULTET/ VIŠA ŠKOLA
SRBIJA	75.3	91.5	51.1	29.2
BEOGRAD	63.9	87.0	8.3	4.1
VOJVODINA	71.5	93.5	55.9	42.5
ZAP. SRBIJA I ŠUMADIJA	80.0	88.6	59.2	23.9
JUŽNA I IST. SRBIJA	82.8	97.4	73.4	45.3

Tabela 6. Upoznatost sa obrazovnim uslugama po regionima Srbije

Region Beograda se još jednom istakao po neinformisanosti svojih stanovnika o postojanju ispitivanih usluga u bliskom okruženju. U ovoj oblasti je najmanja upoznatost ispitanika/ca sa postojanjem srednjih škola (8,35%) i ustanova višeg i visokog obrazovanja (4,1%).

Predškolska ustanova i osnovna škola su uglavnom dostupne peške, dok se do srednje škole i ustanova višeg i visokog obrazovanja dolazi kolima (zapadna Srbija i Šumadija) ili javnim prevozom (ostali region).i).

Veoma loša situacija je i kod upoznatosti stanovnika i stanovnica beogradskog regiona sa ostalim uslugama i sadržajima koji su bili ponuđeni u anketi. Sem pošte i banke i u dobroj meri policije, ostale usluge su značajno manje prisutne u okolini, prema mišljenju ispitanih.

	UDRUŽENJE OSOBA SA INVALIDITETOM	UDRUŽENJE ROMA	SLUŽBA ZA ZAŠTITU DECE	BIRO ZA ZAPOSŁJAVANJE	MATERIJALNA POMOĆ VERSKIH ZAJEDNICA	SIGURNA KUĆA	POLICIJA	POŠTA/BANKA
SRBIJA	15.0	16.6	16.0	55.1	11.5	9.7	70.8	84.9
BEOGRAD	3.0	4.7	4.1	10.7	5.3	3.0	51.5	79.9
VOJVODINA	17.7	12.4	12.4	60.2	10.8	11.8	71.5	92.5
ZAP. SRBIJA I ŠUMADIJA	18.8	18.8	16.1	64.3	16.9	11.4	74.9	78.4
JUŽNA I IST. SRBIJA	17.7	28.1	29.7	77.1	10.4	11.5	81.8	90.6

Tabela 7. Upoznatost sa ostalim uslugama i sadržajima po regionima Srbije

O postojanju udruženja osoba sa invaliditetom zna svega 3% ispitanih, koliko je poznato i sa postojanjem sigurne kuće u okolini. Udruženje Roma poznaje 4,7%, službu za zaštitu dece 4,1%, a biro za zapošljavanje kao jednu od ključnih službi za poboljšanje položaja poznaje svega 10,7% stanovnika i stanovnica ruralnih krajeva Beograda naspram više od polovine u drugim krajevima. Čak i služba poput policijske je prisutna u svega nešto više od polovine slučajeva, što je značajno ispod proseka u odnosu na ostale delove Srbije.

Osobe sa invaliditetom i pomažući članovi njihovog domaćinstva su poznati sa postojanjem udruženja pomenutih osoba u nešto većem broju nego opšta populacija u ovom istraživanju (20,7%). S druge strane, u okviru drugog poduzorka u

istraživanju, koji je obuhvatio Rome, ispitanici i ispitanice su u značajnijoj meri upoznati sa postojanjem udruženja Roma u okolini (41,8%).

Do svih ovih usluga (sem pošte/banke i verskih zajednica koje su obično blizu i do kojih se može stići pešice) najčešće se stiže automobilom, a zatim javnim prevozom. U najvećem broju slučajeva je potrebno do pola sata da bi se stiglo do neke od službi. Najveće odstupanje od ovog pravila je u regionu Beograda, gde je potrebno do sat vremena za sve pomenute sadržaje sem pošte/banke, policije i biroa za zapošljavanje. Ipak, važno je naglasiti da je biro i najteže dostupan za skoro 16% ispitanika iz ovog regiona kojima je do njega potrebno više od sat vremena. Pojedine ispitanice i ispitanici žive u selima koja su slabije povezana linijama gradskog saobraćaja, tj. postoje retki polasci autobusa tokom dana, što dodatno otežava povezivanje sa navedenim sadržajima.

Generalni zaključak o dostupnosti i prepoznatosti socijalnih usluga ukazuje na to da postoji velika potreba za poboljšanjem informisanosti i umreženosti građana koji žive u regionu Grada Beograda i zapadne Srbije i Šumadije. Ovi stanovnici imaju slabiji pristup skoro svim ponuđenim sadržajima, a takvo stanje uglavnom je rezultat loše saobraćajne povezanosti i nedovoljne aktivnosti zaposlenih u pomenutim ustanovama usmerene ka ovim građanima (Bojanić, Čeriman, Pavić Zentner (ed.) 2016). Osim toga, podizanje nivoa svesti građanki i građana o značaju postojanja i eventualnoj dobiti od korišćenja navedenih sadržaja i usluga, takođe predstavlja važan faktor koji može uticati na kvalitet života ljudi u ruralnoj sredini. U prilog tome govore i podaci iz sprovedenog istraživanja koji ukazuju da ispitanici i ispitanice sa višim nivoom obrazovanja imaju veći stepen prepoznatosti i dostupnosti sadržaja koji su bili predmet istraživanja. Aktivnosti promocije u cilju boljeg informisanja stanovništva svakako mogu dati određene rezultate u smislu aktivacije stanovništva. Takođe, obezbeđivanje rada kancelarija za mlade može doprineti poboljšanju kvaliteta života u ruralnoj sredini za pripadnike ove uzrasne grupe, s obzirom da su rezultati istraživanja pokazali da je kod najmađih učesnika najveći stepen prepoznatosti i dostupnosti sadržaja iz oblasti kulture, obrazovanja i provođenja slobodnog vremena.

Razvijanje mreže socijalnih usluga na lokalnom nivou i njihova decentralizacija mogu u značajnoj meri doprineti povećanju stepena njihove iskorišćenosti. Lokalna samouprava, s obzirom da ima najbolji uvid u potrebe svog stanovništva, kao i karakteristike lokalne zajednice, može organizovati različite komisije koje bi u okviru svojih zaduženja i poverenih poslova mogle da prate socio-ekonomski položaj domaćinstava i potrebe koje na onovu toga proizilaze, kao i da prate i rešavaju probleme upisa u predškolske ustanove i škole.

Osim toga, povezanost i saradnja između vladinog i nevladinog sektora je još jedna stavka koja može doprineti poboljšanju uslova života na selu, ali i ostanku većeg broja stanovnika i razvijanju ruralne sredine.

Povećanje broja zaposlenih profesionalaca u sektoru socijalnih usluga, s obzirom na povećanje broja korisnika, ali i kompleksnost problematike, takođe je neophodno, kako bi se omogućilo brže i efikasnije rešavanje postojećih problema. Prema podacima Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu, tokom poslednjih pet godina postoji konstantan porast broja korisnika u evidenciji Centara za socijalni rad. U 2015. godini je došlo do povećanja broja korisnika za 16% u poređenju sa brojem za 2011. godinu. Isti izvor ukazuje da je u 2015. godini došlo do smanjenja broja zaposlenih stručnih radnika u Centrima za socijalni rad za 2% u poređenju sa 2014. godinom (Republički zavod za socijalnu zaštitu 2016). U Izveštaju o radu centara za socijalni rad stoji da „veliki broj CSR navodi da ih aktuelna zabrana zapošljavanja ograničava u zapošljavanju dodatnih kadrova, kao i u popunjavanju upražnjenih mesta“ (Republički zavod za socijalnu zaštitu 2016: 8). Aktuelna situacija ukazuje na potrebu preciznijeg planiranja ljudskih resursa u sistemu socijalne zaštite, kako bi se, između ostalog, sprečilo narušavanje kvaliteta i efikasnosti stručnog rada (Republički zavod za socijalnu zaštitu 2016). Samim tim bio bi postignut i veći stepen zadovoljstva korisnika.

Rodna dimenzija nije igrala ulogu u prepoznavanju usluga, imajući u vidu da se varijabla pola nije pokazala statistički značajnom prilikom posmatranja odgovora na prethodno elaborirana pitanja. Takav rezultat jasno ukazuje da prepoznavanje socijalnih usluga na nivou lokalne zajednice nije povezano sa rodnom ulogom.

LITERATURA:

Republički zavod za statistiku (2015). Statistički godišnjak Republike Srbije 2015, Beograd: RZS, dostupno na: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/91/96/05_Obrzovanje.pdf, datum pristupa 09.09.2016

Republički zavod za statistiku (2014). Statistički godišnjak Republike Srbije 2014, Beograd: RZS, dostupno na: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/62/56/16Obrzovanje.pdf> datum pristupa 09.09.2016

Republički zavod za socijalnu zaštitu (2016). Izveštaj o radu Centara za socijalni rad za 2015. godinu, dostupno na: <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestaj2016/izvestaj%20o%20radu%20CSR%20za%202015.pdf> datum pristupa 09.09.2016

PREPOZNATE CILJNE GRUPE U STANJU POTREBE STANOVNIŠTVA RURALNIH KRAJEVA REPUBLIKE SRBIJE

Ciljne grupe kojima je potrebna podrška izdvojene su iz rezultata kvalitativnog ispitivanja koje je prethodilo kvantitativnoj fazi istraživanja. Osnovna karakteristika ovih grupa, koja je istovremeno faktor njihove diferencijacije i koja ih izdvaja u odnosu na generalnu populaciju je to što ih sagovornici/sagovornice prepoznaju kao osetljive. Sa njima smo obavili polustrukturisane dubinske intervjue u prethodnoj fazi istraživanja. Ispitanice i ispitanici su imali zadatak da ocene, prema sopstvenoj proceni, kojoj od grupa prikazanih u upitniku jeste ili nije potrebna dodatna podrška. Cilj prvog dela pitanja je diferenciranje onih grupa koje su pozicionirane kao vulnerabilne u svesti ispitanika/ca u odnosu na one koje nemaju takav status. Drugi deo pitanja se bavi mogućim vrstama podrške koje su usmerene ka izdvojenim grupama. Vrste podrške su takođe ispitivane putem ponuđenih odgovora i to tako što je za svaku od označenih osetljivih grupa, od ponuđenih dvadeset i šest, dato mogućih devet modela podrške. Devet modela podrške su takođe identifikovani i grupisani prema nalazima kvalitativnog istraživanja koje je prethodilo kvantitativnoj fazi. Prethodno sugerise da su prepoznate grupe iz određenih razloga percipirane kao osetljive u zajednici, ali ne implicira da je to konačna lista osetljivih grupa. Modeli podrške su odabrani i grupisani prema postojećim mogućnostima lokalnih samouprava i postojećeg sistema podrške, uključujući i formalne i neformalne pružaoce podrške (formalni pružaoци podrške su na primer: institucije zdravstvene zaštite, institucije za brigu o deci i maloletnim licima i sl., zatim organizacije i udruženja civilnog društva koja za cilj imaju pomoć i podršku osobama u stanju potrebe, bilo u svakodnevnom životu, zdravstvenu ili pravnu; neformalni pružaoци podrške su članovi domaćinstva, komšije i druge osobe iz okruženja koje bez podrške organizacije ili institucije pružaju podršku osobama u stanju potrebe).

Vrednost informacije o prepoznatosti vulnerabilnih grupa i mogućnosti podrške može biti u olakšavanju pripreme i primene usko ciljane komunikacije o uslugama socijalne zaštite i mogućnostima tih usluga u određenim regionima – prema ciljnim grupama. Druga vrednost koju podaci pružaju ogleda se u mogućnostima efikasnije

ciljane komunikacije prema društvenom okruženju pripadnika/ca osetljivih grupa koje su već poznate iz različitih statističkih i drugih formalnih izvora, na primer – podaci kojima se služe ustanove zdravstvene zaštite, školstva i policije. Ako se ne obaziremo na pragmatične ciljeve kojima podaci mogu da posluže, ostaje nam potpuna slika društvene svesti o društvenim grupama koje izazivaju reakciju solidarnosti svojih sugrađana/ki i onih koje to ne uspevaju.

Uzorak je obuhvatio naselja u ruralnim delovima četiri statistička regiona Srbije, bez Kosova i Metohije (istraživanje na KiM je sproveda partnerska organizacija). Ukupna veličina uzorka je 1194 slučaja, ali je za potrebe analize korišćen ponder koji četiri regiona u uzorku i obrazovni nivo uzorka dovodi u reprezentativan odnos prema Popisnim podacima i ostalim dostupnim podacima o ispitivanoj ruralnoj populaciji. Cilj korišćenja pondera je postizanje pojačanih odnosa iz dodatnih uzoraka ispitanika i ispitanica koji bi inače bili manje prisutni u slučajnom uzorku i ostvarivanje brojnosti dovoljne za analizu tih poduzoraka. Za potrebe ovog teksta, uzorci su redukovani kako bi bila prikazana reprezentativna slika populacije. Time analiza predstavlja stanje u generalnoj populaciji. Specijalni uzorci nisu predmet ove analize.

Pitanje ciljne grupe kojoj je potrebna posebna podrška je postavljeno na dva načina. Prvo su upitani kojim grupama je potrebna posebna podrška, bez navođenja specifičnih grupa, a u sledećem pitanju im je predočena lista osetljivih društvenih grupa, a ispitanik ili ispitanica imali su je mogućnost da odaberu grupe za koje smatraju da im je potrebna posebna podrška.

Analiza za potrebe ovog rada je rađena u formi deskripcije, radi mogućnosti jednostavnog korišćenja podataka za akcionu primenu i potrebe organizacija i pojedinaца koji se bave pružanjem podrške osobama u stanju potrebe. Prilikom pripreme podataka za prikazivanje vodili smo se idejom da osobe koje se bave ovom problematikom u praksi ili koje su pogođene nekim od faktora rizika i vulnerabilnosti, mogu bez posebne obuke, jednostavno da upotrebe potrebni podatak u svakodnevnom radu.

Naredni deo teksta se bavi grupama u stanju potrebe iz nekoliko perspektiva:

1. Pitali smo ispitanice i ispitanike koje su grupe prema njihovim mišljenjima u stanju potrebe. Anketar/ka je imao/la zadatak da označi sve grupe koje ispitanik/ca spontano navede kao osetljive, ugrožene ili grupe kojima je potrebna podrška.

2. Sledeće pitanje se bavilo prepoznavanjem ugroženosti navedenih grupa. Anketarka je čitajući sa spiska postavljala pitanje tražeći od ispitanika/ce da oceni kojoj od navedenih grupa je potrebna podrška ili pomoć, a kojoj ne. U drugoj tabeli je prikazan afirmativni pravac, ili prepoznata potreba za podrškom ili pomoći.
3. Treći aspekt pitanja se bavio izričitim odricanjem potrebe za pomoć određenoj grupi – što je prikazano u trećoj tabeli.
4. Četvrta grupa tabela prikazuje odabrane grupe, sa najvećim procentom procena da im je podrška ili pomoć potrebna, ukrštene sa predloženim vrstama podrške ili pomoći koje tim grupama treba obezbediti ili pružiti.

Nalazi kvalitativnih faza istraživanja ukazuju na razlike u percepciji potreba i posebno u navođenju specifičnih grupa koje se nalaze u stanju potrebe prema ličnom životnom iskustvu i specifičnostima mesta stanovanja sagovornika/ce, kao i socio-ekonomskom statusu domaćinstva (Nećak, Pudar Draško, Milutinović Bojanić, 2016: 86–121). Koja će grupa biti prepoznata kao ugrožena odluka je koja je doneta pod uticajem moralnog i kulturnog okruženja u kojem pojedina osoba obitava i svakodnevne prakse te osobe (ibid. 2016: 92). Obe pojave se mogu zapaziti i u podacima koji slede, gde se uočava nešto veća osetljivost za pojedine grupe u zapadnoj Srbiji i Šumadiji, a istovremeno i potpuna neosetljivost za grupe koje su doživljene kao podrazumevane ili čak neprihvatljive u tradicionalnom kontekstu. Statistički podaci u tom smislu podržavaju kvalitativni nalaz iz prethodnog dela istraživanja.

Druga uočljiva pravilnost koja takođe podržava kvalitativne nalaze odnosi se na razlike u osetljivosti prema pojedinim grupama u odnosu na region u kojem su podaci prikupljeni, pa tako stanovnici/ce iz ruralnih oblasti u okruženju Beograda pokazuju nešto manju osetljivost u pogledu ocenjivanja da je nekoj grupi potrebna pomoć ili podrška u odnosu na stanovnike/ce iz ostalih ruralnih oblasti. Osobe iz okoline Beograda pokazuju manju osetljivost prema vulnerabilnim grupama, ali istovremeno i manju distancu prema percepciji potrebe za podrškom pripadnika LGBT populacije u uočljivo nižoj proceni da ovoj populaciji nije potrebna podrška – u odnosu na stanovnike Vojvodine, južne i istočne Srbije, a posebno zapadne Srbije i Šumadije, gde je distanciranje od osetljivosti pripadnika/ca ovog dela populacije najizraženije. Treba uzeti u obzir da je deo uzorka iz ruralnih krajeva u okolini Beograda više od pola manji nego poduzorak iz Šumadije, s tim što navedeni odnosi ostaju, ali se vrednosti iz tabele moraju uzeti sa rezervom. Tabele prikazuju udele odgovora iz pojedinih regiona u ukupnoj ruralnoj populaciji Srbije, reprezentovanoj

ovim uzorkom. Analiza se bavi procentima na uzorku za celu populaciju, a regioni su prikazani jer mogu biti korisni za pripremanje komunikacije u praksi.

Ocene o postojanju potrebe za pomoći su izraženije u ruralnim oblastima oko manjih administrativnih centara nego u okolini Beograda. Nalazi kvalitativnog istraživanja ukazuju da sagovornici i sagovornice smatraju da je tolerancija prema različitostima veća u blizini glavnog grada nego u okolini provincijskih gradova, što dovodi u pitanje i procenu potrebe za podrškom – ako je tolerancija prema različitostima veća, da li je u pitanju zaista tolerancija ili manji osećaj solidarnosti osoba iz ruralnih oblasti koje imaju lakši pristup institucijama za pomoć i podršku u odnosu na one kojima je ovaj pristup dodatno otežan (Pavić Zentner, 2016: 204–228)?

Spontano navedene društvene grupe ili kategorije u stanju potrebe

Kao što se iz tabele ispod može primetiti, nazivi pojedinih društvenih grupa i socijalnih kategorija su uneti u upitnik prema njihovoj upotrebi u govoru sagovornica i sagovornika iz opšte populacije, vulnerabilnih grupa i osoba koje u svakodnevnom radu pružaju pomoć i podršku osobama u stanju potrebe. Nazivi kao takvi mogu i ne moraju da odgovaraju nazivima koji su prihvatljivi u savremenom naučnom diskursu, ali odgovaraju rečniku koji je u upotrebi u regionima gde je vršeno prikupljanje podataka. Semiotički pristup je primenjen tokom analize kvalitativnog materijala i tokom sprovođenja pilot istraživanja i prilagođavanja upitnika.

Oko polovine ispitanog uzorka u ruralnim oblastima Srbije navodi da je potrebno pružiti podršku siromašnima (45,3%), a najveći udeo u ovom broju imaju odgovori stanovnica/ka ruralnih oblasti zapadne Srbije i Šumadije. U privih desetak spontanih odgovora kome je potrebna posebna podrška i pomoć nalaze se i siromašna stara lica (30,1%), stara lica (29,5%), oboleli od teških bolesti (24,4%), deca obolela od teških bolesti (18,7%), deca sa invaliditetom (16%), odrasle osobe sa invaliditetom (15,9%), deca iz siromašnih domaćinstava (14,1%), samohrani roditelji (12,3%) i deca bez roditeljskog staranja (10,1%) – približno isti procenat kao i beskućnici (10%).

Grupa koja je najređe spontano pominjana su pripadnici/ce LGBT populacije (0,4%), a odmah za njima dečaci (0,7%), devojčice (0,9%) i izbeglice iz Afrike i Azije, sa tačke 0,9% ispitanika/ca koji spontano navode da je ovoj društvenoj kategoriji potrebna pomoć.

Moguće je uočiti koje su grupe spontano prisutne u kognitivnim mapama ispitanika/ca i u pojedinim regionima, a koje su društvene kategorije samo sporadično

prisutne i neprepoznate. Pitanja siromaštva i životne ugroženosti zbog starosti ili bolesti su prisutna u svim regionima, iako se može uočiti da je u okolini Beograda manje spontano navođeno da je nekome pomoć ili podrška uopšte potrebna – u odnosu na ostala tri regiona.

Tabela 1: Društvene grupe i kategorije koje su u uzorku spontano navedene kao grupe i kategorije kojima je potrebna posebna pomoć ili podrška

Grupe koje su ispitanici spontano naveli kao grupe u stanju potrebe	R. Srbija (bez KiM ⁵)	Beogradski region	Vojvodina	Zapadna Srbija i Šumadija	Južna i istočna Srbija
Beskućnici	10.0	1.3	1.35	5.64	1.77
Dečaci	0.7	0.2	0.17	0.00	0.34
Deca bez roditeljskog staranja	10.1	0.6	2.27	5.30	1.94
Deca iz siromašnih domaćinstava	14.1	0.4	3.96	6.57	3.11
Deca izbeglice	3.0	0.3	0.51	1.35	0.93
Deca koja žive na ulici	5.6	0.4	0.59	3.03	1.60
Deca obolela od teških bolesti	18.7	1.4	4.12	10.02	3.11
Deca sa invaliditetom	16.0	1.3	3.96	9.18	1.60
Deca samohranih roditelja	9.5	0.5	2.44	5.89	0.67
Devojčice	0.9	0.3	0.17	0.25	0.25
Izbeglice iz Afrike i Azije	0.9	0.1	0.17	0.59	0.08
Izbeglice sa naših prostora	3.3	0.3	1.01	1.43	0.59
Mladi muškarci	5.5	0.4	1.60	1.85	1.60
Mlade žene	5.3	0.4	1.60	1.68	1.60
Nacionalne manjine	2.6	0.3	0.59	1.43	0.25
Oboleli od teških bolesti	24.4	0.8	7.32	12.54	3.79
Odrasle osobe sa invaliditetom	15.9	1.0	3.20	9.60	2.10
Pripadnice/ci LGBT populacije	0.4	0.1	0.08	0.25	0.00

⁵ Istraživanje na teritoriji KiM je sproveda partnerska organizacija. Rezultati tog istraživanja su dostupni u publikacijama Centra za razvoj zajednica iz Kosovske Mitrovice.

Roditelji dece obolele od teških bolesti	8.1	0.6	1.43	4.88	1.18
Roditelji dece sa invaliditetom	7.6	0.5	1.77	4.71	0.59
Romi	8.5	1.0	2.69	2.53	2.27
Samohrani roditelji	12.3	0.8	3.03	6.98	1.51
Siromašni	45.3	4.9	13.47	17.17	9.76
Stara lica	29.5	1.9	7.32	13.64	6.73
Žene	3.2	0.2	0.76	1.52	0.76
Siromašna stara lica	30.1	1.3	6.65	14.73	7.41
N=1188, ponderisan uzorak					

Navedene društvene grupe ili društvene kategorije od kojih su označene one koje su u stanju potrebe

Društvene grupe i kategorije koje su spontano navedene ponavljaju se kao najizraženije i posle čitanja liste, uz malu promenu redosleda. Nove označene kategorije u stanju potrebe su samohrani roditelji, roditelji dece sa invaliditetom i roditelji dece obolele od teških bolesti. Iako ove kategorije nisu spontano prepoznate, ili su u veoma malom procentu spontano navedene, oko 60% ispitanika i ispitanica iz svih regiona procenjuje da je ovim kategorijama potrebna posebna pomoć i podrška. Od kategorija koje nisu ocenjene kao one kojima je pomoć potrebna, odnosno ocenjene su kao takve u malom procentu, najveću promenu uočavamo vezanu za žene, devojčice i dečake, koji su od decimalnih vrednosti došli do oko četvrtine uzorka prema oceni da im je posebna podrška potrebna. Vrsta posebne podrške je specifikovana u narednom pitanju. To ukazuje na površinski položaj kategorija bolesti, siromaštva, starosti i invaliditeta u svesti, ali, iako je poznato da je određenim grupama podrška potrebna, one se jednostavno ne nalaze visoko na listi prioriteta i ne figuriraju u svesti populacije. Slično se odnosi na decu izbeglice i decu koja žive na ulici, koja spontano jedva bivaju navođena, ali kada su jednom pomenute, bivaju ocenjene kao kategorije u stanju potrebe.

Tabela 2: Ocena stanovnika/ca ruralnih područja Republike Srbije o potrebi za pomoći i podrškom određenim kategorijama stanovništva

Grupi koju smo Vam naveli je potrebna posebna socijalna podrška ili pomoć	Republika Srbija (bez KiM)	Beogradski region	Vojvodina	Zapadna Srbija i Šumadija	Južna i istočna Srbija
Beskućnicima	37.5	4.8	6.4	16.8	9.5
Dečacima	19.7	3.1	4.4	5.1	7.1
Deci bez roditeljskog staranja	52.2	5.2	15.1	16.5	15.4
Deci iz siromašnih domaćinstava	74.6	7.9	21.4	22.8	22.4
Deci izbeglicama	35.7	4.3	7.5	12.5	11.4
Deci koja žive na ulici	37.6	4.1	7.3	16.2	10.0
Deci oboleloj od teških bolesti	68.0	6.1	20.7	22.5	18.7
Deci sa invaliditetom	65.6	6.6	19.5	21.7	17.8
Deci samohranih roditelja	61.4	5.6	18.2	19.6	18.0
Devojkicama	21.4	3.3	5.1	5.2	7.7
Izbeglicama iz Afrike i Azije	17.8	2.5	1.7	6.4	7.2
Izbeglicama sa naših prostora	26.8	3.2	6.4	8.6	8.6
Mladim muškarcima	27.8	3.0	9.9	7.2	7.6
Mladim ženama	28.0	2.9	10.5	7.1	7.6
Nacionalnim manjinama	26.5	3.1	7.4	7.6	8.4
Obolelima od teških bolesti	77.0	6.7	20.9	27.8	21.7
Odraslim osobama sa invaliditetom	73.1	6.7	20.1	25.8	20.4
Pripadnicama/cima LGBT populacije	13.9	1.5	2.5	3.5	6.4
Roditeljima dece obolele od teških bolesti	61.0	5.1	16.5	20.4	19.0
Roditeljima dece sa invaliditetom	58.6	5.4	16.9	18.7	17.7
Romima	32.4	4.0	9.4	10.4	8.6
Samohranim roditeljima	61.1	5.8	16.2	22.5	16.6
Siromašnima	84.4	8.9	23.0	30.1	22.4

Starim licima	74.7	5.8	21.1	25.9	21.8
Ženama	27.2	2.8	8.0	7.3	9.1
Siromašnim starim licima	86.9	8.1	23.4	31.3	24.1
N=1188, ponderisan uzorak					

Navedene društvene grupe ili društvene kategorije od kojih su označene one kojima nije potrebna posebna društvena pomoć ili podrška

Cilj sledećeg bloka pitanja je bilo razumevanje distance prema pojedinim grupama. Tokom prethodnih delova istraživanja ukazano je da je pružanje podrške pojedinim grupama otežano zbog negativnog imidža tih grupa ili negativnog odnosa prema određenim kategorijama stanovništva. Dok je osobama koje se bave u praksi podrškom ovim kategorijama relativno jasno (prema njihovim rečima) prema kojim grupama ili kategorijama postoji otklon ili čak neka vrsta društvene fobije (Pavić Zentner, 2016: 204–228), jasne i objedinjene podatke koje je moguće upotrebiti u praksi je teško naći. Sledeća tabela prikazuje kategorije koje su izričito ocenjene kao one kojima pomoć i podrška nisu potrebne.

Tabela 3: Ocena stanovnika/ca ruralnih područja Republike Srbije o odsustvu potrebe za pomoći i podrškom određenim kategorijama stanovništva

Grupi koju smo vam naveli nije potrebna posebna socijalna podrška ili pomoć	R. Srbija (bez KiM)	Beogradski region	Vojvodina	Zapadna Srbija i Šumadija	Južna i istočna Srbija
Beskućnicima	44.4	3.3	15.0	17.4	8.7
Dečacima	62.7	5.5	17.1	27.4	12.8
Deci bez roditeljskog staranja	35.4	2.7	7.9	18.4	6.4
Deci iz siromašnih domaćinstava	18.4	1.9	2.6	12.0	1.9
Deci izbeglicama	45.4	3.3	14.1	20.6	7.4
Deci koja žive na ulici	45.5	3.1	15.2	18.4	8.7
Deci oboleloj od teških bolesti	22.9	1.8	4.3	12.5	4.4
Deci sa invaliditetom	25.4	1.8	4.9	13.8	4.9
Deci samohranih roditelja	24.7	2.4	3.7	15.3	3.4
Devojčicama	60.5	5.1	15.8	26.9	12.7

Izbeglicama iz Afrike i Azije	63.5	4.2	19.6	26.5	13.1
Izbeglicama sa naših prostora	56.0	3.8	15.0	25.2	12.0
Mladim muškarcima	58.8	5.9	11.6	26.2	15.1
Mladim ženama	58.1	6.1	11.4	25.7	15.0
Nacionalnim manjinama	58.2	4.6	15.7	24.5	13.4
Obolelima od teških bolesti	17.4	1.6	5.1	7.9	2.8
Odraslim osobama sa invaliditetom	19.5	2.2	4.7	8.8	3.9
Pripadnicama/cima LGBT populacije	68.4	7.6	18.3	28.5	14.1
Roditeljima dece obolele od teških bolesti	27.5	3.0	6.1	14.2	4.3
Roditeljima dece sa invaliditetom	29.2	2.9	5.5	16.0	4.9
Romima	53.2	4.0	14.2	22.3	12.7
Samohranim roditeljima	26.5	2.3	5.8	13.3	5.1
Siromašnima	13.1	1.2	3.4	6.1	2.4
Starim licima	20.4	1.9	5.4	10.1	2.9
Ženama	58.5	5.4	14.4	26.1	12.7
Siromašnim starim licima	10.7	1.3	3.1	5.1	1.2
N=1188, ponderisan uzorak					

Ukršten prikaz ocene da je pomoć nepotrebna u odnosu na ocenu da je pomoć potrebna pokazuje jaku polarizaciju u društvu u ruralnim oblastima kada su određene kategorije stanovništva u pitanju. Dok je koncept siromaštva i bolesti jasno prepoznat izvor osetljivosti, koncept starosne kategorije je ambivalentan. Starost je izvor osetljivosti i potrebna je podrška, ocenjuju ispitanici/ce, ali istovremeno mladost nije izvor osetljivosti prema njihovim ocenama. Slični se odnosi mogu uočiti prema rodnim kategorijama, gde „ženama, mladim ženama i mladim muškarcima“ prema proceni oko 60% uzorka podrška nije potrebna. Uočljiv je i odnos koji se može opisati kao „naše“ prema „stranom ili tuđinskom“ gde je jasno da deci u stanju siromaštva ili bolesti treba pomoći, ali to nije slučaj ako se govori o deci ulice ili deci izbeglicama. Ove kategorije su veoma polarizovane, pri čemu veći deo uzorka ocenjuje da im ne treba pružiti pomoć ili podršku.

Tabela 4: Ocena stanovnika/ca ruralnih područja R. Srbije o potrebi za pomoći i podrškom određenim kategorijama stanovništva

R Srbija: potreba za pomoći ili podrškom prema proceni ispitanika/ca	Ne, podrška ili pomoć nije potrebna	Podrška ili pomoć jeste potrebna
Beskućnicima	44.4	37.5
Dečacima	62.7	19.7
Deci bez roditeljskog staranja	35.4	52.2
Deci iz siromašnih domaćinstava	18.4	74.6
Deci izbeglicama	45.4	35.7
Deci koja žive na ulici	45.5	37.6
Deci oboleloj od teških bolesti	22.9	68.0
Deci sa invaliditetom	25.4	65.6
Deci samohranih roditelja	24.7	61.4
Devojčicama	60.5	21.4
Izbeglicama iz Afrike i Azije	63.5	17.8
Izbeglicama sa naših prostora	56.0	26.8
Mladim muškarcima	58.8	27.8
Mladim ženama	58.1	28.0
Nacionalnim manjinama	58.2	26.5
Obolelima od teških bolesti	17.4	77.0
Odraslim osobama sa invaliditetom	19.5	73.1
Pripadnicama/cima LGBT populacije	68.4	13.9
Roditeljima dece obolele od teških bolesti	27.5	61.0
Roditeljima dece sa invaliditetom	29.2	58.6
Romima	53.2	32.4
Samohranim roditeljima	26.5	61.1
Siromašnima	13.1	84.4
Starim licima	20.4	74.7
Ženama	58.5	27.2
Siromašnim starim licima	10.7	86.9
N=1188, ponderisan uzorak		

Za svaku od odabranih kategorija stanovništva ponuđena je lista koja obuhvata devet vrsta pomoći koje su izdvojene tokom desk analize stanja u Srbiji u pogledu pristupa različitim vrstama socijalne podrške i pomoći. Odabrane grupe su prikazane prema ocenama u pojedinačnim regionima Republike Srbije bez Kosova i Metohije. Kategorije koje su ovde prikazane su odabrane iz prethodnih tabela prema procenama o potrebi za posebnom podrškom i pomoći. Uočljivo je da finansijska pomoć dominira kao poželjna za sve odabrane kategorije. Sledeći oblik podrške i pomoći je podrška u lečenju i hrani i lekovima za obolele. Podrška u ostvarivanju svojih prava, besplatna pravna pomoć, obrazovanje i korišćenje interneta su najmanje važni ispitanicima/cama što je u diskrepanciji sa ciljevima reforme socijalne zaštite u socijalnu podršku, kako je ova promena opisana u prvoj fazi našeg istraživačkog projekta. Osnaživanje i osposobljavanje pojedinaca za život nezavisan od pomoći i podrške trećih lica uključuje upoznavanje svojih prava, obrazovanja i elektronske pismenosti. Te kategorije pomoći su istovremeno manje bitne prema mišljenju osoba iz ruralnih krajeva Srbije, a u svakom slučaju manje bitne od direktne finansijske pomoći. Jedina kategorija stanovništva gde je obrazovanje i ostvarivanje sopstvenih prava ocenjeno kao nešto bitnije su pripadnici/ce romske nacionalne manjine, ali i to se odnosi na afirmativni odgovor maksimalno 15% uzorka u Šumadiji i zapadnoj Srbiji (ostvarivanje svojih prava). Osamostaljivanje jedva da je tema, i to čak i kada se ocenjuju potrebe osoba sa invaliditetom i dece sa invaliditetom. Svest o mogućnostima podrške, vrstama podrške i pomoći koje je moguće pružiti i dobiti je ograničena većinom na finansijsku i drugu materijalnu pomoć.

Tabela 5: Vrste podrške koju treba pružiti pojedinim osetljivim grupama prema proceni ispitanika/ca iz ruralnih oblasti R. Srbije

Treba pružiti...	...finansijsku pomoć	...podršku u samostalnom stanovanju	...podršku u sticanju obrazovanja	...podršku u ostvarivanju svojih prava	...podršku u lečenju	...pomoć u hrani/lekovima	...podršku kroz organizaciju kulturnih i zabavnih sadržaja	...podršku u korišćenju interneta/ komputera	...besplatnu pravnu pomoć
Beskućnicima/cama									
Beogradski region	46.9	13.5	3.9	6.6	9.1	16.6	1.4	.8	1.2
Vojvodina	31.9	27.5	7.5	6.1	6.2	9.8	3.3	2.9	4.8

Zapadna Srbija i Šumadija	41.9	20.3	3.5	4.2	9.7	15.9	1.2	1.2	2.1
Južna i istočna Srbija	20.0	17.9	8.0	10.0	13.5	15.1	3.9	2.7	8.9
Deci bez roditeljskog staranja									
Beogradski region	35.9	9.2	16.9	3.8	7.0	12.2	7.1	4.7	3.2
Vojvodina	30.6	10.0	20.7	8.9	7.1	11.7	6.8	3.0	1.1
Zapadna Srbija i Šumadija	36.6	8.6	18.2	7.3	8.2	10.7	4.1	3.4	2.9
Južna i istočna Srbija	23.5	10.8	17.7	10.7	9.3	12.3	6.1	5.6	4.1
Deci iz siromašnih domaćinstava									
Beogradski region	45.8	3.3	14.8	2.1	2.5	16.1	9.7	4.1	1.5
Vojvodina	40.8	3.2	22.6	2.2	7.6	12.6	6.1	3.7	1.1
Zapadna Srbija i Šumadija	43.7	7.5	12.8	4.7	6.4	15.1	2.7	4.6	2.3
Južna i istočna Srbija	33.0	5.8	18.4	5.3	8.1	14.8	5.2	6.4	3.1
Deci oboleloj od teških bolesti									
Beogradski region	37.3	3.5	2.3	3.4	21.4	21.2	6.3	3.0	1.5
Vojvodina	32.4	.5	4.4	3.0	26.6	27.9	2.6	1.3	1.2
Zapadna Srbija i Šumadija	31.3	3.5	3.9	8.1	23.2	21.9	2.3	1.9	3.8
Južna i istočna Srbija	29.0	4.4	9.0	5.2	23.4	17.5	4.1	3.6	3.9
Deci sa invaliditetom									
Beogradski region	33.1	4.4	4.8	4.8	20.4	21.7	7.7	1.6	1.5
Vojvodina	31.7	1.0	5.8	3.6	24.8	25.6	4.5	1.5	1.5
Zapadna Srbija i Šumadija	28.8	3.0	5.0	9.3	21.1	19.1	5.2	4.2	4.3
Južna i istočna Srbija	23.1	5.1	13.8	8.3	18.6	15.1	6.3	5.5	4.2

Deci samohranih roditelja									
Beogradski region	55.1	5.1	9.1	3.9	4.2	9.8	9.3	1.7	1.9
Vojvodina	45.7	3.1	20.6	2.7	7.5	10.7	4.4	3.9	1.2
Zapadna Srbija i Šumadija	43.8	7.7	13.0	8.0	6.8	11.6	2.9	3.1	3.0
Južna i istočna Srbija	30.9	5.4	16.5	8.4	8.1	14.9	4.9	6.0	4.8
Obolelima od teških bolesti									
Beogradski region	38.9	2.1	1.6	3.2	22.6	26.6	2.5	1.2	1.3
Vojvodina	34.2	0.8	1.4	3.1	27.9	30.6	0.4	0.1	1.5
Zapadna Srbija i Šumadija	34.9	1.7	2.7	6.7	25.8	23.5	1.0	1.3	2.4
Južna i istočna Srbija	31.8	4.2	3.6	6.2	25.1	20.4	1.8	2.0	4.8
Odraslim osobama sa invaliditetom									
Beogradski region	43.9	3.6	1.3	3.8	17.0	26.5	1.4	1.0	1.6
Vojvodina	34.2	1.0	1.0	3.2	28.3	28.5	1.9	.2	1.7
Zapadna Srbija i Šumadija	30.1	3.0	3.8	7.5	24.1	23.5	2.8	2.2	3.0
Južna i istočna Srbija	27.8	5.1	2.7	11.2	21.8	19.7	4.1	1.9	5.7
Romima									
Beogradski region	48.2	9.7	8.0	7.5	6.1	10.5	2.5	1.8	5.6
Vojvodina	46.1	6.4	12.3	12.5	5.7	6.6	3.5	3.6	3.3
Zapadna Srbija i Šumadija	36.8	9.0	10.9	15.1	7.1	13.8	.7	1.6	5.0
Južna i istočna Srbija	18.0	9.2	14.3	12.7	11.1	12.4	7.3	5.6	9.3
Samohranim roditeljima									
Beogradski region	70.5	5.5	3.2	4.7	2.9	6.9	2.3	.9	3.2
Vojvodina	74.0	2.7	1.4	3.9	5.2	8.2	0.2	0	4.4

Zapadna Srbija i Šumadija	54.0	4.6	7.5	7.1	6.9	14.5	1.5	1.2	2.7
Južna i istočna Srbija	36.4	6.9	9.9	9.0	7.7	15.2	4.3	3.5	7.2
Siromašnima									
Beogradski region	51.8	8.3	4.9	2.7	7.8	15.1	3.1	2.5	3.7
Vojvodina	57.2	5.7	7.3	1.8	8.3	16.5	1.0	0.8	1.5
Zapadna Srbija i Šumadija	50.0	5.2	5.6	4.8	8.6	18.4	2.2	1.7	3.6
Južna i istočna Srbija	34.9	7.8	8.0	6.8	11.1	17.8	3.4	3.0	7.1
Starim licima									
Beogradski region	38.0	4.4	2.0	7.1	19.4	23.8	2.3	0.6	2.3
Vojvodina	37.9	2.9	0.3	1.7	23.9	27.7	3.3	0.3	1.8
Zapadna Srbija i Šumadija	43.7	2.4	1.0	3.4	19.1	26.0	2.1	0	2.3
Južna i istočna Srbija	28.2	9.8	1.2	5.8	22.1	24.7	1.6	0.8	5.9
Siromašnim starim licima									
Beogradski region	46.5	3.2	0.3	2.6	14.4	30.2	1.5	0.4	0.9
Vojvodina	43.2	2.5	0.4	1.5	20.9	27.0	2.5	0.4	1.7
Zapadna Srbija i Šumadija	44.3	2.2	1.2	3.9	16.7	28.5	1.0	0.2	1.9
Južna i istočna Srbija	33.5	7.5	0.9	5.1	19.6	27.1	0.8	0.5	5.0
Set sa više odgovora, N=1188, ponderisan uzorak, frekvencija prema broju odgovora									

Zaključni komentar

Prepoznavanje kategorija stanovništva kojima je potrebna socijalna podrška i pomoć je u velikoj meri ograničeno tradicionalnim koncepcijama osetljivih grupa. Dominira odnos prema deci i starim licima, posebno prema ovoj drugoj kategoriji, što može biti posledica generalnog starenja sela i brojnosti staračkih domaćinstava u ruralnim oblastima koja imaju veoma otežan pristup socijalnim institucijama, u smislu objekata, a samim time i uslugama socijalne zaštite koje su im potrebne. Deca, posebno deca obolela od teških bolesti, sledeća su spontano prepoznata kategorija stanovništva i tu kao objašnjenje možemo pogledati podatke iz kvalitativnog

dela istraživanja, gde osobe koje se bave pružanjem pomoći i podrške u praksi govore o brojnim medijskim kampanjama za dobrovoljnu pomoć oboleloj deci. Povećana svest o ovoj kategoriji u ruralnim oblastima može navesti na takav zaključak. Stepenn informisanosti o ostalim kategorijama vulnerabilnog stanovništva je nizak, što koincidira sa nalazima kvalitativne faze istraživanja o informisanosti o dostupnosti i pravima na usluge socijalne podrške i zaštite (Pudar Draško, Todorović, Nećak, 2016: 122–136). Pomenuti nalazi ukazuju da je spontano pominjanje vulnerabilnih grupa takođe veoma ograničeno, a slaganje sa pružanjem podrške i pomoći većini kategorija, u najboljem slučaju, veoma polarizovano. Distanca postoji prema pripadnicima/ama LGBT populacije, Romima, a u određenoj meri i prema ženama i mladim osobama. Takođe, uočljiva je i distanca prema izbeglim licima, mada u manjoj meri prema izbeglim licima sa naših prostora u odnosu na izbegla lica iz Azije i Afrike. Distanca i odricanje potrebe za pomoći, ili velika polarizacija, postoji i prema deci izbeglicama i deci koja žive (i rade) na ulici.

Zaključak na koji navode ovi odgovori je da je za promene i reforme sistema socijalne podrške i zaštite neophodno raditi na edukaciji, podizanju i promeni svesti. Sudeći prema pokazanom odnosu prema elektronskoj komunikaciji i formalnoj edukaciji, popularni mediji ostaju najpristupačniji mogući kanali za informisanje i edukovanje osoba u ruralnim predelima Republike Srbije.

Može se zaključiti da je, prema mišljenju ispitanika/ispitanica, najprisutniji oblik podrške – finansijska pomoć. Osnaživanje i osposobljavanje pojedinaca za život nezavisan od pomoći i podrške trećih lica, što podrazumeva proces informisanja o sopstvenim pravima, obrazovanje i elektronsku pismenost, prepoznati su kao manje značajni. Ovakvi stavovi navode na zaključak da je potrebno kroz edukativni pristup i promenu nivoa svesti građana i njihovih shvatanja o potrebama i odgovornostima, uticati na prihvatanje savremenih principa kojima se rukovodi sistem socijalne zaštite (princip pomoći do samopomoći), kao i značajniju i aktivniju ulogu pojedinca u borbi za promenu sopstvenog položaja, kao i preuzimanje odgovornosti za svoj život.

Osnaživanje i osposobljavanje pojedinaca za život nezavisan od pomoći i podrške trećih lica uključuje put upoznavanja sopstvenih prava, obrazovanja i elektronske pismenosti.

LITERATURA:

- Lazarević, Tatjana et al. (2016). *Gender that Matters: Poverty and Social Inclusion – Social Protection Status in Rural Kosovo and Serbia: An Insight into the Social System for Kosovo's Rural Population with a Focus on Women and Their Needs*, Belgrade: The Centre for Communities Development and Center for Ethics, Law and Applied Philosophy.
- Nećak Mirjana, Pudar Draško Gazela, Milutinović Bojanić Sanja (2016), „Uslovi života i percepcija barijera u ostvarivanju prava na socijalne usluge“, u S. Milutinović Bojanić, J. Čeriman i V. Pavić Zentner (ur.), *Siromaštvo, ruralnost, rod: istraživanje funkcionisanja sistema socijalne zaštite u ruralnim oblastima Srbije*. Beograd: Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju: Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, str. 86–121.
- Pudar Draško Gazela, Todorović Bojan, Nećak Mirjana (2016), „Informisanost i zadovoljstvo uslugama socijalne zaštite u ruralnim područjima Srbije“ u S. Milutinović Bojanić, J. Čeriman i V. Pavić Zentner (ur.), *Siromaštvo, ruralnost, rod: istraživanje funkcionisanja sistema socijalne zaštite u ruralnim oblastima Srbije*. Beograd: Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju: Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, str. 122–136.
- Pavić Zentner, Verica (2016), „Osetljive grupe, predrasude i faktori socijalnog isključivanja“, u S. Milutinović Bojanić, J. Čeriman i V. Pavić Zentner (ur.), *Siromaštvo, ruralnost, rod: istraživanje funkcionisanja sistema socijalne zaštite u ruralnim oblastima Srbije*. Beograd: Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju: Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, str. 204–228.

INFORMISANOST, KORIŠĆENJE I ZADOVOLJSTVO PRAVIMA I USLUGAMA SOCIJALNE ZAŠTITE I PODRŠKE U RURALNIM PODRUČJIMA SRBIJE

U ovom radu ćemo analizirati koliko je ruralno stanovništvo u Srbiji upoznato sa postojećim pravima i uslugama sistema socijalne zaštite i, šire shvaćene, socijalne podrške, koliko se na njih oslanja, te kako ocenjuje one sa kojima je imalo iskustva. Cilj koji smo imali pred sobom jeste da se na osnovu podataka o informisanosti, potrebama i zadovoljstvu građana iz ruralnih oblasti dobije detaljniji uvid u to koliko je sistem efikasan u pružanju podrške ovoj specifičnoj populaciji.

Svakako, prvi korak u uspešnom korišćenju postojećih prava i usluga jeste njihovo poznavanje. U tom smislu, informisanost je važan faktor uklanjanja barijera i povećanja dostupnosti socijalne zaštite i podrške. Ipak, sva prethodna istraživanja⁶ ukazuju na nedostatak informacija o delatnosti i ingerencijama iz ove oblasti, a dati zaključak potvrđuju i nalazi iz kvalitativne faze ovog istraživanja u ruralnim područjima⁷. Takođe, dostupnost i stepen oslanjanja pojedinaca i domaćinstava na postojeća prava i usluge direktan su indikator ocene prilagođenosti sistema određenoj grupi. S druge strane, ispitivanje potreba za novim vidovima podrške može nam ukazati u kom smeru bi trebalo da ide transformacija sistema. Na kraju, ne manje važna je i poslednja dimenzija koju ovde posmatramo – zadovoljstvo postojećim pravima i uslugama. Kvalitativna studija koja je prethodila ovom istraživanju ukazala je da su razlozi nezadovoljstva brojni i odnose se kako na samu proceduru dobijanja pomoći, tako i na uslove i aspekte same pomoći. Nezadovoljstvo postojećim

6 O servisima podrške za osobe sa invaliditetom u lokalnoj zajednici, Ognjanović i Ivanović 2013; o uslugama socijalne zaštite za decu na lokalnom nivou, PZSZ 2012; o pristupu žena i dece uslugama, Bogdanov i dr. 2011; o socijalnoj isključenosti u ruralnim oblastima Srbije, Cvejić i dr. 2010.

7 Naime, podaci govore u prilog tome da je stepen informisanosti o dostupnosti i uslovima pod kojima se mogu ostvariti prava na socijalne usluge i realizovati predviđena društvena podrška nizak (Pudar Draško, Todorović, Nećak 2016).

uslugama izražavaju i sagovornici/ce koji nisu uspeli da uđu u sistem socijalne zaštite, ali i sami korisnici/ce (Pudar Draško, Todorović, Nećak 2016). Ovde će biti prikazana iskustva korišćenja prava i usluga socijalne zaštite i podrške na reprezentativnom uzorku za ruralnu populaciju, kao i na poduzorcima za Rome i osobe sa invaliditetom. Oblast socijalne zaštite u Srbiji regulisana je Zakonom o socijalnoj zaštiti (Sl. glasnik RS, br. 24/2011). Ovim legislativnim aktom uređuju se delatnost socijalne zaštite, njeni ciljevi i načela, a njime se propisuju dostupna materijalna podrška i socijalne usluge.

Materijalna podrška se ostvaruje putem novčane socijalne pomoći, dodatka ili uvećanog dodatka za pomoć i negu drugog lica, pomoći za osposobljavanje za rad, jednokratne novčane pomoći, pomoći u naturi i drugih vrsta materijalne podrške (čl. 79, Zakon o socijalnoj zaštiti 2011). Njihova svrha definisana je kao obezbeđivanje egzistencijalnog minimuma i podrške socijalnoj uključenosti korisnika (čl. 5, Zakon o socijalnoj zaštiti 2011). Sredstva za finansiranje prava na materijalnu podršku obezbeđuju se iz republičkog budžeta. Izuzetak predstavlja obezbeđivanje prava na jednokratnu novčanu pomoć i na pomoć u naturi, koje su u nadležnosti lokalne samouprave (čl. 206–209, Zakon o socijalnoj zaštiti 2011).

Usluge socijalne zaštite ovim zakonom definisane su kao „aktivnosti pružanja podrške i pomoći pojedincu i porodici radi poboljšanja, odnosno očuvanja kvaliteta života, otklanjanja ili ublažavanja rizika nepovoljnih životnih okolnosti, kao i stvaranje mogućnosti da samostalno žive u društvu“ (čl. 5, Zakon o socijalnoj zaštiti 2011)⁸. Usluge obuhvataju usluge procene i planiranja, dnevne usluge u zajednici, usluge podrške za samostalan život, savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge, kao i usluge smeštaja (čl. 40, Zakon o socijalnoj zaštiti 2011). Finansiranje usluga podeljeno je između Republike, Pokrajine i lokalnih samouprava. I dok Republika finansira i odgovara za poslove centara za socijalni rad, centara za porodični smestaj i usvojenje, kao i ustanova za smeštaj korisnika, dnevne usluge u zajednici su u isključivoj nadležnosti lokalne samouprave (Uporedno istraživanje lokalnih pružalaca usluga socijalne zaštite u Srbiji: konkurentnost i inovativnost civilnog sektora 2014: 7). Ipak, oko sadržaja termina „socijalne usluge“ ne postoji konsenzus,

8 Slična definicija može se naći u Pravilniku o organizaciji, normativima i standardima rada Centra za socijalni rad: „aktivnost i dobra koja se nude korisniku u cilju poboljšanja kvaliteta života, zadovoljavanja potreba, otklanjanja ili ublažavanja rizika, nedostatka ili neprihvatljivog društvenog ponašanja i najvećeg mogućeg razvoja potencijala korisnika za život u zajednici“ (Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada Centra za socijalni rad, Službeni glasnik RS, 59/2008, 37/2010, 39/2011 – dr. pravilnik i 1/2012 – dr. pravilnik).

već on zavisi od zakonodavstva pojedinačnih država. Nekada se pojam socijalnih usluga vezuje samo za socijalno staranje, dok se u drugim slučajevima isti pojam shvata u smislu šire podrške, kao „javne usluge“ ili „usluge blagostanja“, poput usluga u zdravstvu, obrazovanju, kulturi itd. Kako se u kvalitativnom delu istraživanja, koje je prethodilo ovom, socijalne usluge tumače u skladu sa proširenim shvaćanjem (vidi: Ćeriman, Todorović, Milutinović Bojanić 2016), ista logika je korišćena i ovde. Ispitivanje se nije ograničilo samo na materijalna davanja i socijalne usluge, definisane Zakonom o socijalnoj zaštiti, već su njime obuhvaćena i prava na dečiji dodatak, porodičnu i starosnu penziju. Tu su uključeni i programi podrške koji postoje na nivou lokalne zajednice, a obuhvataju usluge iz oblasti zdravstvene zaštite, obrazovanja, zapošljavanja, sporta, kulturnog života. Pojedini programi nisu standardizovani, ali su zato specijalizovani za pružanje podrške, mogu biti različitog sadržaja i sprovode se na nivou lokalnih samouprava.

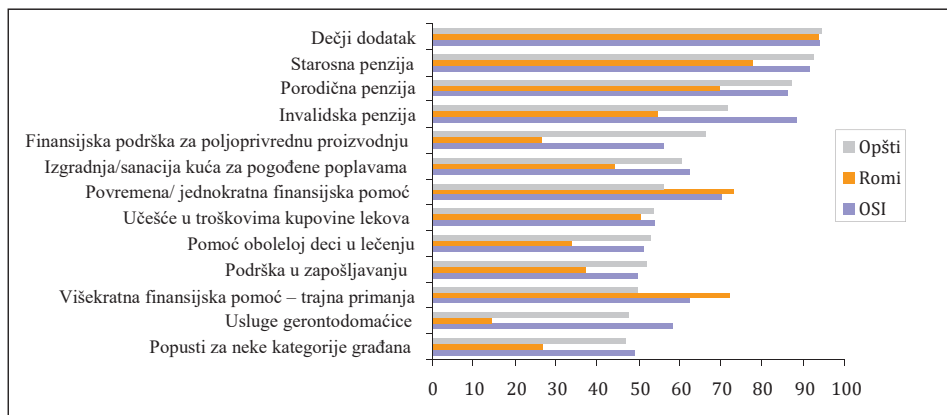
Informisanost o pravima i uslugama

Poznavanje usluga mereno je posredstvom pitanja za koja prava i usluge socijalne zaštite i podrške su ispitanici/ce čuli. Prikaz odgovora za opštu populaciju i dva poduzorka nalazi se na grafikonima ispod (grafikon 1 i grafikon 2).

Generalno se pokazalo da osobe sa invaliditetom i članovi njihovih porodica poseduju bolje znanje o pravima koja se odnose na dobijanje materijalne podrške, i o uslugama socijalnih davanja, u odnosu na opštu ruralnu populaciju ili poduzorak Roma. Ispitanici/ce sa invaliditetom su u proseku prepoznavali 15 od ponuđenih 27 usluga, dok su proseki za druge dve grupe iznosili 13, odnosno 10, sukcesivno. Identični nalaz je dobijen i kvalitativnim putem: veći stepen informisanosti u intervjuima su pokazali sagovornici/ce koji su članovi/članice organizacija osoba sa invaliditetom ili su posredno preko bliskog člana/ice domaćinstva upućeniji u njihov rad. Oni imaju veću mrežu neformalnih socijalnih kontakata i veće mogućnosti da ostvare svoja prava, jer se oslanjaju na savete koje im pružaju zaposleni u udruženjima (Pudar Draško, Todorović, Nećak 2016: 123).

Kada govorimo o informisanosti, podaci ukazuju na to da su ispitanici/ce iz ruralne populacije iz oba poduzorka najviše informisani o pravu na dečji dodatak i starosnu penziju. Među vidljivijim davanjima su i porodična, kao i invalidska penzija. Za data prava se može reći da spadaju u korpus univerzalnih prava, te da je njihovo (pre)poznavanje rašireno.

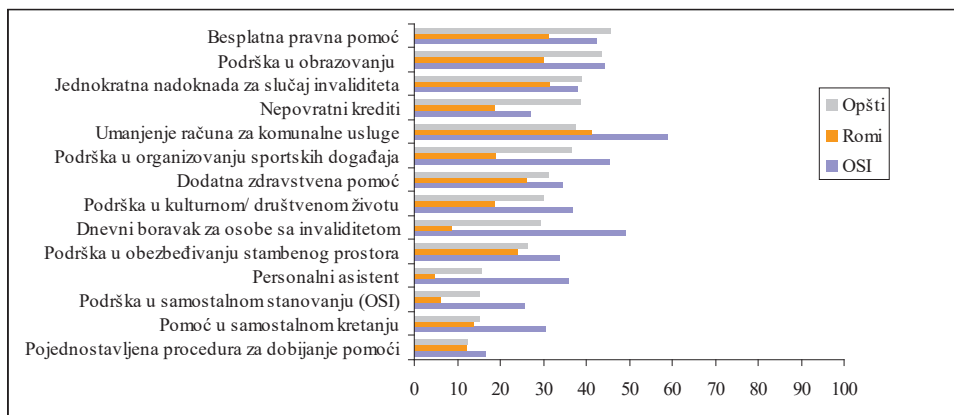
Kod većine usluga nema razlike između muškaraca i žena po pitanju informisanosti u opštoj populaciji. Međutim, muškarci su ipak bolje obavješteni kada je u pitanju zdravstvena pomoć. Tako su muškarci češće od žena čuli za pomoć oboleloj deci u lečenju (59% prema 48%), učešće u troškovima kupovine leka (58% prema 50%), dodatnu zdravstvenu pomoć (35% prema 28%). Takođe, oni su bili bolje informisani i o nepovratnim kreditima (45% prema 34%).

Grafikon 1: Za koja prava i usluge socijalne zaštite i podrške ste čuli da postoje?

Razlika u potrebama ispitanika/ca iz specifičnih poduzoraka u odnosu na celokupnu ruralnu populaciju se lako može uočiti posmatranjem manje poznatih usluga. Naime, dok je među opštom ruralnom populacijom na petom mestu finansijska podrška za poljoprivrednu proizvodnju, što govori o dominantnoj privrednoj delatnosti, ispitanici/ce iz dva poduzorka češće navode jednokratnu i višekratnu finansijsku pomoć.

Očekivano, osobe sa invaliditetom i članovi njihovih porodica imaju najviše informacija o pravima i uslugama koje zadovoljavaju njihove potrebe, poput: usluge gerontodomaćice, dnevnog boravka za osobe sa invaliditetom, personalnog asistenta ili pomoći u samostalnom kretanju. Ujedno, ova vrsta podrške je najmanje poznata opštoj ruralnoj populaciji. Nedovoljna informisanost o pravima i uslugama koje su namenjene užoj grupi govori samo o tome koliko je data populacija izolovana, slabo vidljiva i nepoznata većini.

Grafikon 2: Za koja prava i usluge socijalne zaštite i podrške ste čuli da postoje? Nastavak

Korišćenje prava i usluga

Korišćenje prava i usluga posmatrano je posredstvom pitanja da li su ispitanik/ca ili drugi član domaćinstva korisnici datog prava i usluge, a naknadno je izračunat i ukupan procenat ruralnih domaćinstava koji se oslanja na navedene vidove podrške. Podaci su prikazani u tabeli 1.

Najrasprostranjenije novčano davanje predstavlja starosna penzija. Skoro trećina ruralnih domaćinstava ima bar jednog/u korisnika/cu ove vrste podrške. Na drugom mestu po zastupljenosti jeste dečji dodatak – njega prima gotovo svako četvrto domaćinstvo u ruralnim krajevima Srbije. Za razliku od primanja na osnovu starosnih penzija, čije sticanje ne zavisi od nivoa deprivacije domaćinstva i ostvaruje se po osnovu minolog rada, dečji dodatak spada u novčana socijalna davanja namenjena materijalno ugroženim kategorijama građana. Posebno zabrinjava činjenica da je cenzus za ostvarivanje prava na dečji dodatak tokom 2015. godine iznosio negde oko 8.100 dinara po članu domaćinstva, u zavisnosti od meseca (dostupno na: <http://www.cekos.rs/korisne-informacije/cenzusi-za-de%C4%8Diji-dodatak/2015>, pristupljeno 15. 5. 2016.), koja predstavlja jasan indikator finansijskog siromaštva u populaciji iz ruralnih područja Srbije.

Pored nabrojanih, u prava i usluge koje je koristilo ili koristi preko 10% domaćinstava spadaju još samo finansijska podrška za poljoprivrednu proizvodnju (17,7% domaćinstava), porodična penzija (13,8%) i učešće u troškovima kupovine lekova (12,3%).

Daleko najređe korišćena prava i usluge su oni koji se odnose na potrebe osoba sa invaliditetom: jednokratna nadoknada za slučaj invaliditeta, usluge gerontodomaćice, pomoć u samostalnom kretanju, dnevni boravak za osobe sa invaliditetom, personalni asistent i podrška u samostalnom stanovanju, na koje se oslanja oko 2% ruralne populacije ili manje.

Tabela 1: Korišćenje prava i usluga, ruralna populacija

	Procenat ruralnih domaćinstava koji je koristio/koristi pravo/ uslugu	Korisnik je ispitanik lično	Korisnik je drugi član domaćinstva
Starosna penzija	30.3	14.5	23.0
Dečji dodatak	23.2	15.1	16.6
Finansijska podrška za poljoprivrednu proizvodnju	17.7	10.8	12.9
Porodična penzija	13.8	8.2	7.1
Učešće u troškovima kupovine lekova	12.3	7.8	10.3
Popusti za neke kategorije građana	9.0	7.2	5.0
Podrška u zapošljavanju	7.9	5.7	4.9
Besplatna pravna pomoć	6.4	5.5	2.6
Povremena/ jednokratna finansijska pomoć	6.0	5.3	3.3
Podrška u kulturnom/ društvenom životu	5.1	2.9	1.5
Dodatna zdravstvena pomoć	4.6	3.0	3.7
Umanjenje računa za komunalne usluge	4.4	4.0	3.2
Podrška u obrazovanju	4.2	2.6	2.3
Višekratna finansijska pomoć – trajna primanja	4.0	3.7	1.8
Podrška u organizovanju sportskih događaja	3.9	3.2	2.3

Invalidska penzija	3.3
Nepovratni krediti	3.2
Jednokratna nadoknada za slučaj invaliditeta	2.2
Pomoć oboleloj deci u lečenju	2.1
Pojednostavljena procedura za dobijanje pomoći	2.0
Izgradnja/sanacija kuća za pogođene poplavama	1.7
Usluge gerontodomačice	1.6
Pomoć u samostalnom kretanju	1.5
Dnevni boravak za osobe sa invaliditetom	0.7
Podrška u obezbeđivanju stambenog prostora	0.7
Personalni asistent	0.6
Podrška u samostalnom stanovanju (za OSI)	0.2

2.9	2.5
2.0	2.3
0.9	1.5
1.6	1.0
1.7	1.2
1.3	1.6
1.2	0.7
1.1	1.2
0.7	0.3
0.6	0.5
0.3	0.3
0.2	0.1

Ovakvi nalazi ukazuju na dve činjenice. Prvo, procenti domaćinstava koja koriste pravo na materijalnu podršku su donekle veći nego što pokazuju podaci iz prethodnih godina. Recimo, istraživanje socijalne isključenosti i siromaštva u ruralnim područjima iz 2009. godine pokazalo je da je materijalnu pomoć primalo oko 2% ruralnih domaćinstava, dečji dodatak oko 11%, a naknadu za tuđu negu i pomoć oko 4% (Cvejić i dr. 2010: 88). Takvi podaci su posledica povećanja stope siromaštva u Srbiji tokom prethodnih nekoliko godina (tabela 2). Istovremeno, veliki broj drugih usluga je relativno slabo zastupljen među ruralnim stanovništvom. Opšti zaključci svih prethodnih istraživanja koja su sprovedena u Srbiji jesu da porodice u ruralnoj sredini imaju smanjen pristup uslugama socijalne zaštite, te da slabije ostvaruju pravo na različite oblike pomoći. Takođe, pokazalo se i da je korišćenje prava na novčanu podršku podzastupljeno u siromašnoj populaciji (Ćeriman, Todorović, Milutinović Bojanić 2016).

Tabela 2: Stopa siromaštva u Srbiji⁹

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Stopa siromaštva (procenat siromašnih)	6,1	6,9	9,2	6,8	8,8	8,6	8,9
Broj siromašnih u hiljadama	470	525	686	499	642	610	628

Izvori: *Siromaštvo u Srbiji 2011, 2012. i 2013. godine*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva; *Siromaštvo u Srbiji u 2014. godini*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva

Analiza rodni razlika pokazuje da postoje izvesni rodni obrasci korišćenja postojećih prava i usluga. Žene se statistički značajno češće od muškaraca oslanjaju na zdravstvene i usluge nege osoba sa invaliditetom¹⁰, a oko jedan i po put češće od muškaraca koriste popuste za različite kategorije građana. I dok one čine većinu korisnika/ca porodične penzije (12% žena prema 4% muškaraca), muškarci predstavljaju većinu među onima koji ostvaruju pravo na starosnu penziju (17% muškaraca i 12% žena). Takođe, muškarci češće koriste prava na umanjenje računa za komunalne usluge, finansijsku podršku za poljoprivrednu proizvodnju i sanaciju kuća za pogođene poplavama. Ujedno, daleko su brojniji korisnici usluga podrške u obrazovanju, organizovanju sportskih događaja i zapošljavanju¹¹. Data raspodela usluga još jednom potvrđuje da je položaj žena u ruralnim oblastima nepovoljniji od položaja muškaraca. Među ženama je veće učešće neaktivnih i nezaposlenih (55% žena prema 39% muškaraca, prema: Bogdanov 2011: 14), stoga se i češće moraju oslanjati samo na porodičnu penziju. One često imaju status pomoćnog člana domaćinstva i izuzetno retko učestvuju u vlasništvu nad gazdinstvom, što ih dovodi u neravnotežan položaj pri odlučivanju u proizvodnji i raspodeli prihoda,

9 Podaci su dobijeni na osnovu Ankete o potrošnji domaćinstva, koju redovno sprovodi Republički zavod za statistiku. Ovom anketom se prikupljaju podaci o prihodima, rashodima i potrošnji domaćinstva. Stopa siromaštva je odnos broja siromašnih pripadnika jedne populacije i ukupnog broja pripadnika te populacije (ukupno stanovništvo, nezaposleni, deca, itd.), odnosno predstavlja učešće siromašnih pripadnika date populacije u celoj populaciji (Mijatović 2014: 5–8).

10 Oko 2% žena koristi pomoć u samostalnom kretanju i usluge gerontodomačice, a oko 3% dodatnu zdravstvenu pomoć. Isti procenti za muškarce sukcesivno iznose: 0,4%, 0,2% i 2%.

11 Pravo na umanjenje računa za komunalne usluge ostvaruje 5% muškaraca i 3% žena, pravo na finansijsku podršku za poljoprivrednu proizvodnju – 16% muškaraca i 6% žena, a pravo na izgradnju i sanaciju kuća nakon poplava 2% muškaraca i 0,2% žena. Na usluge podrške u obrazovanju oslanja se oko 4% muškaraca i 2% žena, na podršku u organizovanju sportskih događaja oko 5% muškaraca i 1% žena, dok usluge podrške pri zapošljavanju koristi 8% muškaraca i 4% žena.

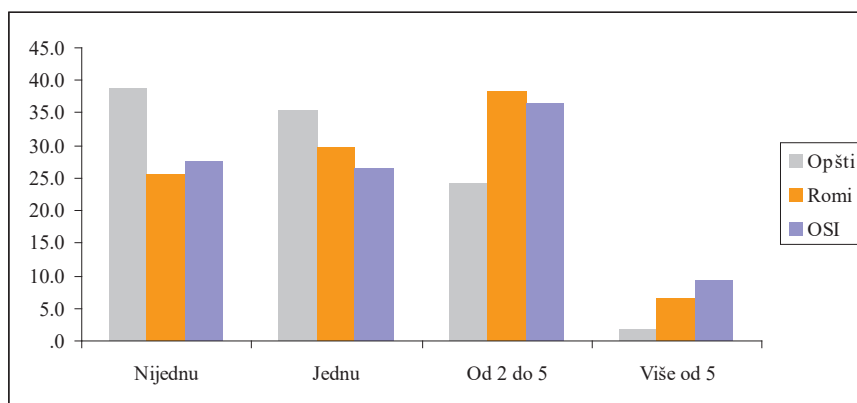
i ograničava njihov pristup uslugama značajnim za osnaživanje ekonomske participacije. Programi podrške su često namenjeni gazdinstvima, pa žene lišene vlasništva retko mogu samostalno da konkurišu za ove programe (krediti za finansiranje poljoprivrede, pomoć za sanaciju kuća i sl). A obrazovni programi za sticanje novih znanja i veština, posebno prilagođeni lokalnim ekonomskim uslovima, uglavnom nisu dostupni ženama zbog njihovog preopterećenja fizičkim radom u domaćinstvima i na gazdinstvima (Bogdanov 2011).

Socijalna deprivacija posebno ugroženih grupa se može očitati i preko vrste materijalne pomoći koja je najfrekventnija u nekoj grupi. Stoga o socijalnoj isključenosti romskog stanovništva, kao i osoba sa invaliditetom, možemo govoriti na osnovu vrste društvene podrške koju koriste. U poduzorku Roma, veliki je procenat domaćinstava koja su primala ili primaju novčanu socijalnu pomoć. Naime, preko 60% domaćinstava iz uzorka je koristilo/koristi ovu vrstu podrške: od toga oko 31% je dobilo jednokratnu pomoć, dok se oko 30% na ovu vrstu pomoći oslanja u dužem vremenskom periodu. Ujedno, skoro svako drugo domaćinstvo je koristilo, odnosno koristi, dečji dodatak. Prava i usluge koje su manje frekventne u ovoj podgrupi su i učešće u troškovima kupovine leka (15,8%), umanjnje računa za komunalne usluge (13%), besplatna pravna pomoć (11,2%), podrška u zapošljavanju (10,7), kao i porodična penzija (10,2%), dok je ostale ponuđene opcije biralo ispod 10% ispitivanih Roma. Kao i kod opšte ruralne populacije, i ovde se može naći najmanje korisnika podrške koja je namenjena osobama sa invaliditetom, te tako od ispitivanih Roma nijedan nije prijavio korišćenje usluge dnevnog boravka za osobe sa invaliditetom, personalnog asistenta, podrške u samostalnom stanovanju. Takođe, nije bilo ni korisnika podrške u kulturnom/društvenom životu.

I u domaćinstvima iz poduzorka osoba sa invaliditetom najkorišćenija je novčana socijalna pomoć. Od 42% domaćinstava koja su je primala ili je primaju, jedna trećina je dobija povremeno, a dve trećine trajno. Svako treće ispitivano domaćinstvo dobija invalidsku penziju (36,5%), a gotovo svako četvrto dečji dodatak i učešće u troškovima kupovine lekova (po 23,6%). U grupu prava koje koristi preko 10% domaćinstava spadaju još starosna penzija (18,2%), popusti za neke kategorije građana (16,7%) i umanjnje za komunalne usluge (11,8%). Ono što mnogo više govori o postojećem sistemu socijalnog staranja na koje se oslanja ruralno stanovništvo jeste činjenica da se među najmanje korišćenim uslugama nalaze upravo one koje bi trebalo da potpomognu inkluziju i da pruže podršku osobama sa invaliditetom. Među uslugama koje koristi manje od 5% domaćinstava osoba sa invaliditetom nalaze se:

- dnevni boravak za osobe sa invaliditetom (4,9% domaćinstava)
- pomoć u samostalnom kretanju (4,4% domaćinstava)
- personalni asistent (2,5% domaćinstava)
- podrška u samostalnom stanovanju (2% domaćinstava)
- usluge gerontodomaćice (1,5% domaćinstava).

Deprivilegovanost romskih ispitanika i osoba sa invaliditetom može se pratiti i preko broja usluga koje koriste. Najveći procenat ruralne populacije nije koristio nijednu od ponuđenih usluga (38,7%), dok je taj broj značajno manji među osobama sa invaliditetom (27,6%) i romskim ispitanicima/cama (25,6%). Jednu uslugu je koristilo, odnosno koristi oko 35% ruralne populacije, oko 30% ispitivanih Roma, kao i 27% osoba sa invaliditetom. Kako raste broj korišćenih usluga, tako razlike postaju sve uočljivije. Za razliku od ruralne populacije u kojoj petina koristi od dve do pet usluga (24,1%), u poduzorku Roma i osoba sa invaliditetom ima čak 38, odnosno 37% ovakvih korisnika/ca. Na kraju, i podatak o onima koji su koristili ili koriste više od pet ponuđenih usluga je indikativan, te se procenti kreću od 2% među opštom ruralnom populacijom, preko 7% među ispitivanim Romima, do 9% kada su osobe sa invaliditetom u fokusu.

Grafikon 3: Broj korišćenih prava i usluga među ispitanicima

Na kraju, broj trenutnih korisnika potrebno je dopuniti i uvidima u broj onih koji nisu uspjeli da ostvare pravo na socijalnu pomoć i podršku. Iako taj podatak nismo direktno merili u našem istraživanju, nalazi drugih studija govore o visokoj stopi neostvarivanja prava na različite vidove pomoći i podrške kod ruralnog stanovništva. U ranije pomenutom istraživanju o socijalnoj isključenosti utvrđeno je da 20% ruralnih domaćinstava nije uspjelo da ostvari pravo na dečji dodatak, 14% na

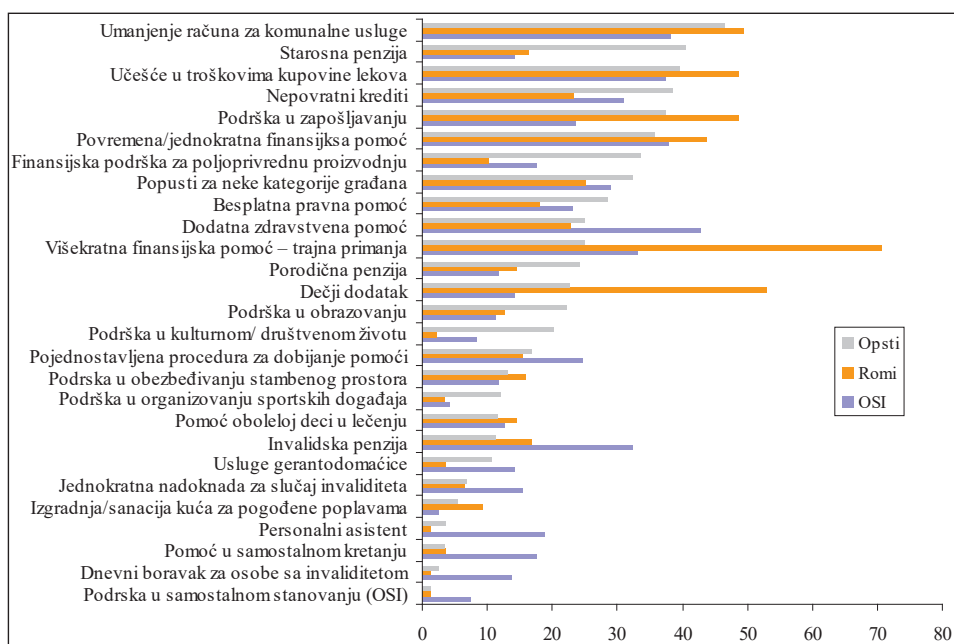
materijalnu pomoć, a 10% na jednokratnu pomoć opštine (Cvejić i dr. 2010: 88). Dodatno, rezultati studije o novčanim davanjima porodicama sa decom ukazuju na visok procenat greške isključenosti pri ostvarivanju prava na dečji dodatak, koja iznosi čak 59,4%. To znači da troje od petoro dece koja mogu ostvariti pravo na dečji dodatak nije ostvarilo ovo pravo (Matković, Mijatović, Stanić 2014). Generalno, kao glavni razlozi ovakvih nalaza navode se slaba informisanost građana o svojim pravima, nepoznavanje, kompleksnost ili cena administrativne procedure, nedostatak adekvatne dokumentacije i neispunjavanje različitih propisanih kriterijuma. Prema propisanim uslovima za ostvarivanje prava na novčanu socijalnu pomoć, predviđeno je da podnosilac zahteva ne poseduje „druge nepokretnosti, osim stambenog prostora koji odgovara potrebama pojedinca i porodice i zemljište u površini do 0,5 hektara” (čl. 82, Zakon o socijalnoj zaštiti 2011). Sa stanovišta ruralnog stanovništva, ovaj član zakona može biti ograničavajući, imajući u vidu pretpostavku da stanovništvo u ovim područjima poseduje zemljište (bilo da ga obrađuje ili ne). Na kraju, ne bi trebalo zanemariti ni vrednosnu dimenziju i njen efekat na traženje podrške, jer se oslanjanje na socijalnu pomoć u ruralnim sredinama može smatrati sramotom (Bogdanov i dr. 2011: 104).

Potreba za pravima i uslugama

Da bi se ustanovilo kakve su potrebe za pravima i uslugama socijalne zaštite i podrške, ispitanici su birali po pet usluga koje su najvažnije za njih lično, kao i pet usluga koje su najvažnije za članove njihovih domaćinstava. Na osnovu tih podataka, izračunat je i ukupan procenat ruralnih domaćinstava koja imaju potrebu za svakim navedenim vidom zaštite i podrške pojedinačno. Podaci za celokupnu ruralnu populaciju, kao i za dva poduzorka izneti su u grafikonu 4.

Ruralna domaćinstva imaju najveću potrebu za umanjnjem računa za komunalne usluge (46,4%). Zatim se može uočiti potreba za regulisanjem starosne penzije (40,5%), učešćem u troškovima za kupovinu lekova (39,7%), nepovratnim kreditima (38,5%), ali i potreba za podrškom u zapošljavanju (37,3%). Od materijalne podrške najviše mesto na listi, i to šesto, zauzima povremena/jednokratna novčana pomoć – za njom potrebe iskazuje 35,8% domaćinstava. Finansijska podrška za poljoprivrednu proizvodnju i popust za neke kategorije građana koristili bi u svakom trećem domaćinstvu, dok je svakom četvrtom potrebna besplatna pravna pomoć i dodatna zdravstvena nega. Iako pravo na višekratnu materijalnu pomoć i dečji dodatak ne ulaze u prvih deset najpotrebnijih usluga, ipak je za njima tražnju iskazala gotovo četvrtina domaćinstava. S druge strane, za društvenu podršku u širem smislu (podrška u obrazovanju, kulturnom/društvenom životu, u organizovanju

sportskih događaja), za koju se odlučuju ispitanici/ce čije su primarne egzistencijalne potrebe zadovoljene, zainteresovano je između 12 i 22% domaćinstava. Na kraju, najređe su birani prava i usluge koji su usmereni na pomoć osobama sa invaliditetom i članovima/icama njihovih domaćinstava (invalidska penzija, usluge gerontodomačice, jednokratna nadoknada za slučaj invaliditeta, personalni asistent, pomoć u samostalnom kretanju, dnevni boravak za osobe sa invaliditetom, podrška u samostalnom stanovanju). Ovakva raznovrsnost najpotrebnijih usluga posledica je činjenice da ruralna domaćinstva, kao i domaćinstva posmatrana uopšte, nemaju apsolutno identične potrebe, već one zavise od strukture domaćinstva, socio-ekonomskog položaja i drugih socio-demografskih karakteristika njegovih članova¹².

Grafikon 4: Potreba za pravima i uslugama

Analiza razlika u odgovorima na ovo pitanje između muškaraca i žena pokazuje da žene statistički značajno češće biraju pojednostavljenu proceduru za dobijanje pomoći/podrške, pomoć u samostalnom kretanju, porodičnu penziju i jednokratnu novčanu pomoć. S druge strane, muškarci statistički značajno češće iskazuju

12 Tako je utvrđeno da su determinante koje utiču na stepen siromaštva, a samim tim i na potrebe, višestruke: vrsta ekonomske aktivnosti i prihoda, nastanjenost u određenom regionu, veličina i tip domaćinstva i obrazovanje nosioca domaćinstva najznačajniji su prediktori rizika od siromaštva (Cvejić i dr. 2010: 97–101).

potrebu za pomoći oboleloj deci u lečenju, starosnom i invalidskom penzijom, nepovratnim kreditima, finansijskom podrškom za poljoprivrednu proizvodnju, izgradnjom i sanacijom kuća posle poplava, podrškom u organizovanju sportskih događaja i samostalnom stanovanju (za osobe sa invaliditetom).

Ispitanici iz poduzorka Roma su ponovo kroz iskazane potrebe potrdili svoj depriviran položaj u ruralnim oblastima. Naime, preko 70% domaćinstava ima potrebu za trajnim finansijskim primanjima, a preko 50% za dečjim dodatkom. Ako se tome doda još i jednokratna novčana pomoć, za koju se izjasnilo oko 44% domaćinstava, jasno je da ogromna većina naših ispitanika nema zadovoljene ni najosnovnije egzistencijalne potrebe. Oko polovine ispitanika je za svoja domaćinstva izrabralo umanjenje računa za komunalne usluge i učešće u troškovima kupovine lekova. Podrška u zapošljavanju, za koju se odlučio svaki drugi ispitanik, svedoči koliki je problem nezaposlenost u ovom poduzorku.

Donekle drugačiju distribuciju pokazuju ispitanici iz poduzorka osoba sa invaliditetom. Očekivano, za njih je najvažnija dodatna zdravstvena pomoć, koju je izabralo oko 43% ispitanika/ca za svoja domaćinstva, dok se na četvrtom mestu nalazi učešće u troškovima kupovine lekova (37,4%). Među najpotrebnijim uslugama su i umanjenje računa za komunalne usluge (38,4% domaćinstava), povremena i trajna finansijska pomoć (37,9%, odnosno 33%), invalidska penzija (32,5%), nepovratni krediti (31%) i popusti za neke kategorije građana (29,1%). Ono što je za domaćinstva iz ovog poduzorka specifično jeste da su ispitanici/ce češće birali usluge čija je svrha inkluzija i olakšavanje svakodnevnog funkcionisanja osoba sa invaliditetom, poput personalnog asistenta (18,7%), pomoći u samostalnom kretanju (17,7%), jednokratne nadoknade za slučaj invaliditeta (15,3%), usluge gerontodomaćice (14,3%) i dnevnog boravka za osobe sa invaliditetom (13,8%).

Evaluacija prava i usluga

Nakon ispitivanja potreba, ispitanici/ce su zamoljeni/e da ocene nekoliko dimenzija vezanih za pravo ili uslugu za koju su konkurisali, bez obzira da li su ih dobili ili ne. Oni su davali svoje mišljenje o pripremi dokumentacije i samoj proceduri, o fizičkoj dostupnosti prostorija, o odnosu zaposlenih prema njima i o (ne)ispunjenim očekivanjima. Sva pitanja su rekodovana tako da manja vrednost ujedno znači i bolju ocenu datog parametra. Kako su se ponuđeni odgovori kretali od 1 do 4, od *slazem se u potpunosti* do *ne slazem se*, teorijski prosek skale je iznosio 2,5. Podaci su dati u tabeli 3 (crvenom bojom su obeležena pitanja koja su ocenjena lošije od proseka).

Tabela 3: Evaluacija usluga – ruralno stanovništvo, prosečne ocene

PRIPREMA DOKUMENTACIJE I PROCEDURA	
Procedura za dobijanje pomoći je bila skupa	1,97
Bilo mu/joj je lako da dobije potpunu informaciju o potrebnoj usluzi	2,15
Mogao/mogla je sam/a da popuni sva tražena dokumenta bez tuđe pomoći	2,15
Bilo mu/joj je teško da razume šta treba da radi da bi dobio/la pomoć	2,16
Bilo je lako da prikupi dokumenta	2,28
Procedura za dobijanje pomoći je bila komplikovana	2,45
Procedura za dobijanje pomoći je dugo trajala	2,54
Morao/la je više puta da ide do kancelarije institucije da bi završio/la proceduru	3,07
FIZIČKE BARIJERE	
Bilo mu/joj je lako da dođe do prostorija u kojima predaje dokumenta	1,92
ZAPOSLENI	
Oseća da je službenik/ca prema njemu/njoj postupao/la lošije u odnosu na druge	1,53
Službenici/ce sa kojima je razgovarao/la su mu/joj se obraćali sa nepoštovanjem	1,65
Način obraćanja predstavnika institucije je bio uvredljiv za neke grupe ljudi	1,86
Osobe koje rade u instituciji su bile brze	2,67
Službenik/ca su se potrudili oko njega/nje	3,06
Oseća da je službenik/ca prema njemu/njoj postupao/la bolje u odnosu na druge	3,43
OČEKIVANJA	
Procedura za dobijanje pomoći se završila dobijanjem tražene pomoći	2,12
Ispunjeno je njegovo/njeno očekivanje o vrsti dobijene pomoći	2,24
Ispunjeno je njegovo/njeno očekivanje o količini dobijene pomoći	2,44

Od svih parametara koji mere zadovoljstvo procesom pripreme dokumentacije i samom procedurom, ruralna populacija je bila najzadovoljnija iznosom troškova neophodnih da bi se konkurisalo za neku pomoć. Nisu imali mnogo problema sa dobijanjem potpune informacije o usluzi, razumevanjem onoga što se od njih očekuje, niti sa prikupljanjem i popunjavanjem dokumentacije. Stoga, procedure su ocenjene samo kao delimično komplikovane i dugotrajne. Ipak, stanovnici ruralnih područja su bili najnezadovoljniji činjenicom da su morali više puta da dolaze do institucija da bi završili posao, što indirektno govori o tome da postoji potreba za

dodatnim pojednostavljenjem procedure, unapređenjem sistema distribucije informacija vezanih za prijavljivanje i stanje/ishode te prijave, kao i potreba za uvezivanjem različitih službi.

Često se kao jedan od bitnih elemenata deprivilegovanosti ruralnog stanovništva ističe udaljenost od administrativnih centara. Pored fizičke udaljenosti, postoji i problem nepristupačnosti objekata u kojima su smeštene državne institucije, što otežava pristup osobama sa invaliditetom. Upitani da ocene koliko im je bilo lako da dođu do prostorija u kojima su se predavala dokumenta, relativno mali procenat ruralnog stanovništva je ovaj aspekt izdvojio kao problematičan.

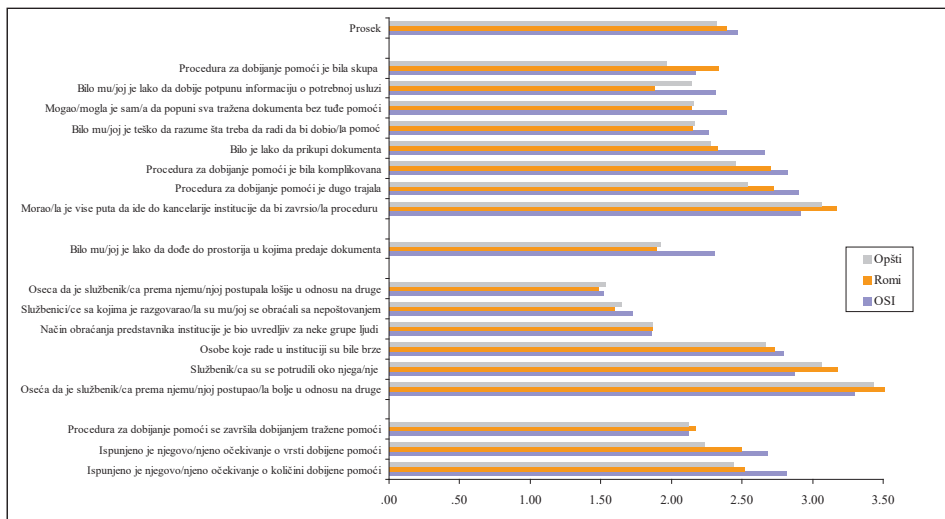
Mišljenja o zaposlenim službenicima i službenicama su bila podeljena. Predstavnici ruralnih krajeva nisu smatrali da su se službenici/ce prema njima odnosili lošije u odnosu na druge klijente/klijentkinje, niti da su ih tretirali sa nepoštovanjem. Ipak, ruralna populacija generalno nije mogla ni da potvrdi da su zaposleni u administraciji bili brzi, niti da su uložili poseban trud u rešavanje njihovog slučaja.

Što se očekivanja tiče, ni tu se ne može reći da je opšta populacija nezadovoljna ishodima. Sa tvrdnjom da se procedura za dobijanje pomoći zaista i završila njenim dobijanjem slaže se nešto veći procenat u odnosu na druge dve izjave koje pripadaju ovoj dimenziji. Ruralna populacija je bila delimično zadovoljna i vrstom i količinom pomoći i podrške na koju je ostvarila pravo.

Generalno, muškarci i žene imaju ujednačene stavove po pitanju zadovoljstva. Statistički značajna razlika uočena je samo kod pitanja o višestrukome odlasku do ustanove i dužini trajanja procedure. Na oba pitanja žene su izrazile veće nezadovoljstvo.

Radi poređenja zadovoljstva opšte ruralne populacije i poduzoraka, na grafikonu 5 dati su prikazi prosečnih ocena za svaku pojedinačnu tvrdnju. Još jednom bi trebalo naglasiti da manja vrednost na skali znači i povoljniju ocenu datog parametra. Ispitivani Romi i osobe sa invaliditetom su generalno manje zadovoljni procesom konkurisanja i dobijanjem podrške. Romi iz našeg poduzorka su češće od opšte ruralne populacije izjavljivali da je procedura bila skupa, komplikovana, da je dugo trajala i da su morali više puta da odlaze do institucije kako bi završili posao. Takođe, imali su nešto lošija iskustva sa službenicima i službenicama institucija u kojima su konkurisali za pomoć. Osobe sa invaliditetom su češće imale primedbe na dostupnost informacija, jednostavnost prikupljanja i popunjavanja dokumentacije. Prema njihovom mišljenju, procedura za dobijanje pomoći je bila komplikovana i

dugo je trajala. S druge strane, ovi ispitanici/ce su češće izjavljivali da su se službenici i službenice potrudili oko njih i da su imali bolji tretman u odnosu na druge klijente. I jedni i drugi su iskazali manju ispunjenost očekivanja u odnosu na opštu populaciju iz ruralnih oblasti. Posebno su osobe sa invaliditetom bile nezadovoljne vrstom i količinom pomoći koju su dobile.

Grafikon 5: Evaluacija usluga – ruralno stanovništvo i poduzorci

Zaključak

Socijalna zaštita i podrška veoma je važna oblast danas, a prava i usluge koji se realizuju, kako je pokazalo naše istraživanje, pomažu velikom broju korisnika i korisnica da zadovolje, nekada egzistencijalne, a nekada i šire društvene potrebe. Stoga je ovu oblast važno kontinuirano analizirati, kako bi se omogućila njena što bolja iskoristivost. Takođe, neupitno je i razmatranje mogućnosti za unapređivanje postojećih mera i programa.

Na osnovu dobijenih rezultata, možemo zaključiti da bi informisanje i obaveštavanje građana o pravima iz oblasti socijalne politike, o cenzusima, kao i o procedurama, bilo veoma korisno za građane koji smatraju da ne ispunjavaju zakonom propisane uslove. Može se pretpostaviti da bi kroz različite aktivnosti promocije na nivou lokalne zajednice stanovnicima bio olakšan pristup informacijama koje se tiču samih prava i usluga, kao i procedura za njihovo ostvarivanje. Saradnja državnih institucija i organizacija civilnog društva bi u tom kontekstu bila veoma značajna. U prilog navedenim tvrdnjama govori i podatak iz istraživanja koji ukazuje

na to da su veći stepen informisanosti pokazali upravo članovi/članice određenih organizacija i osobe upućene u njihov rad.

Evaluacija usluga je pokazala da su ispitanici/ispitanice najmanje zadovoljni dužinom trajanja procedure i potrebom da se više puta vraćaju do kancelarije koja organizuje pomoć i podršku. Ovaj podatak ohrabruje, jer se dati elementi uz relativno mala ulaganja mogu popraviti, i to prvenstveno kroz pojednostavljivanje administrativnih procedura, koje bi dodatno mogle uticati i na povećanje broja korisnika. Takođe, standardizacija potrebne dokumentacije, jasno i pravovremeno obaveštavanje građana/građanki, kao i umrežavanje ustanova koje se ovim pitanjima bave, doveli bi do većeg zadovoljstva korisnika i korisnica. Upravo u tom kontekstu bi trebalo pojačati angažovanje mesnih kancelarija, organizacija civilnog društva, kancelarija za mlade i volontersku podršku, kako bi svim zainteresovanim građanima bio omogućen brži i jednostavniji pristup uslugama.

Relativno loše su bili ocenjeni i pojedini aspekti rada zaposlenih u institucijama koje pružaju socijalnu pomoć i podršku. Tako su ispitanici/ce najmanje bili zadovoljni brzinom obavljanja posla, uložnim trudom i postupanjem službenika/ca prema njima. U tom kontekstu bi određena senzibilizacija zaposlenih za probleme ljudi, koji konkurišu za pomoć i podršku kroz seminare i obuke, omogućila izgradnju sistema koji je prilagođen i orijentisan ka samom korisniku/ci.

Ako se ima u vidu broj korisnika/ca novčane socijalne pomoći, kao i broj korisnika/ca dečjeg dodatka, jedna od preporuka može biti i povezivanje ove dve vrste prava po principu automatizma, što bi bilo korisno za najugroženije korisnike (Matković, Mijatović, Stanić 2014). Osim toga, kada se govori o propisima za ostvarivanje prava na novčanu socijalnu pomoć, pojedini zakonski uslovi koji se odnose na veličinu zemljišta koju podnosioci zahteva poseduju, kao i posedovanje pokretne imovine, takođe utiču na smanjenje broja korisnika koji realno mogu biti ugroženi (čl. 81 i 82, Zakon o socijalnoj zaštiti 2011).

Rezultati do kojih se došlo tokom ovog istraživanja ukazuju na to da su jednokratna nadoknada za slučaj invaliditeta, usluge gerontodomačice, pomoć u samostalnom kretanju, dnevni boravak za osobe sa invaliditetom, personalni asistent i podrška u samostalnom stanovanju najmanje zastupljene, tj. koristi ih svega oko 2% ruralne populacije ili manje. Pomenute usluge se uglavnom odnose na populaciju osoba sa invaliditetom, što još jednom naglašava koliko je ova kategorija građana/ki izolovana i socijalno deprivirana u našem društvu. Preporuke koje

možemo izneti na osnovu dobijenih rezultata odnose se pre svega na potrebu za sprovođenjem detaljnije analize koja će ukazati na broj pojedinaca i domaćinstava kojima je potrebna ovakva vrsta podrške. Obezbeđivanje i usklađivanje međusektorske saradnje (socijalnog i zdravstvenog sektora) bilo bi od velikog značaja. Planiranje novčanih sredstava takođe je jedna od činjenica koju treba predvideti kako bi se omogućila održivost usluge. Osim toga, bolja pokrivenost uslugom, što se posebno odnosi na ruralna područja u kojima uglavnom ne postoji većina ovih usluga, doprinela bi kvalitetnijem životu najugroženijih kategorija stanovništva.

Pojedine od ovih preporuka mogle bi se uvesti relativno brzo, bez potrebe za većim pripremanjima, dok bi za pojedine bila potrebna detaljnija istraživanja i planiranje realizacije. Svakako je važno uzeti u obzir značaj ovih programa, pogotovo kada se ima u vidu da su njihovi korisnici deca i pripadnici drugih najosetljivijih kategorija stanovništva, koje upravo podležu najvećem riziku od siromaštva.

IZVORI I LITERATURA

- Bogdanov, Natalija i dr. (2011), *Pristup žena i dece uslugama u ruralnim oblastima Srbije i predlog mera za unapređenje stanja*, Beograd: UNICEF.
- Cenzusi za dečiji dodatak (2015), <http://www.cekos.rs/korisne-informacije/cenzusi-za-de%20C4%8Diji-dodatak/2015> (pristupljeno, 15. 05. 2016.)
- Cvejić, Slobodan i dr. (2010), *Socijalna isključenost u ruralnim oblastima Srbije*, Beograd: UNDP Srbija.
- Ćeriman Jelena, Todorović Bojan, Milutinović Bojanić Sanja (2016), „Pregled postojećeg okvira pružanja usluga socijalne zaštite i podrške u Srbiji”, u: Milutinović Bojanić i dr. (ur.), *Siromaštvo, ruralnost, rod: Istraživanje funkcionisanja sistema socijalne zaštite u ruralnim oblastima Srbije*, Beograd: CELAP i IFDT, str. 19–47.
- Matković Gordana, Mijatović Boško, Stanić Katarina (2014), *Novčana davanja za decu i porodice sa decom*, Beograd: UNICEF
- Mijatović, Boško (2014), *Siromaštvo u Srbiji 2011, 2012. i 2013. godine*, Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva.
- Mijatović, Boško (2015), *Siromaštvo u Srbiji u 2014. godini*, Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva
- Ognjanović, Mirjana i Ivanović, Suzana (2013), *Servisi podrške za osobe sa invaliditetom u lokalnoj zajednici: Istraživanje u Beogradu, Leskovcu, Kikindi, Požarevcu i Užicu*, Beograd: Forum mladih sa invaliditetom
- Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada Centra za socijalni rad, Službeni glasnik Republike Srbije, 59/2008, 37/2010, 39/2011 – dr. pravilnik i 1/2012 – dr. pravilnik.

Pudar Draško Gazela, Todorović Bojan i Nećak Mirjana (2016), „Informisanost i zadovoljstvo uslugama socijalne zaštite u ruralnim područjima Srbije“, u: Milutinović Bojanić i dr. (ur.), *Siromaštvo, ruralnost, rod: Istraživanje funkcionisanja sistema socijalne zaštite u ruralnim oblastima Srbije*, Beograd: CELAP i IFDT, str. 122–137.

RZSZ (2013), *Stanovanje uz podršku za mlade koji se osamostaljuju i osobe sa invaliditetom – smernice za uspostavljanje i pružanje usluge*, Beograd

Uporedno istraživanje lokalnih pružalaca usluga socijalne zaštite u Srbiji: Konkurentnost i inovativnost civilnog sektora (2014), Beograd: Trag Fondacija

Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2011

Jelena Ćeriman, Maja Korolija

ANALIZA RODNIH NEJEDNAKOSTI – MOGUĆA OSNOVA SOCIJALNIH PROGRAMA

Intervencije kojima se namerava postići efektivnost u polju socijalnih politika moraju biti usmerene na područja u kojima se formiraju koreni nejednakosti. Rodne nejednakosti u okviru porodice i domaćinstva predstavljaju područje koje je manje propustljivo za neposrednije intervencije institucionalnih praksi i politika te time čini područje generisanja i reprodukovanja nejednakosti. Ipak, istovremeno, porodica i domaćinstvo mogu biti i područja promene rodni odnosa (Babović 2010: 302). Dakako, oblikovanje društvenih struktura i odnosa daleko je složeniji proces od ponuđenog jednostavnog determinističkog modela. To ipak ne oslobađa tvorce socijalnih politika odgovornosti za nepreduzimanje obuhvatnih i sistematskih napora da se promene uslovi uspostavljanja i reprodukovanja rodni nejednakosti u društvu.

Značajnu ulogu u njihovom reprodukovanju imaju kulturni obrasci koji sadrže norme o primerenim rodni ulogama žena i muškaraca, te je jedan deo ovog istraživanja posvećen tom pitanju, jer je za unapređenje socijalni politika neophodno napraviti i procenu potreba osoba iz ruralni područja. Sledi analiza ovog pitanja.

Analiza rodne dimenzije života u ruralni područjima Srbije

Rezultati istraživanja prikazani u tekstu pokazuju da u ruralni oblastima opstaje rodno oblikovana podela uloga u domaćinstvu, uočena i u drugim istraživanjima sprovedenim poslednjih godina u Srbiji (Bobić 2010; Pešić 2009). Rezultati pokazuju da žene češće od muškaraca obavljaju poslove čišćenja kuće, kuvanja i spremanja zimnice i dnevnih nabavki za domaćinstvo, dok su poslovi van domaćinstva (zaposlenje van domaćinstva, briga o okućnici i bašti i plaćanje računa) češće posao muškaraca nego žena.

U tabelama 1 i 2 koje slede prikazani su odgovori ispitanica i ispitanika na pitanje o njihovim najvažnijim zaduženjima, iskazani u procentima prema ukupnom broju ispitanih (N=1194; Nž=625 Nm=569). Ispitanici i ispitanice su odgovarali na pitanje

tako što su procenjivali koja su njihova najvažnija zaduženja posmatrano u odnosu na sopstveni rad uopšte uzev, a ne samo u okviru domaćinstva.

Tabela 1. Najvažnija zaduženja žena

Najvažnija zaduženja	Žene	Ukupno (u %)
Glavno zaduženje	Pranje, čišćenje kuće	40
Drugo zaduženje	Kuvanje, spremanje zirnice	40.8
Treće zaduženje	Kuvanje, spremanje zirnice	17.3
Četvrto zaduženje	Dnevna kupovina za domaćinstvo	14.9
Peto zaduženje	Odlazak do pošte/banke radi plaćanja računa	13.4

Kao svoje glavno zaduženje ispitanice navode pranje i čišćenje kuće (ukupno 40% ispitanih žena), dok tek 9.8% ispitanih muškaraca navodi to kao svoje glavno zaduženje. Najveće razlike u frekvencijama odgovora primetne su kod sledećih zaduženja: 8.6% muškaraca navodi rad na poljoprivrednom gazdinstvu kao svoje glavno zaduženje naspram 1.1% žena; svakodnevnu brigu o deci koja podrazumeva brigu o zdravlju, ishrani i oblačenju 8.1% žena navodi kao svoje glavno zaduženje u poređenju sa 3% muškaraca.

Tabela 2. Najvažnija zaduženja muškaraca

Najvažnija zaduženja	Muškarci	Ukupno (u %)
Glavno zaduženje	Zaposlenje van domaćinstva	20.3
Drugo zaduženje	Briga o okućnici/bašti i kuvanje, spremanje zirnice	8.6
Treće zaduženje	Odlazak do pošte/banke radi plaćanja računa	8.3
Četvrto zaduženje	Dnevna kupovina za domaćinstvo	9.5
Peto zaduženje	Odlazak do pošte/banke radi plaćanja računa	9.8

Dok je zaposlenje van domaćinstva glavno zaduženje za skoro trećinu ispitanih muškaraca (29.5%), to je slučaj tek kod petine ispitanih žena (21.5% žena je navelo zaposlenje izvan domaćinstva kao svoje glavno zaduženje). Kao drugo najvažnije zaduženje, ispitanici podjednako navode brigu o okućnici/bašti i kuvanje

i spremanje zimnice (po 8.6% ispitanika), dok je briga o okućnici/bašti drugo zaduženje za žene u 3% slučajeva, a kuvanje i spremanje zimnice u 40.8% slučajeva.

Tabela 3. Glavno zaduženje ispitanika i ispitanica

Glavno zaduženje ispitanika/ca (u %)	Žene	Muškarci
Zaposlenje van domaćinstva	20.3	29.5
Pranje, čišćenje kuće	40	9.8
Kuvanje, zimnica	9.3	2.8
Briga o peradi	0.6	4.6
Briga o stoci	1	5.4
Briga o okućnici/bašti	1	6.9
Rad na poljoprivrednom gazdinstvu	1.1	8.6
Svakodnevna briga o deci	8.1	3
Nega bolesnih članova domaćinstva	1.6	0.9
Briga o licu sa invaliditetom	2.2	1.2
Upravljanje velikim poljoprivrednim mašinama	0.2	0.5
Rad sa malim polj. mašinama	-	0.7
Odvođenje dece u školu	-	0.2
Vozi auto/brine o autu	0.3	1.4
Učenje	2.6	2.8
Popravke u domaćinstvu i manji građevinski radovi	0.2	3.5
Veći građevinski radovi u domaćinstvu	-	-
Rešavanje problema sa računima, papirima	0.2	1.9
Pomoć deci oko domaćih zadataka	0.2	0.2
Odlazanje na roditeljske sastanke	-	-
Igranje	0.2	0.2
Dnevna kupovina za domaćinstvo	0.8	2.8
Velike kupovine za domaćinstvo	-	0.2
Odlazak do pošte/banke radi plaćanja računa	1.1	1.05
Ne radi ništa/zavisí od tuđe nege	3.5	6.5

Veće građevinske radove u domaćinstvu (poput zidanja kuće, kopanja bunara i sl.) i odlaženja na roditeljske sastanke – ni ispitanici ni ispitanice ne navode kao svoje glavno zaduženje. Pretpostavka je da se veći građevinski radovi prepuštaju stručnim licima, kao i da je reč o većim radnim i novčanim zahvatima koji se i ređe obavljaju te stoga i nisu percipirani kao glavno zaduženje, što se ne može reći za odlaženja na roditeljske sastanke. Isto tako, pomoć deci oko domaćih zadataka predstavlja glavno zaduženje tek za 0.2% ispitanika i ispitanica. Odvođenje dece u školu nije aktivnost koju na prvom mestu obavljaju žene, a ni muškarci iz našeg uzorka (bez obzira na to kom obrazovnom nivou pripadaju). Niska frekvencija odgovora ispitanika i ispitanica o preuzimanju zaduženja koja se tiču aktivnosti podrške obrazovanju dece nužno vodi pitanju o tome ko je zapravo glavni akter u domaćinstvu za ovaj tip zaduženja? Frekvencije odgovora za ukupni uzorak pokazuju da se u neznatnom broju ispitanih domaćinstava podrška deci u ovom aspektu odrastanja i razvoja nalazi među prvih 5 najvažnijih zaduženja, te bi se moglo zaključiti da je reč o aktivnostima koje se ne vrednuju kao značajne za dalji razvoj dece: pomoć deci u izradi domaćih zadataka kao drugo najvažnije zaduženje navodi tek 0.4% ispitanih i muškaraca i žena, kao zaduženje na trećem mestu po važnosti 0.7% ispitanih, a kao zaduženje na petom mestu po važnosti 3.8% ispitanih. Isto tako, odlaženje na roditeljske sastanke se pojavljuje tek kao treće najvažnije zaduženje za 1.5% ispitanika i ispitanica, kao četvrto najvažnije za 2.2%, a kao peto po važnosti za 1.2% ispitanih.

Kada je reč o najvažnijim zaduženjima dece, podaci idu u prilog tezi o reprodukciji rodni nejednakosti u okviru domaćinstva. Prva četiri zaduženja devojčica su: pranje i čišćenje kuće u 14.7% ispitanih domaćinstava, kao drugo zaduženje pojavljuje se kuvanje i spremanje zimnice u 14.7% ispitanih domaćinstava (ovo zaduženje se pojavljuje i na trećem mestu po učestalosti sa 7.2%) i dnevna kupovina za domaćinstvo za 3.8% ispitanih. Prva tri zaduženja dečaka su: zaposlenje van domaćinstva za 16.3% ispitanih, briga o okućnici/bašti u 5.3% ispitanih domaćinstava i na trećem mestu podjednako – popravke u domaćinstvu i manji građevinski radovi, kao i odlazak do pošte/banke radi plaćanja računa (u po 3.3% ispitanih domaćinstava).

Izvori informisanja dečaka i devojčica iz ruralnih područja

Ovim istraživanjem su obuhvaćeni i stavovi prema agensima rodni normi, grupisani u nekoliko tematskih celina: obrazovanje i rekreacija, higijena i zdravstvena zaštita, rodni i seksualni odnosi, štetne supstance i hijerarhije.

Tabela 4. Rodni i seksualni odnosi

Rodni i seksualni odnosi (u %)	Godine stupanja u brak		Godine kada treba imati decu		Muško-ženski odnosi		Prekid trudnoće	
	Devojčice	Dečaci	Devojčice	Dečaci	Devojčice	Dečaci	Devojčice	Dečaci
Majka	78.7	65	79	64.7	65.7	42.2	59.7	28.6
Otac	46.6	68.7	41.7	67.3	29.7	56	11.8	28.6
Vršnjaci u rodbinskim odnosima	6	4.9	4	3.9	8.5	9.9	3	4.1
Drugi članovi domaćinstva	9.5	7.2	7.9	7.0	4.9	6.4	2.3	2.5
Vršnjaci iz škole/sela	13.3	12.7	10.4	11.1	32.8	35.8	11.1	17.8
Škola	8.6	7.3	8.9	7.7	12.1	11.9	10.6	10.7
Lekar/ka	1.7	0.8	3.9	2.4	3.9	4.5	27.7	18.6
TV	8.1	7.8	8.5	8.1	17.8	19.5	14.4	17.9
Internet	6.0	5.9	6.3	6.5	15.9	17.4	16.4	19.6
Drugo	6.0	5.6	6.2	6.1	6.8	5.8	10.7	16.5

Rezultati prikazani u Tabeli 4 ukazuju na izraženu rodnu podelu uloga majke i oca u vaspitavanju dece. Dok su majke najčešći akteri u „rodnom oblikovanju“ devojčica, dotle su to očevi za dečake. Ovakva raspodela zaduženja u domaćinstvima ukazuje na opstajanje tradicionalnog modela uređivanja porodičnih odnosa u ruralnim područjima Srbije, što je iskazano i u stavovima koji slede. Pored roditelja, vršnjaci iz škole/sela su važni akteri u oblikovanju rodni uloga jer se nalaze na trećem mestu po frekvenciji odgovora ispitanika i ispitanica. Značajno je da se lekar, odnosno lekarka, pojavljuju kao akteri od kojih se dobija najmanje informacija o rodni i seksualni odnosima, osim u slučaju prekida trudnoće, kada se javljaju kao drugi izvor informacija za devojčice (u 27.7% slučajeva). Prvi izvor informacija devojčicama o ovom pitanju su majke (59.7% ispitanika/ca), a dečacima podjednako majke i očevi (28.6% ispitanika/ca je odgovorilo na ovaj način).

Kada je reč o zaštiti od neželjene trudnoće, devojčice u 60.8% slučajeva informacije dobijaju od majke, a zatim od lekara/ke (u 33.9% slučajeva). Kao važni akteri za informisanje o ovoj temi pojavljuju se internet (u 19.8% slučajeva), televizija (u 17.4% slučajeva) i škola (u 15.2% slučajeva). Prema mišljenju ispitanih, najmanje

informacija o ovoj temi devojčice dobijaju od drugih članova domaćinstva (koji nisu roditelji ili vršnjaci), i to samo u 1.9% slučajeva.

Kada je reč o informisanju dečaka o zaštiti od neželjene trudnoće, prvi izvor informacija za 33.6% ispitanih je otac, nakon toga majka (za 24.4% ispitanih), zatim lekar/ka, pa internet i televizija. I ovde najmanje informacija dolazi od drugih članova domaćinstva, samo 1.7% ispitanih je odgovorilo da je ovo jedan od izvora informacija dečacima.

Informacije o zaštiti od polno prenosivih bolesti, za većinu ispitanih, devojčice dobijaju od majke (54.2%), zatim od lekara/ke (36.5% ispitanih), interneta (21.8%), televizije (19.1%) i škole (17% ispitanih). Dečacima je izvor informacija o zaštiti od polno prenosivih bolesti na prvom mestu otac (37.2% ispitanih), zatim lekar/ka (29.3%), internet (26%), majka (25.3%), televizija (22.5%).

Podaci dobijeni u našem istraživanju ukazuju na visoku zastupljenost tema koje pokrivaju oblast rodni i seksualnih odnosa u razgovorima sa decom i mladima. Ukoliko pak imamo u vidu rezultate do kojih se došlo na osnovu istraživanja o mladima u Srbiji (Tomanović, Stanojević 2015), mogli bismo da postavimo pitanje o sadržaju informacija koje se pružaju dečacima i devojčicama u ovim razgovorima. Naime, podaci dobijeni u istraživanju o mladima pokazuju da svaka deseta mlada osoba uzrasta između 15 i 19 godina ne zna šta je kontracepcija, kao i da trećina mladih koji imaju seksualne odnose ne koriste kontraceptivna sredstva. Poređenje rađa sumnju da se sa decom i mladima o ovim temama češće razgovara na nivou uspostavljanja rodnih normativa, umesto da im se daju adekvatne informacije o reproduktivnom zdravlju, kontracepciji, higijeni i drugim relevantnim informacijama. Naravno, ovo zapažanje ostaje na nivou pretpostavke koju je neophodno proveriti dodatnim istraživanjima.

U prilog tvrdnji o važnosti pravovremenog i sistemskog obrazovanja o navedenim temama stoje i podaci Republičkog zavoda za statistiku. Podaci pokazuju da 58,4% žena starosti između 15 i 49 godina, koje su udate ili su u vanbračnoj zajednici, koriste sredstva kontracepcije (bilo one, bilo njihov partner). Isti izvor navodi da je iskustvo bar jednog abortusa u reproduktivnom periodu (između 15 i 49 godina za žene) imalo 14,6% žena. Ovaj podatak za poduzorak pripadnica romske populacije iznosi 30,6%. Stopa rađanja kod adolescentkinja uzrasta od 15 do 19 godina iznosi 22, dok je kod mladih pripadnica romske populacije 157 (RZS 2014). Otežavajuću okolnost predstavlja i činjenica da u okviru školskog programa ne postoji

predmet kroz koji bi deca i mladi sticali znanje o seksualnom vaspitanju, kao i podatak dobijen kroz naše istraživanje, da devojčice dobijaju informacije o reproduktivnom zdravlju od lekarke/lekara u samo 27,7% slučajeva i to kada je u pitanju prekid trudnoće.

U tabeli 5 prikazani su podaci o izvorima informacija za dečake i devojčice o temi zdravstvene zaštite, iskazani u procentima u odnosu na ukupan broj ispitanih.

Tabela 5. Higijena i zdravstvena zaštita

Higijena i zdravstvena zaštita (u %)	Odlazak lekaru/zubaru		Održavanje lične higijene		Pranje zuba		Vakcine	
	Devojčice	Dečaci	Devojčice	Dečaci	Devojčice	Dečaci	Devojčice	Dečaci
Majka	87.2	85.3	91.6	90	89.7	87.8	54.6	51.7
Otac	53.2	56.8	50.4	57.9	52.8	55.8	31.6	35.5
Vršnjaci u rodbinskim odnosima	1.8	1.1	1.3	0.8	1.3	1.4	1.1	1.6
Drugi članovi domaćinstva	3.7	2.5	4.3	3.7	3.1	2.6	1.8	1.2
Vršnjaci iz škole/sela	3.4	2.2	2.2	1.4	2.1	2.1	1.7	2.1
Škola	15.4	12.4	13.3	10.7	13	12.2	17.6	15.6
Lekar/ka	15.4	15.8	10.1	9.7	17.2	16.6	46.7	44.3
TV	3.2	4	2.1	2.5	2.8	2.8	7	5.5
Internet	2.1	2.3	2	1.8	1.8	1.8	5	5.1
Drugo	3.3	2.7	3	2.6	3.3	2.8	6.9	7.6

Podaci pokazuju da su majke glavni izvori informacija o pranju zuba (u 89.7% slučajeva devojčicama i 87.8% dečacima), održavanju lične higijene (91.6% devojčicama i 90% dečacima), odlasku lekaru/zubaru (87.2% devojčicama i 85.3% dečacima), čak i o vakcinama (54.6% devojčicama i 51.7% dečacima). Po svim navedenim pitanjima majke prednjače (čak i u odnosu na zdravstvene radnike). Prema mišljenju ispitanika i ispitanica, očevi su na drugom mestu u davanju informacija o pranju zuba (u 52.8% slučajeva devojčicama i 55.8% dečacima), održavanju lične higijene (50.4% devojčicama i 57.9% dečacima), odlasku lekaru/zubaru (53.2% devojčicama i 56.8% dečacima), dok se u davanju informacija o vakcinama (31.6% devojčicama i 35.5%

dečacima) nalaze iza lekara/ke (46.7% devojčicama i 44.3% dečacima). Najmanje informacija iz oblasti higijene i zdravstvene zaštite devojčice i dečaci dobijaju od vršnjaka u rodbinskim odnosima.

U tabeli 6 prikazani su podaci o izvorima informacija za dečake i devojčice o temi obrazovanja i rekreacije, iskazani u procentima u odnosu na ukupan broj ispitanih.

Tabela 6. Obrazovanje i rekreacija

Obrazovanje i rekreacija (u %)	Izbor školovanja nakon osnovne		Mogućnosti obuka za mlade		Polazak u školu		Timski sportovi	
	Devojčice	Dečaci	Devojčice	Dečaci	Devojčice	Dečaci	Devojčice	Dečaci
Majka	68.2	65.9	23.7	23.3	90	90	20.1	16
Otac	56.4	62.1	22.9	30.2	61	61	38.4	52.8
Vršnjaci u rodbinskim odnosima	4.6	4.3	7.3	7	1.5	1.5	10	12.7
Drugi članovi domaćinstva	4.4	3.7	3.4	3.5	4.4	4.4	5.9	8.1
Vršnjaci iz škole/sela	13.1	13.7	30.9	31.5	3.3	3.3	41.3	45.7
Škola	38.4	40.5	38.7	38.5	10.7	10.7	28	27.3
Lekar/ka	0.7	1.6	1.3	1.8	1.8	1.8	2.5	2.5
TV	6.3	5.3	11.7	12.4	2.7	2.7	18.1	20.5
Internet	9	8.8	13.7	13.1	1.7	1.7	10.6	13.7
Drugo	7	5.8	16	14.7	3.5	3.5	8.8	5.9

Podaci pokazuju da su majke glavni izvor informacija o obrazovanju i dečacima i devojčicama, ali kada je reč o timskim sportovima, devojčicama su glavni izvor informacija vršnjaci iz škole/sela (za 41.3% ispitanih), a dečacima očevi (52.8% ispitanih). Zdravstveni radnici su u najmanjem procentu izvori informacija devojčicama i dečacima za sva navedena pitanja.

U tabeli 7 prikazani su podaci o izvorima informacija za dečake i devojčice o štetnim supstancama, iskazani u procentima u odnosu na ukupan broj ispitanih.

Tabela 7. Štetne supstance

Štetne supstance (u %)	Alkohol		Cigarete		Droge	
	Devojčice	Dečaci	Devojčice	Dečaci	Devojčice	Dečaci
Majka	41.3	33.4	47.5	40.9	27.7	24.1
Otac	43.5	57.6	44.7	55.4	24.5	27.6
Vršnjaci u rodbinskim odnosima	17.4	19.3	16.6	17.5	7.2	8
Drugi članovi domaćinstva	13	15.1	14.7	13.8	4.1	3.5
Vršnjaci iz škole/sela	46.1	50.6	46.1	49.2	36.5	40.7
Škola	11.1	10.1	10.6	9.6	14	12.8
Lekar/ka	4	4.4	4.2	4.2	5.5	5.3
TV	29.1	26.3	24.6	25	36.6	34.9
Internet	19.1	19.1	17.5	18.3	28	30.6
Drugo	5.4	3.6	4.7	3.7	10.3	9.9

Kada je reč o alkoholu, drogama i cigaretama, vršnjaci iz škole/sela se pojavljuju kao najčešći izvori informacija u sledećim situacijama: u davanju informacija devojčicama o alkoholu (46.1% ispitanih smatra da je to slučaj) i drogama (36.5%) i u davanju informacija dečacima o drogama (za 40.7% ispitanih). Očevi najčešće daju informacije dečacima o cigaretama (55.4% ispitanih smatra da je to slučaj) i alkoholu (57.6% ispitanih), dok majke razgovaraju sa devojčicama o cigaretama (47.5% ispitanih smatra da je to slučaj). Najmanje informacija o ovim temama dobijaju od lekara/ke (osim kada je reč o drogama). Prema mišljenju ispitanika i ispitanica, ista je situacija i u slučaju informisanja dečaka.

U tabeli 8 prikazani su podaci o izvorima informacija za dečake i devojčice na temu hijerarhija, iskazani u procentima u odnosu na ukupan broj ispitanih.

Kada je reč o ponašanju prema starijima, i dečaci i devojčice, prema mišljenju ispitanih, najčešće dobijaju informacije od majke, zatim od oca, pa od škole. Najmanje informacija o ovoj temi dobijaju od zdravstvenih radnika i na internetu. O službenju vojske devojčice i dečaci najčešće čuju od očeva, a najmanje od lekara/lekarke.

Tabela 8. Hijerarhije

Hijerarhije (u %)	Služenje vojske		Ponašanje prema starijima	
	Devojčice	Dečaci	Devojčice	Dečaci
Majka	19.4	16.5	90.3	88.5
Otac	57.5	78.1	70.9	76
Vršnjaci u rodbinskim odnosima	3.4	4.9	3.5	3.4
Drugi članovi domaćinstva	3.7	6.5	12.1	11.8
Vršnjaci iz škole/sela	7.4	10.5	3.7	5.4
Škola	6.6	6.4	19.6	18.7
Lekar/ka	1.4	1.3	1.3	2.2
TV	10.2	9.2	2.7	2.8
Internet	5.2	5.8	1.8	2.1
Drugo	17.3	6.6	3.4	2.9

Kod pitanja o izvorima informacija na pomenute teme, ni obrazovni nivo, ni etnička pripadnost, pa ni broj članova i članica domaćinstva se nisu pokazali kao statistički značajne varijable u analizi odgovora.

Zaključna razmatranja

U ruralnim oblastima Srbije opstaje rodno oblikovana podela uloga u domaćinstvu. Žene češće od muškaraca obavljaju poslove čišćenja kuće, kuvanja i spremanja zirnice i dnevnih nabavki za domaćinstvo, dok su poslovi van domaćinstva (zaposlenje van domaćinstva, briga o okućnici i bašti i plaćanje računa) češće zaduženja muškaraca nego žena. Kada je reč o najvažnijim zaduženjima dece, podaci idu u prilog tezi o reprodukciji rodnih nejednakosti u okviru domaćinstva. Prva četiri zaduženja devojčica su: pranje i čišćenje kuće, kuvanje i spremanje zirnice i dnevna kupovina za domaćinstvo. Prva tri zaduženja dečaka su: zaposlenje van domaćinstva, briga o okućnici/bašti i, na trećem mestu, podjednako – popravke u domaćinstvu i manji građevinski radovi, kao i odlazak do pošte/banke radi plaćanja računa. S obzirom na rezultate, socijalni programi koji su usmereni ka ruralnim područjima trebalo bi obavezno da uključe i aktivnosti kojima se podiže nivo znanja meštana i meštanki o rodnim normama i stereotipima jer je reprodukcija rodne podele uloga u domaćinstvu značajna barijera u pristupu sistemu socijalne zaštite onih kojima

je ta pomoć najpotrebnija – ženama i devojkicama. Isto tako, neophodno je osmišliti i aktivnosti kojima će se roditelji stimulisati da uzmu veće učešće u obrazovanju dečaka i devojkica, odnosno da se više uključe kao dodatna pomoć i podrška u školskim zaduženjima dece, budući da postoji niska frekvencija odgovora ispitanika i ispitanica o preuzimanju zaduženja koja se tiču aktivnosti podrške obrazovanju dece.

Kao glavni akteri u informisanju dečaka i devojkica iz ruralnih područja o različitim temama pojavljuju se majka i otac. I to tako, da su majke one koje najčešće devojkicama daju informacije o rodnim i seksualnim odnosima i obratno, očevi – dečacima, što ide u prilog patrijarhalno oblikovanoj podeli uloga.

Pokazuje se još da su majke najvažniji izvor informacija i dečacima i devojkicama za pitanja iz oblasti higijene, zdravstvene zaštite i obrazovanja. Očekivano, internet i televizija se takođe nalaze među važnijim izvorima informacija za sve navedene teme, osim za odnos prema starijima i služenje vojske, kao i higijenu i zdravstvenu zaštitu. Sa stanovišta osmišljavanja politika koje bi išle u pravcu unapređenja informisanosti i znanja dečaka i devojkica o rodnim pitanjima, neophodno je stoga računati i na internet i televizijske kampanje, kao i na veću zastupljenost edukativnih sadržaja o ovim temama u savremenim medijima.

Prema nalazima ovog istraživanja, škola je važan izvor informacija i dečacima i devojkicama o svim navedenim temama, te je veoma važno dalje osposobljavati zaposlene u školama za podršku i osnaživanje devojkica i podizanje znanja dečaka o svim pitanjima koja su značajna za rodnu socijalizaciju. Škola je posebno značajan domen delovanja u pravcu razgradnje patrijarhalnih normi, imajući u vidu obuhvat dece i mladih u Srbiji osnovnim i srednjim obrazovanjem. Osnaživanje škole vodi jačanju jednog socijalnog servisa sa ogromnim kulturnim i pedagoškim značajem koji može voditi daljem razvoju i zaustavljanju depopulacije ruralnih područja. Neophodno je raditi i na razvoju nastavnih sadržaja ili čak i predmeta koji bi za cilj imali sticanje znanja značajnih za reproduktivno zdravlje i seksualno vaspitanje čime bi se direktno uticalo na razvoj humanog kapitala našeg društva.

Uz jačanje kapaciteta zaposlenih u školama potrebno je u postojećim zdravstvenim ustanovama podstaći zaposlene da daju informacije o relevantnim temama iz njihovog delokruga rada, budući da se lekar, odnosno lekarka, pojavljuju kao manje važni izvori informacija o vakcinama, rodnim i seksualnim odnosima, kao i o alkoholu i cigaretama. Propuštanje mogućnosti delovanja i pružanja podrške

nepobitno dovodi i do umanjenja ugleda zdravstvenih službi u lokalnoj zajednici, te bi se drugačijim pristupom meštanima i meštankama ruralnih oblasti moglo delovati i u ovom pravcu. Organizovanje rada savetovališta za mlade takođe može imati značaj u oblasti prevencije rizičnih ponašanja i zaštite od neželjene trudnoće, kao i u oblasti planiranja porodice.

Treba još reći da se i dalje ukazuje potreba za dodatnim edukacijama o rodnim pitanjima, pored nesumnjivog doprinosa i pomaka koje su načinile organizacije civilnog društva i državne institucije u svim ispitivanim oblastima jer rezultati ovog istraživanja ukazuju na opstanak patrijarhalnih modela partnerstva i roditeljstva u ruralnim oblastima Srbije, koji posredno mogu imati posledice i na kulturnom, ekonomskom i političkom planu.

LITERATURA:

- Babović, Marija (2010), *Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi: Evropska unija i Srbija*, Beograd: Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta: SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu
- Bobić, Mirjana (2010), „Partnerstvo kao porodični podsistem“, u A. Milić et al., *Vreme porodica: sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji*, Beograd: Čigoja štampa i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, str. 115–145.
- Pešić, Jelena (2009), „Patrijarhalnost na Zapadnom Balkanu. Komparativna analiza vrednosnih orijentacija“, u A. Milić i S. Tomanović (prir.), *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, str. 169–185.
- Republički zavod za statistiku i UNICEF (2014), *Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji 2014. i Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u romskim naseljima u Srbiji 2014, Glavni nalazi*, Beograd: RZS i UNICEF

BELEŠKA O AUTORKAMA

Sanja Milutinović Bojanić

Nakon zavšetka studija filozofije na Univerzitetu u Beogradu, nastavlja doktorske studije na Univerzitetu Pariz 8, angažujući se u oblasti komparativne književnosti, studijama roda i rodnih razlika, kao i na teorijama medija i novih tehnologija. Prevodilac je sa engleskog i francuskog, autorka je članaka o radu Elen Siksu (Hélène Cixous), objavljenih na srpskom i francuskom, kao i članaka o homoseksualnosti i *queer* pitanjima.

Predavala je na Univerzitetu Pariz 8 i Univerzitetu u Aberdinu (Škotska), a trenutno predaje na Univerzitetu u Rijeci (Hrvatska).

E-mail: sanja.bojanic@gmail.com

Verica Pavić Zentner

Društvene, kvalitativne i kvantitativne istraživačke metode glavna su interesovanja autorke. Ima iskustva u radu sa fokus grupama, dubinskim intervjuima, etnografskim istraživanjima, semiotikom, lingvističkom validacijom, onlajn istraživanjima, kvalitativnom analizom teksta, akcionim istraživanjima, statističkom analizom i triangulacijama sa različitim kvantitativnim modelima i kvantitativnim istraživanjem u njegovoj originalnoj formi. Zainteresovana je za dublje razumevanje metodologija i njihovih praktičnih mogućnosti, kao i za razvoj metodoloških pristupa i širenje mogućnosti društvenih istraživanja.

E-mail: verica.pavic@gmail.com

Gazela Pudar Draško

Gazela Pudar Draško je diplomirala sociologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu 2005. godine. Na istom fakultetu je i magistrirala 2008. i odbranila doktorsku disertaciju pod nazivom „Stavovi društveno-politički uticajnih intelektualaca o nacionalnom u Srbiji nakon 2000. godine“. Aktivna je u nevladinom sektoru. Angažovana kao konsultant/istraživač na brojnim projektima pri Savetu Evrope, UNHCR, UNDP, u Grupi za razvojnu inicijativu SeConS, Centru za etiku, pravo i primenjenu politiku i Evropskom omladinskom centru. Radi kao istraživač saradnik na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju, Univerziteta u Beogradu. Polja interesovanja u oblasti sociologije su joj nacionalizam, intelektualci, mladi, socijalna uključenost i pitanja životne sredine. Takođe, radi u domenu omladinske politike i istraživanja politika životne sredine.

E-mail: gazela.pudar@gmail.com

Dunja Poleti Čosić

Završila je osnovne studije sociologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a trenutno je na doktorskim studijama na istom odeljenju. U okviru svog doktorata obrađuje temu radnih migracija iz Srbije. Pored migracija i mobilnosti uopšte, interesuju je i ekonomska sociologija, pitanja nejednakosti i političkih ideologija, a bavi se i kvantitativnim istraživanjima. Kao stipendista Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, bila je priključena projektima koje sprovodi Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu. Učestvovala je na više domaćih i međunarodnih konferencija i objavljivala radove u stručnim časopisima i zbornicima.

E-mail: dunja.poleti@gmail.com

Jelena Čeriman

Jelena Čeriman je studentkinja doktorskih studija na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Trenutno radi na tezi „Rodna socijalizacija dečaka u porodicama u savremenoj Srbiji. Istraživanje stavova i vaspitnih praksi roditelja“. Sedam godina je radila kao nastavnica sociologije i građanskog vaspitanja u srednjoj mašinsko-umetničkoj školi u Beogradu. I sada pitanjima obrazovanja pristupa aktivistički. Kroz akciona i *policy* istraživanja ispituje mogućnosti unapređenja vaspitno-obrazovnog sistema u Srbiji. Primarne oblasti njenog sadašnjeg rada uključuju još: empirijska istraživanja u oblasti sociologije porodice, sociologije svakodnevnog života i socijalne zaštite. Zaposlena je na poziciji istraživač saradnik u Institutu za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu.

E-mail: jelena.ceriman@yahoo.com

Maja Korolija

Maja Korolija je masterirala na Odseku za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu i diplomirala na Odseku za poslovnu psihologiju na Fakultetu za pravne i poslovne studije „Lazar Vrkatić“ Univerziteta Union. Jedna je od organizatorki i voditeljki tribina u vezi sa projektom „Naučni kafe“ koji je podržao Centar za promociju nauke. Trenutno je volonter u Regionalnom naučnom centru Instituta za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu.

E-mail: majakorolija2@gmail.com

CIP - Каталогизacija у публикацији - Народна библиотека Србије,
Београд

316.334.55(497.11)(082)
364-7:63-051(497.11)(082)

RURALNOST i rod : dostupnost i prepoznavanje programa socijalne
zaštite / uredile Sanja Milutinović Bojanić, Jelena Čeriman. - Beograd
: Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju : Institut za filozofiju i
društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu; Novi Sad : Akademska knjiga,
2016 (Beograd : DONAT GRAF d. o. o.). - 87 str. : graf. prikazi, tabele ; 24 cm

Tiraž 150. - Beleška o autorkama: str. 86-87. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-80484-01-3

a) Сеоско становништво - Социјална заштита - Србија - Зборници
b) Родна равноправност - Сеоско становништво - Зборници
COBISS.SR-ID 228244748